

EL SEXE DE L'ÀNGELS

Recursos per a l'educació amb perspectiva de gènere
i LGTB (lesbiana, gai, transsexual, bisexual)

Project co-funded by the European Union's
Fundamental Rights and Citizenship Programme

Ajuntament de Barcelona

www.bcn.cat/dretscivils

- **Edició:**
Ayuntamiento de Barcelona.
Dirección de Derechos Civiles
- **Diseño Gráfico:**
Cecilia García Rico
- **Co-financiación:**
Esta publicación se ha producido en el marco del Proyecto AHEAD (www.ahead-bcn.org) con la ayuda del Programa de Derechos Fundamentales y de Ciudadanía de la Comisión Europea. El contenido de esta publicación es responsabilidad de la Escola Lliure El Sol y del Ayuntamiento de Barcelona, y no refleja de ninguna manera las opiniones de la Comisión Europea.
- **Contenidos y redacción:**
Escola Lliure el Sol
Raül López Cancho
- **Asesoramiento:**
Asociación de Familias Lesbianas y Gays (FLG).
www.familieslg.org/cas

Asociación de Madres y Padres de Gays y Lesbianas (AMPGIL).
www.ampgil.org/es

Inclou, gays y lesbianas en la educación.
www.inclou.org
- **Muchas gracias por las aportaciones, las críticas y los ánimos:**
Alba Puigdollers, Albert Arcarons, Amanda Alexanian, Anna Fernández, Anna Gómez, Anna López, Bea Main, Chiqui Subirana, Eduardo Ortega, Elena Martínez, Georgina Monge, Gerard Coll-Planas, Glòria Casas, Jana Alentorn, Joffre Villanueva, Laura Ochoa, Lourdes Feans, Marc García, María Montesinos, María José Ariza, Marta López, Marta Ortoneda, Mercè Roure, Meritxell Vidal, Núria Francolí, Pere López, Perfe Cancho, Rafa Cortés, Ramon Ribas, Ruth Arcarons, Ruth García, Sara Cuentas, Verónica Serrano, Victor Escarré y a todos los chicos y chicas que habéis participado en los talleres de introducción a la perspectiva de género y LGTB.
- **Imágenes:**
Si no se indica lo contrario, las imágenes proceden de fuentes con licencia de Creative Commons (CC).

Barcelona, 2011

• Introducció	pág 4
• 1. Quin és el problema?	pág 8
• 2. Una mica de marc teòric i conceptual	pág 15
2.1 parlem de sexe.....	pág 15
2.2 La classificació en les categories <i>home-dona</i>	pág 16
2.3 Quants sexes hi ha?	pág 19
2.4 Què és el gènere?	pág 21
2.5. La cadena simbòlica.....	pág 23
2.6. Identitat de gènere i orientació sexual	pág 23
2.7. Sexe-gènere: Quin es construeix sobre quin?.....	pág 26
• 3. Alguns debats freqüents	pág 28
3.1 Què és biològic i què és cultural?.....	pág 28
3.2. Ens hem de comparar amb la resta d'animals?	pág 31
3.3. El problema del «sentit de la vida»	pág 36
3.4. L'al·lergia a la paraula <i>feminisme</i>	pág 39
3.5. Parlar en masculí, és genèric o és sexista?	pág 45
3.6. Sortir de l'armari: què em diràn a casa?	pág 50
3.7. Als homes, els interessa que es mantinguin les desigualtats?.....	pág 51
3.8. Els perills del relativisme	pág 55
3.9. Quan eduquem, hem de tractar igual als nois i les noies?	pág 62
3.10. Set mites de l'amor romàntic	pág 65
• 4. Activitats amb infants i joves	pág 75
• 5. Glossari	pág 76
• 6. I tu, què en pensas?	pág 91
• 7. Bibliografia, associacions i recursos recomanats	pág 92

c/Avinyó, 44, 2º
08002, Barcelona
www.escolaelsol.org

Expliqua la llegenda que l'any 1453 l'emperador Constantí i un grup de teòlegs cristians es van reunir durant diversos dies a la ciutat de Constantinoble (actual Istanbul) per discutir si els àngels tenien sexe i, si en tenien, de quin sexe eren.

Alguns d'aquests teòlegs defensaven que la Bíblia descriu els àngels com a éssers espirituals i no corporals i, per tant, mancats de sexe. Uns altres creien que sí tenien sexe i que eren masculins, doncs a la Bíblia se'ls anomena sempre en masculí i perquè tots els noms d'àngels que es citen són masculins: Rafael, Gabriel, Miquel i Llucifer. Uns altres contestaven que no es podia generalitzar a partir de quatre àngels i que era imaginable que també existissin àngels femenins...

Tan i tan immersos estaven en aquestes discussions que van descuidar completament la defensa de la ciutat. L'exèrcit turc va aprofitar l'ocasió, va atacar Constantinoble i la va prendre. Així va ser com els governants cristians van perdre el control de la capital de l'Imperi Bizantí (l'Imperi Romà d'Orient).

Àngel de la guarda

Des d'aleshores, i amb motiu d'aquest episodi, s'utilitza l'expressió "discussió bizantina" o "discutir sobre el sexe dels àngels" per fer referència a debats inútils, poc demostrables o desconnectats de la realitat.

Quan es tracten qüestions relatives a les relacions de gènere sovint es considera que moltes de les discussions consisteixen a parlar del sexe dels àngels: quina és la diferència entre sexe i gènere, quants sexes hi ha, si el llenguatge no sexista canvia (o no) el comportament de les persones, com es pot saber si un comportament té un origen biològic o cultural, etc.

Al llarg d'aquesta publicació es planteja com totes aquestes qüestions i debats sí que tenen una repercussió real sobre les desigualtats quotidianes que encara pateix, per motius de les relacions de gènere, la majoria de la població (les dones, els gais, les lesbianes, les persones transsexuals...), així com les formes de pressió que també reben els homes que

no responen al model de masculinitat hegemònica. Es planteja com, al segle XXI, adolescents i joves encara tenen un tracte i unes oportunitats diferents en funció del seu sexe i del sexe de les persones a qui estimen. Es planteja com, malgrat la igualtat formal, moltes desigualtats encara vénen determinades per quin sigui el sexe de la Cristina, el sexe del Gerard, el sexe de la Fàtima, el sexe de l'Àngels...

L'objectiu d'aquest text és donar eines per analitzar i treballar des del món educatiu les qüestions relatives a les relacions de gènere i, en particular, les relatives a la realitat de joves lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals (LGTB).¹ També cal tenir en compte que, tot i que són

adaptables a diversos espais educatius, la majoria de recursos i activitats proposades s'adrecen al treball en l'àmbit de l'educació en el lleure d'infants i joves (centres d'esplai, agrupaments escoltes, casals de joves, etc.).

Aquest material pretén també ser un element més a partir del qual totes aquelles persones que treballem l'educació amb infants i joves amb una voluntat de superació de les desigualtats socials puguem discutir i reflexionar col·lectivament. L'educació amb perspectiva de gènere s'emmarca dins el treball educatiu sobre els grans eixos de desigualtat social, perquè juntament amb factors de discriminació com la classe social, l'ètnia o l'edat, el gènere és una de les variables explicatives de les desigualtats que més afecten quotidianament les persones en la nostra societat, tant en l'esfera pública com en la privada.

Tot el que aquí es planteja són propostes i, com a tal, discutibles. Es tracta que cadascú agafi els arguments, les definicions, els enfocaments i els recursos que li interessin, deixant i criticant els que no es comparteixin. En moltes de les qüestions que es tracten es fa un repàs de diferents arguments i enfocaments i es pren partit per un d'ells, que es defensa més extensament. No es pretén que les propostes que aquí fem siguin les "correctes" o les "vertaderes", però sí que hi ha un posicionament (posicionament provisional, si es vol, fins que un altre sembli més encertat).

Malgrat aquest posicionament, és important tenir en compte que les activitats i tallers proposats al final del text per treballar amb infants i joves no han de pensar-se com una lliçó magistral on se'ls transmeten de forma unidireccional uns coneixements i opinions prèviament establerts. Ben al contrari, la majoria de vegades es parteix dels interessos i realitats de les noies i nois, mirant de plantejar activitats i dinàmiques que connectin amb les seves vivències i amb les seves actituds quotidianes. A partir d'aquí, es tracta de tirar del fil de les seves opinions, dubtes i dels debats espontanis. Per això, com que els debats poden prendre camins molt diversos, en

la part més teòrica del text es fa una introducció a qüestions entorn els conceptes de sexe i de gènere relacionades amb disciplines diverses (com la biologia, la sociologia o la pedagogia) que facilitin la tasca tant a les persones que participen directament a les formacions amb infants i joves com a les persones que fan la formació a aquestes formadores i formadors.

L'objectiu dels tallers i activitats d'introducció a la perspectiva de gènere i LGTB és donar eines que facilitin la reflexió, el diàleg, el qüestionament d'actituds, el replantejament d'opinions tingudes per segures, conscienciar de les implicacions dels nostres actes, que emergeixin i es visibilitzin els nostres prejudicis i estereotips... No es tracta de culpabilitzar/jutjar (dir què està bé/malament) sinó de responsabilitzar (que ens conscienciem, assumim i puguem respondre de les nostres accions o la nostra inacció). No es tracta d'ensenyar sinó d'acompanyar els nois i noies en aquestes reflexions.

Així per exemple, la idea no és arribar a un taller amb joves i dir-los "el sexisme és dolent, no sigueu sexistes". Ni és l'objectiu ni tindria molt èxit pedagògicament. Es tracta més aviat de donar-los eines per identificar quins comportaments són sexistes, quines coses positives i negatives obtenen dels comportaments sexistes, com se senten quan provoquen i quan pateixen aquestes situacions, quines causes i conseqüències creuen que tenen aquests comportaments, com creuen que s'han de posicionar davant el sexisme, quines eines poden fer servir per fer front a situacions que els desagraden...

Aquest enfocament pren molta rellevància a l'hora de treballar qüestions com la sortida de l'armari de joves lesbianes i gais. Pretenem transmetre la idea que, si l'adolescent se'ns acosta a demanar-nos consell, no es tracta tant de dir-li què ha de fer exactament sinó de crear un entorn de suport, acompanyar-lo en l'assumpció que faci el que faci tindrà conseqüències i reaccions de diversos tipus (i les ha d'assumir), i facilitar-li eines i recursos que li facilitin la decisió sobre la manera, les persones i

¹: De vegades, en comptes de l'expressió LGTB s'usa l'expressió LGBTQI per incloure també els col·lectius i persones queer i intersex (tots ells, termes que tractarem al llarg del text). D'altra banda, per tal de visibilitzar aquests col·lectius, quan en aquesta publicació fem servir l'expressió perspectiva de gènere sovint afegim "i LGTB" tot i que, com veurem, la perspectiva de gènere ja inclou l'atenció a la diversitat d'identitats de gènere i d'orientacions sexuals.

el moment de dir-ho.

D'altra banda, és important que les activitats estiguin adaptades a les realitats que viuen els infants i joves a cada edat. Per exemple, les activitats i tallers que tracten les relacions

afectives de parella s'acostumen a treballar amb nois i noies a partir dels 14 anys. Abans d'aquesta edat també ho poden entendre, però habitualment és un tema que encara no connecta prou amb les seves vivències i interessos personals.

personal, una dinàmica d'anàlisi d'estereotips en revistes i cançons, un conte sobre la diversitat afectiva i sexual, etc.

La distribució dels continguts en aquests cinc capítols centrals vol facilitar que la publicació es pugui usar com a text de consulta sense necessitat de llegir-la de principi a fi. Així, es pretén que s'hi pugui recórrer en un moment

donat per buscar, per exemple, el significat del terme transgènere, o per refrescar la memòria sobre els recursos per a un ús no sexista del llenguatge, o per familiaritzar-se amb el debat entorn les noves masculinitats, o per buscar una activitat concreta per treballar amb un grup de joves els mites de l'amor romàntic.

Som-hi. 🟡

L'amplíssim àmbit del sexe i el gènere permet treballar moltes i molt diverses qüestions, però en una publicació introductòria com aquesta no es poden treballar totes, ni tan sols la majoria. Per tant, s'ha hagut de fer una selecció de temes a partir de la consideració que els objectius pedagògics d'aquest text són:

- Conèixer la diversitat d'identitats i d'orientacions afectivosexuals.
- Fomentar una actitud de respecte a la diferència.
- Prendre consciència que l'existència de diferències no ha de provocar desigualtats.
- Facilitar recursos a educadores i educadors per incloure la perspectiva de gènere i LGTB en la seva acció amb infants i joves.

Quant a l'estructura, el text s'organitza en cinc capítols centrals. En el primer es planteja la pregunta "quin és el problema?". Per contestar-la, i davant possibles resistències a considerar que al segle XXI encara existeixen problemes en relació a les desigualtats de gènere, es fa un breu repàs a una diversitat d'àmbits i situacions del nostre entorn on encara es donen discriminacions i desigualtats per motiu del sexe o l'orientació sexual de les persones.

Un cop vista la importància que cal seguir

treballant per superar aquestes desigualtats, el segon capítol planteja el marc teòric i conceptual en què ens mourem al llarg de la publicació (es conceptualitzen el sexe i el gènere, es discuteix la relació que s'estableix entre ells, i amb la introducció del concepte de cadena simbòlica s'aborden qüestions relatives a la diversitat d'identitats de gènere, d'orientacions sexuals i de pràctiques sexuals).

En el tercer capítol, i per tal de familiaritzar-nos amb alguns arguments que apareixen freqüentment en els tallers formatius, es tracten a mode de calaix de sastre alguns debats que envolten les qüestions entorn el sexe i les relacions de gènere: què és biològic i què és cultural, si ens hem de comparar amb la resta dels animals, què vol dir ser feminista, quina diferència hi ha entre l'educació mixta i la coeducació... Alguns d'aquests debats estan més orientats al treball directe amb joves (com ara el debat entorn els mites de l'amor romàntic) i altres debats estan més orientats a la reflexió teòrica per als formadors i formadores (com ara el debat entorn el relativisme cultural).

El quart capítol és un glossari de termes, i el cinquè és un recull de recursos i activitats per a treballar amb infants i joves, adaptades a diferents edats. Per motius d'espai i per dotar aquests recursos i activitats de dinamisme (de forma que puguin ser modificades i ampliades) es troben desenvolupades en una pàgina web. Aquest recull inclou, des d'un joc per treballar l'afectivitat amb els infants més petits, fins a una activitat sobre el sexisme en els jocs i les joguines, un taller de cuina per treballar l'autonomia

1 QUIN ÉS EL PROBLEMA?

Avui dia a Catalunya les dones poden votar en les mateixes condicions que els homes, poden divorciar-se, poden avortar sota determinats supòsits, les persones homosexuals poden casar-se i adoptar infants, hi ha lleis que prohibeixen la discriminació per motius de sexe o orientació sexual, totes les lleis aprovades pel Parlament han de tenir un informe d'impacte de gènere, les persones transsexuals poden modificar el nom i el sexe al DNI si segueixen un protocol, els homes gaudeixen d'un permís de paternitat, hi ha mesures d'acció positiva per a les dones... Què més volem? Quin és el problema?

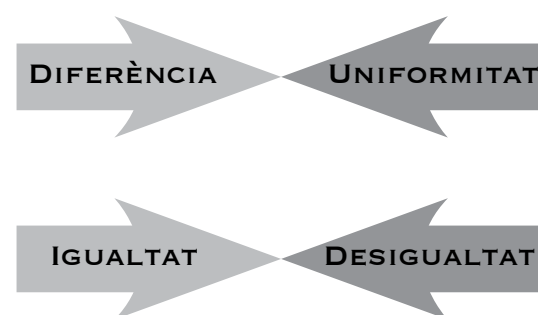
Els homes i les dones tenim algunes característiques diferents (ex: homes i dones tenim diferent estructura òssia, diferent distribució del greix corporal, etc.) i això en si no és cap problema. Per tant, el que es reivindica no és la uniformitat entre homes i dones (idèntiques característiques, comportaments i formes). El que sí és un problema és el fet que existeixi desigualtat/discriminació/dominació/opressió/abús de poder/violència/ desavantatge/ subordinació entre homes i dones.

En aquest text entendrem per desigualtat el fet que hi hagi "diferència d'oportunitats i probabilitats dels individus per accedir als béns i als recursos socials"¹ (sobretot a l'educació, l'habitatge, la salut i el treball, però també l'accés a la informació, la presa de decisions, l'autonomia, i la presència i visibilitat pública,...). La desigualtat implica l'existència d'un grup afavorit/privilegiat que té poder sobre un altre grup desfavorit/discriminat. Per tant, cal

La igualtat entre homes i dones en el pla jurídic ja és un fet (igualtat formal o legal) i en la realitat quotidiana s'han fet grans avanços respecte èpoques passades. Però encara queden moltes estructures i comportaments que fan que les dones segueixin patint discriminacions importants en l'àmbit personal, familiar, professional i associatiu, que fan que no es pugui parlar encara d'una igualtat efectiva/real (ex: encara hi ha importants desigualtats en la probabilitat d'accés a càrrecs de responsabilitat laboral o política).

reivindicar la igualtat entesa com a l'existència dels mateixos drets, oportunitats, probabilitats i tracte per a totes les persones.²

Conceptualment, el contrari de la diferència no és la igualtat sinó la uniformitat.

Per tant, la diferència i la igualtat són compatibles i desitjables: les persones podem tenir diferents característiques i iguals drets/oportunitats. El que es reivindica és la igualtat³ per oposició a la desigualtat.

2: Observatori de les Desigualtats Socials a Catalunya. Fundació Jaume Bofill. www.obdesigualtats.cat

3: És important destacar que no només es tracta de tenir les mateixes oportunitats sinó també les mateixes probabilitats. Per exemple, en principi tant homes com dones tenen l'oportunitat d'accedir a la presidència de la Generalitat de Catalunya, però a la pràctica la probabilitat és molt diferent. De les 129 persones que han estat al capdavant de la Generalitat de Catalunya (des de l'any 1359 fins al 2011) cap ha estat una dona.

4: De vegades s'usa el terme equitat per diferenciar respecte la igualtat entesa com la simple equiparació de drets entre persones (igualtat formal, igualtat del punt de partida, igualtat d'oportunitats). En canvi, l'equitat atén a la situació real de les persones (igualtat efectiva, igualtat del punt d'arribada, igualtat de resultats), al qüestionament de les relacions de poder i als mecanismes de superació d'aquestes. En aquest text s'usarà el terme igualtat en un sentit molt ampli (no com a simple igualtat formal) i, per tant, en un sentit molt proper a l'equitat.

Els problemes apareixen quan en base a les diferències es creen desigualtats.

Vegem alguns exemples de dades relatives a desigualtats, discriminacions, diferències d'oportunitats i de tracte que encara es donen avui dia a Catalunya per motiu del sexe o l'orientació sexual de les persones:

- la diferència de salari mitjà entre el conjunt d'homes i el conjunt de dones (*bretxa salarial de gènere*) és del 26%.⁵
- del total de càtedres de les universitats públiques, el 87% són ocupades per homes.⁶
- en el 63% de les llars és només la mare qui acompanya els fills/es al metge, mentre que en el 7% de les llars és només el pare.⁷
- entre la gent jove de 15 a 34 anys, els nois dediquen a les tasques domèstiques 4,6 hores a la setmana i les noies 6,9 hores a la setmana.⁸
- el 45% de la població considera que, independentment del que ingressi l'home o la dona, és la dona qui hauria de sacrificar les seves aspiracions laborals per fer-se càrrec de les tasques de la llar.⁹
- 2 de cada tres a 3 adolescents considera que lesbianes i gais reben un tracte injust al seu centre educatiu.¹⁰
- d'entre les persones a l'atur majors de 50 anys, els homes diuen que acceptarien una feina a partir de 950€ al mes, les dones diuen que l'acceptarien a partir de 550€ al mes.¹¹
- en els cursos de Monitors i monitores de lleure el percentatge d'homes és del 22%, mentre que en els cursos de Directors i directores de lleure el percentatge és del 39%.¹²
- de la població reclusa en presons catalanes, el 93% són homes.¹³
- en les 400 empreses més grans de Catalunya, el 91% dels càrrecs en els òrgans de direcció estan ocupats per homes.¹⁴
- de les persones que prenen antidepressius, el 70% són dones.¹⁵
- de la gent jove que viu amb els pares i mares, el 51% dels nois diuen tenir un grau d'autonomia completa (ex: "la meua parella es pot quedar a dormir sempre que vull"). En el cas de les noies el percentatge és del 35%.¹⁶
- 1 de cada 3 joves que pateix assetjament homofòbic a l'escola no ho explica a ningú.¹⁷

5: Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat). Salari brut anual per sexe. Dades 2006.

6: *Mujer y ciencia. La situación de las mujeres investigadoras en el sistema español de ciencia y tecnología*. Fundación Española para la Ciencia y la Tecnología. 2007.

7: Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD). 2004.

8: Enquesta a la joventut de Catalunya 2007. Secretaria de Joventut. Generalitat de Catalunya.

9: Baròmetre del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS). Octubre 2010.

10: *Estudi sobre homofòbia i transfòbia a l'àmbit educatiu de la ciutat de València*. Col·lectiu Lambda. 2008.

11: Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD). 2004.

12: Persones matriculades a l'Escola Lliure el Sol. Dades 2008.

13: Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat). Justícia i Seguretat Ciutadana. Dades 2007.

14: *La presència de les dones en el món empresarial*. Cambra de Comerç de Barcelona. 2008.

15: Entrevista a Carme Valls-Llobet. Directora del programa Dona, Salut i Qualitat de Vida del Centre d'Anàlisis i Programes Sanitaris (CAPS). Revista de la Sanitat Pública. Desembre 2010.

16: Enquesta a la joventut de Catalunya 2007. Secretaria de Joventut. Generalitat de Catalunya.

- de les persones afiliades als partits polítics amb representació parlamentària, el 70% són homes.¹⁸
- del personal docent d'educació infantil i primària, el 87% són dones.¹⁹
- de les persones de 65 a 75 anys, diuen tenir bona salut el 51% dels homes i el 30% de les dones.²⁰
- en les Junes Directives i els Patronats de les ONG per al desenvolupament (ONGD), el càrrec de Secretaria és ocupat per homes en un 38% dels casos, i el càrrec de Presidència en un 63% dels casos.²¹
- la prostitució, activitat forçada en molts casos²², és exercida en un 94%²³ per dones (incloent-hi les transsexuals) i és consumida en un 99,7%⁷ per homes.
- de les persones membres de l'òrgan que estableix la normativa lingüística de la llengua catalana (la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans) el 84% són homes.²⁵
- un 40% de joves diu sentir-se "incòmode" en relació a les persones transsexuals.²⁶
- de les persones que tenen un contracte laboral a temps parcial, el 77% són dones.²⁷
- de les persones que se suïciden, el 78% són homes.²⁸
- de l'alumnat que cursa batxillerat tecnològic, el 80% són nois.²⁹
- un 4% de la població femenina jove pateix algun trastorn de la conducta alimentària (anorèxia nerviosa, bulímia nerviosa...), 10 vegades més que els nois.³⁰
- Etcètera, etcètera, etcètera

Com s'ha comentat en la introducció, escapa a les pretensions d'aquesta publicació introductòria poder aprofundir en la relació entre les diferents variables de desigualtat social (sexe, classe, edat, ètnia, lloc d'origen...). Cal tenir en compte, però, que moltes de les dades del llistat que acabem de donar no tenen una explicació exclusiva en

clau de gènere. El gènere és una variable molt rellevant, però de vegades no és la més rellevant en l'explicació de les desigualtats entre les persones.

Per exemple, en el rendiment acadèmic dels infants hi ha diferències en funció del seu sexe,

però encara hi ha més diferències en funció de la seva classe social (entesa als informes educatius com el "nivell socioeconòmic i cultural de la família", que mesuren a partir de l'ocupació laboral, els béns posseïts i el nivell educatiu del pare i la mare).

També en altres aspectes, com el nivell salarial o l'esperança de vida d'una persona, la variable classe social és més explicativa de les desigualtats que no pas la variable gènere.

Malgrat això, la realitat d'una persona o grup social no es pot analitzar adequadament si no es combinen les diverses variables de segmentació social. Així, la interseccionalitat és l'anàlisi de com interactuen i s'acumulen en una persona o col·lectiu diferents categories de segmentació o discriminació, perquè no actuen de forma independent entre elles sinó que s'interrelacionen i tenen un efecte combinat d'atenuació o agreujament de la situació de discriminació.³¹

Per a cada societat concreta, la realitat de les persones i els col·lectius s'ha d'analitzar atenent (de forma combinada) a la seva classe social, sexe, lloc d'origen, edat, orientació sexual, discapacitat, ètnia, religió, llengua, etc.

Així per exemple, per analitzar la situació que viu una persona dins la societat catalana no hi ha prou amb saber que es tracta d'una dona, doncs hi ha moltes diferències entre les condicions, el tracte i les oportunitats d'una dona que és de classe treballadora, negra, jove, musulmana, immigrada, heterosexual, d'origen rural i amb estudis superiors, que els d'una dona que és de classe mitjana propietària, blanca, d'edat avançada, atea, nascuda a Catalunya, heterosexual, d'origen urbà i sense estudis.³²

D'altra banda, és important subratllar que totes les xifres del llistat que s'ha donat tenen una base estadística, i l'estadística pot ser qüestionada com a instrument d'interpretació de la realitat. Sovint es critica l'ús de l'estadística en les anàlisis de gènere en considerar que la gravetat d'una situació no depèn de la seva freqüència o del seu volum quantitatiu. Per això, cal fer notar com hi ha tot un seguit de desigualtats, diferències d'oportunitats i discriminacions més subjectives, més subtils, més quotidianes, que escapen a les xifres i les estadístiques, però que afecten tant o més les vides quotidianes de moltes persones i que sense elles no es pot entendre l'amplitud i l'abast dels problemes entorn les relacions de gènere. Vegem alguns exemples que apareixen en els tallers d'introducció a la perspectiva de gènere i LGTB quan preguntem a joves (i no tan joves):

quin és el problema?

- Quan vaig dir als meus pares que era gai la seva reacció va ser posar-se a plorar.
- En algunes entrevistes de feina em pregunten per les meves intencions de tenir fills, jo dic que algun dia en voldria tenir i finalment em diuen que "no ets el perfil que busquem".
- A partir d'una edat constantment em diuen que si no tinc fills "se'm passarà l'arròs".
- La meva relació amb el menjar és una lluita constant (diets, reptes, remordiments, gana).
- Quan em vaig adonar que m'agradaven les persones del meu mateix sexe pensava que estava malalta.
- Quan no vaig depilada em sento observada.

17: *Experiències: bullying homofòbic a Catalunya*. Revista d'Estudis de la violència, n°8. Institut Català d'estudis de la violència. 2009

18: *El biaix de gènere en l'accés als càrrecs polítics*. Tània Verge. Fundació Nous Horitzons, 2008, p.10.

19: Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya. 2008.

20: *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya 2006*. Diputació de Barcelona.

21: *Estudio-Diagnóstico: la perspectiva de género en el trabajo de las ONGD catalanas*. Clara Bastardes i Laia Franco. Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament. 2006.

22: Hi ha estudis que diuen que és forçada en el 15% dels casos i altres que diuen que en el 95%...

23: Pla per a l'abordatge integral del treball sexual. Ajuntament de Barcelona, 2006.

24: *Informe de la ponencia sobre la prostitución en nuestro país*. 13/03/2007. Comisión Mixta de los Derechos de la Mujer y de la Igualdad de Oportunidades. Cortes Generales.

25: Institut d'Estudis Catalans. Institució/membres. www.iec.cat

26: *Estudi sobre homofòbia i transfòbia a l'àmbit educatiu de la ciutat de València*. Col·lectiu Lambda. 2008.

27: Encuesta de Población Activa (EPA). Instituto Nacional Estadística (INE). Tercer trimestre 2010.

28: Defunciones según la Causa de Muerte 2008. Instituto Nacional de Estadística (INE).

29: Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya. 2008.

30: Hospital Sant Joan de Déu. Serveis de Salut Mental. <http://www.sjd-ssm.com/ca/page.asp?id=29>

31: Per a una major descripció de l'interseccionalitat podeu consultar: AWID, Asociación para los derechos de la mujer y el desarrollo (2004). *Interseccionalidad: una herramienta para la justicia de género y la justicia económica* a Derechos de las mujeres y cambio económico, n°9, 2004.

32: Per reflectir aquesta diversitat de realitats i de formes de ser dona, és convenient l'ús del plural del terme: dones. Així, per exemple, l'Institut Català de la Dona (creat l'any 1989) des de l'any 2005 ha passat a denominar-se Institut Català de les Dones.

- Quan faig l'amor de vegades em sento com un objecte que van canviant de posició ("ara posa't a dalt, ara posa't avall, ara posa't a quatre potes").
- A l'escola em diuen habitualment "maricón".
- El meu marit és incapaç d'anticipar que s'està acabant el sabó de la dutxa, el paper de vàter o la sal.
- Sempre es parla en masculí encara que la majoria siguem noies.
- Pel simple fet de ser noi, a les discoteques he de pagar més que les noies.
- Quan follo amb el meu nòvio, quan ell es corre s'acaba la festa.
- A la tele em recorden constantment que haig d'estar més prima.
- A la meva feina, als homes se'ls tracta sempre de *senyors* i a mi em pregunten si sóc *senyora* o *senyoreta*.
- De vegades m'han cridat en públic que si sóc lesbiana és "perquè no has provat una bona polla"
- Els nois poden parlar amb més naturalitat que les noies de la seva masturbació.
- Al pati de l'escola els nens no em deixen córrer per on jo vull perquè diuen que "la part del mig és per jugar a futbol".
- Quan vaig pel carrer agafat de la mà del meu company noto constantment com dissimuladament ens repassen amb la mirada de dalt a baix.
- Gairebé sempre sóc jo qui ha de fer l'esgotadora tasca mental de programar el menú setmanal de tota la família.
- Es tolera més les persones homosexuals que no mostren que ho són (ex: "els veïns del cinquè són gais, però són molt correctes i molt discrets").
- Als meus companys de feina els tracten sempre de "senyor tal" o pel seu nom de pila i a mi de vegades em diuen *nena*, *xata*, *reina* o *guapa*.
- Quan fem grups de treball, les persones portaveus habitualment són nois.
- Per a les persones transsexuals, una de les poques opcions de que ens donin una feina és prostituir-nos.
- A l'institut la immensa majoria dels referents a les classes d'història, filosofia o economia són homes.
- La gran majoria del sexe que trobo a internet va destinat als homes (i sobretot als homes heterosexuals).
- Quan surto de festa de vegades em reprimeixo de beure alcohol per si després no se m'aixeca i no rendeix al llit.
- Las lesbianas quedamos en un segundo plano con respecto a los gays, incluso dentro de los mismos colectivos homosexuales.
- Als tios amb qui em fico al llit no els agrada que els donin pel cul, però pressuposen que a mi m'encantarà.
- Noto que a les reunions de feina he de donar més arguments que els homes perquè tinguin en compte les meves opinions i propostes.
- Em molesta que en alguns jocs es cridi "Maricón l'últim", i que en algunes celebracions es cridi "Boti, boti, boti, maricón el qui no voti".
- En el curs de monitors/es en què hem conviscut 15 dies en una casa de colònies, les noies érem majoria però els nois han pres molt protagonisme en els debats, en les bromes, en les competicions, llençant gent a la piscina, fent de portaveus dels grups de treball, etc.
- Molts homes madurs són "interessants" però noto que jo com a dona no puc envellir i resultar interessant. A mesura que em faig gran em vaig tornant sexualment invisible per als homes.
- Es fan expressions i brometes sobre el sexe anal com a quelcom pejoratiu o denigrant, i no

tenen en compte que és una pràctica sexual que jo realitzo amb les persones que estimo.

- Davant nostre no ens ho diuen, però quan saben que som lesbianes hi ha gent que pregunta quina de les dues és la que fa d'home.
- El mando de la tele gairebé sempre el té el meu pare.
- A les trobades de joves fem jocs i bromes "eròtico-festives" en què ens divideixen en parelles noi-noia, i no tenen en compte que alguns som gais o lesbianes.
- Dels nois promiscus es diu que són "tiracanyes" o "ligons" i de les noies promiscues es diu que són "una mica guarrilles".
- A les fitxes d'inscripció em pregunten pel nom del meu pare i el nom de la meva mare, i jo tinc dues mares.
- Em molesta que em diguin "no siguis monya" quan no vull participar en segons quins jocs o bromes.
- Quan a la matinada torno de festa caminant a casa vaig insegura per alguns carrers.
- Quan una parella de lesbianes estem de festa ballant i fent-nos petons, molts tios ens veuen com una provocació i ens insisteixen en si volem fer un trio.
- Els homes vivim menys anys que les dones.
- Per als casos d'addicció al sexe, la majoria de gent coneix el terme popular per a la dona (nimfòmana) però no coneix el terme equivalent per a l'home (satiriàsic).
- Freqüentment penso que voldria tenir els pits més grans, o menys caiguts o amb menys estries.
- En molts restaurants no puc canviar els bolquers al meu fill perquè als lavabos d'homes no ens posen canviadors infantils.
- Etcètera, etcètera, etcètera

Desigualtats quantificables, desigualtats no quantificables, desigualtats en l'àmbit laboral, en l'àmbit educatiu, en l'àmbit cultural, en l'àmbit familiar, en l'àmbit investigador, en l'àmbit de la salut, en l'àmbit associatiu, en l'àmbit sexual, en l'àmbit universitari, en l'àmbit publicitari, en l'àmbit esportiu... Aquest és el problema.

Així i tot, quan fem tallers amb joves, davant la pregunta inicial "quin és el problema?", hi ha nois i noies que no veuen problemes ni desigualtats de gènere en el seu dia a dia. Sense caure en un condescendent "ja ho entendràs quan siguis gran", cal fer notar que un dels aspectes que marca grans desigualtats entre homes i dones és el de l'assumpció, o no, de la responsabilitat principal sobre les tasques domèstiques i de cura. Aquesta responsabilitat recau majoritàriament en les dones i la intensitat depèn de la seva situació en el cicle vital: habitualment la intensitat augmenta quan les dones passen de viure amb la família a viure amb la parella, continua augmentant quan tenen fills o filles, disminueix una mica quan aquests creixen, i torna a augmentar si tenen la responsabilitat de la cura d'una persona gran (a banda de les puntes d'intensitat que es produeixen si hi ha algun accident o malaltia a la família). Per això, les desigualtats que es viuen quan es tenen 15 anys no són les mateixes que les que es viuen quan es tenen 33 o quan es tenen 62.³³

D'altra banda, tot i l'extensa mostra de situacions de desigualtat de gènere que hem donat, no es tracta de veure opressió de gènere en absolutament totes i cadascunes de les situacions quotidianes i en absolutament tots i cadascun dels comentaris, expressions, bromes i comportaments que tenim al llarg del dia. Per

33: La sostenibilidad de la vida humana: ¿un asunto de mujeres? Cristina Carrasco. Universitat de Barcelona. Mientras Tanto. nº82. 2001.

tant, és possible que algunes de les anteriors dades, situacions i comportaments del llistat que hem vist, preses de forma aïllada, siguin fruit del "caràcter" particular d'una persona o ser fruit de la casualitat. En algun cas, pot ser.

Matisat això, és important evitar la (molt freqüent) tendència a considerar que la majoria d'idees i comportaments com els que hem vist són aliens a les relacions de gènere, considerar que la majoria són fruit de la casualitat o del caràcter de persones particulars, o negar-se

a acceptar unes evidents i greus desigualtats de gènere en la majoria d'àmbits de la nostra societat. Quan les casualitats s'acumulen, les casualitats deixen de ser casualitats.

«Una vez es casualidad,
dos veces es coincidencia,
la tercera vez es acción hostil..."

Auric Goldfinger, antagonista de James Bond en Goldfinger (Ian Fleming, 1959) 🟡

2 UNA MICA DE MARC TEÒRIC I CONCEPTUAL

2.1 PARLEM DE SEXE...

La paraula sexe es pot fer servir amb diversos significats. El diccionari normatiu³⁴ en distingeix els següents:

1. *conjunt de les peculiaritats bioquímiques, fisiològiques i orgàniques que divideixen els individus d'una espècie en mascles i femelles (...)*
2. *sexualitat*
3. *òrgans genitals externs*

En el marc de la qüestió sobre les diferències i desigualtats que es donen a la societat, ens interessa el sentit més identitari del terme, el

que refereix a la classificació de les persones. Per tant, farem referència al sexe entès en línia amb la primera definició que apareix en el diccionari i provisionalment (perquè després ho criticarem) entendrem el següent:

SEXE: *conjunt de característiques biològiques que divideixen els individus d'una espècie en mascles i femelles.*

Cal tenir en compte que quan es parla de característiques biològiques es fa referència a tot allò relacionat amb l'anatomia (localització, forma, parts, estructura) i amb la fisiologia (funcions i processos) dels éssers vius.

Per tal de poder discutir la definició de sexe que provisionalment acabem de donar, és important que abans repassem breument algunes de les qüestions relatives a la reproducció sexual que habitualment podem trobar en els manuals de biologia.

La reproducció és el procés pel qual els éssers vius engendren nous individus. Aquest procés pot ser de reproducció asexual (només intervé un organisme, que genera organismes nous que posseeixen còpies idèntiques del seu material genètic) o bé pot ser reproducció sexual (en aquest cas, intervenen dos individus de sexes diferents que generen un nou organisme que és diferent a ambdós però que posseeix part del material genètic de cada progenitor).

En el cas de les espècies que presenten dos sexes, s'entén per dimorfisme sexual la diferència física (de formes, coloracions o mides) entre mascles i femelles. Per exemple, en algunes espècies (insectes, aranyes, rèptils...) les femelles són més grans que els mascles, i en altres (com els mamífers) són els mascles els que tenen una mida més gran.

El dimorfisme sexual es dona en major o menor grau en la majoria d'espècies, tot i que sovint no és evident a simple vista (hi ha espècies en què els animals reconeixen l'altre sexe per l'olor).

En els processos relatius a la reproducció prenen especial importància els aspectes genètics. S'anomena informació genètica a tota la informació necessària perquè les cèl·lules duguin a terme les seves funcions vitals (alimentar-se, créixer i reproduir-se) i que determina algunes característiques de l'individu (en el cas humà, si és alt, baix, ros, moreno, etc.). Tota aquesta informació es troba en el nucli de les cèl·lules, en els cromosomes.

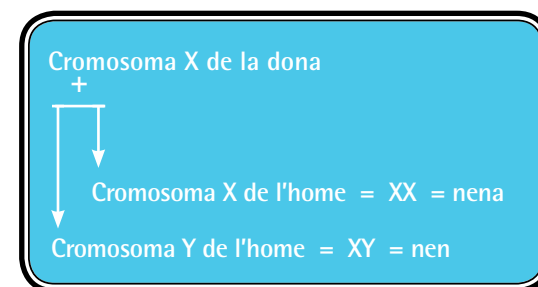
Les cèl·lules dels éssers humans tenen habitualment 46 cromosomes, excepte les cèl·lules especials per a la reproducció, les cèl·lules sexuals (els òvuls, en el cas de les dones; i els espermatozoides, en el cas dels homes) que només tenen 23 cromosomes, la meitat que la resta de les cèl·lules. Així, en unir-se l'òvul d'un dona i l'espermatozoide d'un home³⁵, el resultat és una cèl·lula anomenada zigot que passarà a tenir la informació genètica completa

³⁴: Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans. 2007.

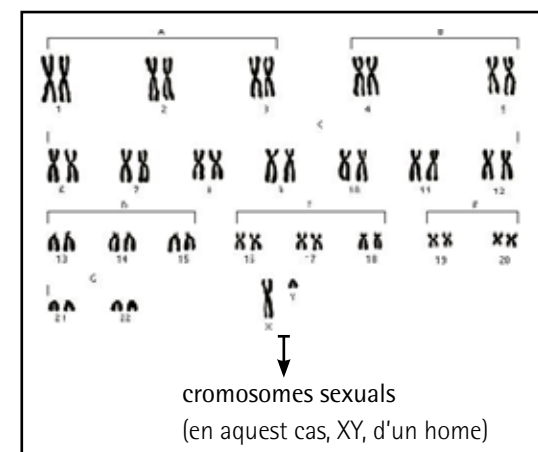
³⁵: Les associacions de famílies homoparentals (en què els seus fills i filles han nascut gràcies a tècniques de reproducció assistida amb material genètic de donant, o bé per adopció) entenen que el qualificatiu de mare i pare es correspon més amb aquella persona que n'ha exercit efectivament que no pas amb la persona que ha aportat el material genètic. Per això, en termes de reproducció humana recomanen usar les expressions *dona* i *home* en comptes de *mare* i *pare*.

(46 cromosomes) i que pot donar lloc a un ésser humà.

En tots els òvuls de les dones, el cromosoma sexual és X. En canvi, en els homes, en la meitat dels espermatozoides el cromosoma sexual és X i en l'altra meitat el cromosoma sexual és Y. Així, el sexe genètic es determina en el moment de la concepció depenent de la càrrega cromosòmica (X o Y) de l'espermatozoide amb el qual es fecunda l'òvul:

Així, en la parella de cromosomes sexuals, les dones tenen dos cromosomes X i els homes tenen un cromosoma X i un cromosoma Y. Per exemple, la següent distribució de cromosomes d'una cèl·lula correspon a un home:

I fins aquí algunes de les informacions i explicacions sobre reproducció sexual que podem trobar a la majoria de manuals de biologia. El problema és que, com veurem a continuació, de vegades la forma de distingir els homes i les dones no és tan senzilla...

2.2 LA CLASSIFICACIÓ EN LES CATEGORIES HOME-DONA

Imaginem la següent situació: el Comitè Olímpic Internacional ens contracta perquè en el procés d'inscripció d'atletes fem les proves per classificar en les categories d'"home" o "dona" les persones que hi volen participar. Com faríem per determinar si una persona és home o dona sense equivocar-nos en cap cas?

Probablement haurem pensat en coses com mirar si tenen penis o vagina, mirar si tenen pits desenvolupats, mirar què diu el DNI, fer una prova genètica i veure si els cromosomes sexuals són XX o XY, etc.

Però aquestes respostes tenen alguns petits problemes:

- hi ha persones socialment considerades homes que s'han operat i no tenen penis sinó vulva...
- hi ha persones socialment considerades dones que no tenen el pit desenvolupat, i el seu tors és aparentment igual que el d'un home...
- hi ha persones que tenen cromosomes sexuals masculins (XY) però tenen trets físics externs considerats de dona i se senten dones...

Ja veiem que la situació no és senzilla de resoldre, i per a algunes persones aquesta situació pot comportar problemes:

"Amb les presses i l'emoció del viatge cap als Jocs Olímpics de Seül (1988), María José Martínez Patiño, la millor corredora espanyola de 60 metres tanques va oblidar el preceptiu certificat mèdic que havia de deixar constància, per a la seguretat de les autoritats olímpiques, d'allò que semblava més que obvi per a qualsevol que l'hagués vista: que era una dona. Però el Comitè Olímpic Internacional (COI) havia previst la possibilitat que algunes atletes oblidessin el seu certificat de feminitat. Patiño només havia d'informar al "centre de control de feminitat", raspar unes quantes cèl·lules de la part interior de la galta, i tot estaria en ordre... o així ho creia.

Unes hores més tard del raspat va rebre una trucada. Alguna cosa havia anat malament. Va passar un segon examen, però els metges no van cedir. Quan es dirigia a l'estadi olímpic per a la seva primera carrera, els jutges de pista li van donar la notícia: no havia superat el control de sexe. Pot ser que semblés una dona, que tingués la força d'una dona, i que mai hagués tingut cap raó per sospitar que no ho fos, però els exàmens van revelar que les cèl·lules de Patiño tenien un cromosoma Y, i que els seus llavis vulvars amagaven uns testicles. Més encara, no tenia ni ovaris ni úter. D'acord amb la definició del COI, Patiño no era una dona. En conseqüència, se li va prohibir competir amb l'equip olímpic femení espanyol."³⁶

Aquest cas no és únic, al llarg de la història de

les competicions esportives s'han donat, i es segueixen donant, diversos casos polèmics entorn el sexe de les persones que hi participen i dels criteris de decisió al respecte.³⁷

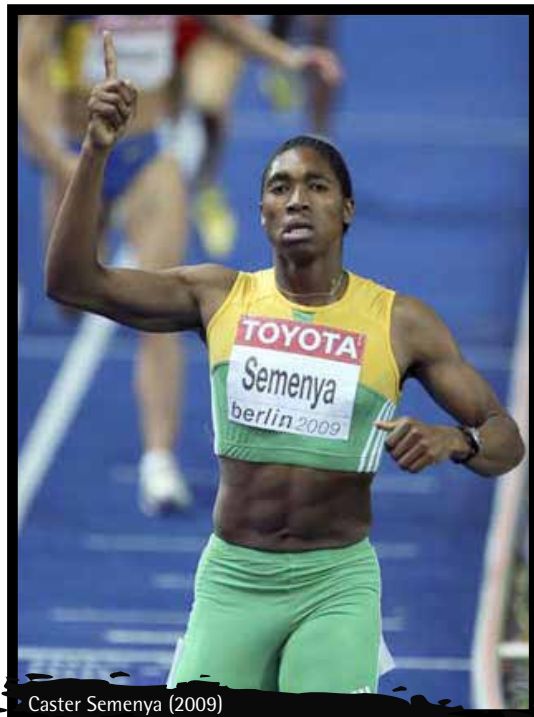
I és que hi ha diversos criteris per distingir el sexe (categoria biològica que remet a l'anatomia i la fisiologia) d'una persona:

- **sexe genètic/genotípic/cromosòmic** (els cromosomes sexuals: XX, XY...)
- **sexe cerebral** (hipotàlem, lòbul frontal, activitat neuronal, cos callós...)
- **sexe gonadal** (glàndules sexuals i hormones: testicles/espermatozoides/alt nivell de testosterona, o bé ovaris/òvuls/alt nivell d'estrògens)
- **sexe genital** (òrgans sexuals:
 - interns: pròstata o bé úter/trompes de Fal·lopi
 - externs: escrot/penis o bé vagina/vulva/clítoris)
- **sexe en funció de les característiques sexuals secundàries** (desenvolupament dels pits, pèl al cos, característiques de la veu, nou, estructura òssia, musculatura...)

Per a la majoria de persones, socialment es considera que aquests criteris de determinació del sexe són "coherents" entre ells i aleshores es classifica les persones sota la categoria *home* o *dona*; però ja hem vist que hi ha persones en què uns criteris són més aviat de dona i altres són més aviat d'home (hi ha persones que tenen sexe genètic d'home i sexe genital de dona, hi ha persones que tenen sexe genital de dona però se senten homes, etc.). En aquests casos en què es considera que existeix una "incoherència" entre criteris, a quin d'ells donem prioritat? Al genital? Al cromosòmic? Al psicològic? I, per què?

³⁶: *Cuerpos sexuados. La política de género y la construcción de la sexualidad*. Anne Fausto-Sterling, Editorial Melusina. Barcelona, 2006, p.15.

³⁷: Un altre cas amb molt de ressò en els mitjans de comunicació va ser el de l'atleta sudafricana Caster Semenya, que als 19 anys va guanyar la medalla d'or dels 800 metres llisos en el Campionat Mundial d'Atletisme de Berlín 2009. Després de guanyar la final, l'Associació Internacional de Federacions d'Atletisme (IAAF) va fer públic que havia demanat un test de verificació de sexe en considerar que els nivells de testosterona de l'alteta eren massa elevats per tractar-se d'una dona. Finalment, el juliol de 2010 la IAAF va acceptar les conclusions d'un grup mèdic expert internacional segons les quals Caster Semenya podia competir com a dona. El comunicat de la IAAF afegia que els detalls mèdics del cas eren confidencials i que no faria més comentaris sobre l'assumpte.

Caster Semenya (2009)

I compliquem-ho encara més: de vegades no només es considera que hi ha una "incoherència" entre els diversos criteris de determinació del sexe sinó que es considera que hi ha "incoherència" o "ambigüitat" dins un mateix criteri:

- de vegades es considera "ambigu" el sexe genital (hi ha persones que neixen amb una protuberància en la zona genital que pot tractar-se d'un penis molt petit (micropenis) o un clitoris molt gran (macroclitoris).
- de vegades es considera "ambigu" el sexe gonadal (hi ha persones que tenen un testicle i un ovari).
- de vegades es considera "ambigu" el sexe autopercebut (hi ha persones a qui si els preguntes, no se senten homes o dones. Diuen que no ho saben, o diuen que se senten simplement persona...).

- de vegades es considera "ambigu" el sexe genètic (hi ha persones que no tenen les habituals combinacions XX o XY sinó que en presenten altres: XXX, XXY, X?, XYY...). Per exemple, les persones amb combinació XXY són persones que presenten un cromosoma sexual X adicional respecte la combinació habitual XY (és a dir, tenen 47 cromosomes en lloc de 46). En néixer, presenten unes característiques masculines, però quan arriben a la pubertat algunes característiques sexuals secundàries no es desenvolupen (poc pèl en el cos i la cara, testicles petits, esterilitat, es desenvolupen una mica els pits).³⁸

Tots aquests casos s'acostumen a incloure dins el terme de persona intersex:³⁹

INTERSEX: persona que té uns trets sexuals que no es corresponen amb els de les típiques categories home o dona, i que socialment es consideren trets "ambigus" o "mixtes".

Per tant, i vistos aquests casos, en comptes de la definició de sexe que hem donat anteriorment:

SEX: *conjunt de característiques biològiques que divideixen els individus d'una espècie en mascles i femelles.*

Sembla més convenient definir el sexe de la següent forma:

SEX: conjunt de característiques biològiques a partir de les quals es divideix els individus d'una espècie en mascles, femelles, intersex...

³⁸: Els casos de combinacions cromosòmiques sexuals diferents a XX i XY no s'acostumen a anomenar *malalties* sinó, en tot cas, *condicions* o *síndromes* (ex: Síndrome XXY o Síndrome de Klinefelter). Una síndrome és un conjunt de símptomes i signes que afecten simultàniament diversos òrgans. Així i tot, també hi ha qui critica el fet que *síndrome* no deixa de ser un terme mèdic, que patologitza, per molt neutral que sigui la seva definició.

³⁹: Des de l'activisme intersex, es prefereix el terme *intersex* al terme *intersexual*, en entendre que aquest darrer té un origen mèdic i patologitzador.

És una definició més àmplia i més inclusiva que l'anterior, que no fa referència al mascle i a la femella com a úniques possibilitats i presentades com una dicotomia (separació d'alguna realitat en només dos elements i mútuament excloents entre ells) i que no naturalitza les divisions (en matisar que les característiques biològiques no determinen de forma unívoca les divisions entre individus sinó que són característiques "a partir de les quals es divideix" els individus).

2.3 QUANTS SEXES HI HA?

Hem vist com de vegades és difusa i ambigua la línia biològica que separa el fet de ser mascle o de ser femella. Per això, hi ha diverses respostes a la pregunta sobre quants sexes hi ha:

Hi ha qui opina que hi ha **dos** sexes:

- mascle
- femella

Hi ha qui opina que hi ha **tres** sexes:

- mascle
- intersex
- femella

Hi ha qui opina que hi ha **cinc** sexes:⁴⁰

- mascle
- pseudohermafrodita masculí
- hermafrodita autèntic
- pseudohermafrodita femení
- femella

Hi ha qui opina que hi ha **tants sexes com persones**:⁴¹

Davant les anteriors opcions, el més important és superar la dicotomia estricta mascle-femella en el sentit de considerar que totes les persones siguem a nivell biològic o bé 100% mascles (mascles purs) o bé 100% femelles (femelles pures) i que no hi hagi més opcions.

La segona i la tercera propostes avancen en la superació de la visió dicotòmica, però tenen el problema que segueixen marcant categories clarament delimitades. Passar de 2 categories a 3 ó 5 categories no supera el problema qualitatiu, doncs es segueix presentant la dificultat que són biològicament problemàtiques i arbitràries les línies divisòries i les categories discretes (les que presenten separacions, parts no contínues).

La proposta que més sembla adaptar-se a la diversitat biològica és la quarta, la que interpreta el sexe com una línia d'infinits punts, com una gradació, com un ventall, com un espectre, com una escala de grisos, com un continuum de tants sexes com persones; però tampoc està exempta de problemes. Sobretot, té el problema que dur l'argument de la diversitat fins al punt de dir que no hi ha mascles ni femelles (perquè només hi ha persones/individus) fa difícil tractar el sexisme, el masclisme o l'opressió de la dona, perquè segons una forma d'interpretar aquesta proposta els conceptes dona i home no s'han de fer servir...

Per tant, sembla que conceptualment la quarta és la més inclusiva, i és la que hem de tenir al

⁴⁰: Segons aquesta categorització, un hermafrodita autèntic té, alhora, un ovari i un testicle (o bé una gònada combinada anomenada ovotesticle). Un pseudohermafrodita masculí té cromosomes XY, testicles no descendits i vagina. Un pseudohermafrodita femení té cromosomes XX, ovaris i penis.

⁴¹: *Cuerpos sexuados. La política de género y la construcción de la sexualidad*. Anne Fausto-Sterling, Editorial Melusina. Barcelona, 2006.

cap; i pot ser que algun dia puguem referir-nos a les persones sense classificar-les en funció del seu sexe o la seva raça (de la mateixa manera que avui dia no les classifiquem per la seva alçada o el color dels seus ulls), però mentre haguem de lluitar contra el sexisme i les desigualtats de gènere ens fa falta poder seguir parlant de les categories mascle i femella perquè ens serveixen per parlar de forma entenedora en el món d'avui dia i per orientar la lluita contra les desigualtats. Per això, encara que conceptualment es comparteixi la quarta proposta, és habitual parlar en els termes de la segona proposta: hi ha mascles, hi ha femelles i hi ha persones intersex.

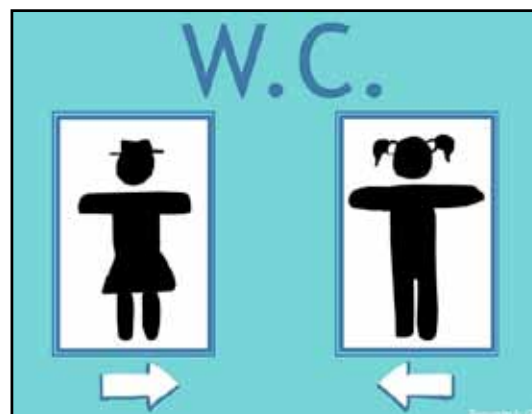
No es tracta que no puguem usar les categories mascle i femella, tan sols es tracta de relaxar la idea que a nivell biològic només existeixen dos models: 100% mascle o 100% femella.

En molts casos, el concepte intersex ha substituït el tradicional concepte hermafrodita. Es diu que un animal o una planta és hermafrodita⁴² quan té els aparells sexuals masculins i femenins alhora (o un aparell mixt) de forma que pot produir cèl·lules sexuals masculines i femenines. Per referir-se a les persones, el terme hermafrodita està en desús, doncs sovint s'ha usat de forma pejorativa, i es prefereix el concepte intersex, menys carregat valorativament i que recull una major diversitat de combinacions en no estar centrat en les característiques de l'aparell reproductor. A més, en humans no es coneix cap cas d'autèntic hermafroditisme en el sentit de tenir la capacitat, un mateix individu, de produir tant òvuls com

espermatozoides.

Pel que fa a la incidència de la intersexualitat, hi ha estudis que la situen entorn l'1,7% dels naixements.⁴³

Habitualment, davant casos de naixement d'infants amb ambigüitat sexual, la "solució" que s'adopta és passar per quiròfan i assignar el sexe que la família i el personal mèdic decideixen. Es decideix reconstruir quirúrgicament els òrgans genitals fins i tot en molts casos en què són sans i funcionals. En molts casos, a la llarga això no és tal solució ja que el sexe amb què s'autoidentifica una persona sovint té més a veure amb factors psicològics que amb els atributs físics. Per això, les associacions de persones amb ambigüitat sexual lluiten per al reconeixement de la identitat intersex. Aquesta demanda està recollida formalment a Austràlia, on l'Oficina Nacional d'Estadística reconeix des de l'any 2006 el dret de les persones a ser enregistrades legalment com a intersex o andrògines.

En la darrera proposta de definició de sexe, només apareixen explícitament els termes mascle, femella i intersex, però els punts suspensius al final de la definició remetent a la voluntat que no sigui una llista tancada. I no pot ser tancada perquè encara que féssim un llarg llistat de possibilitats sempre

podríem deixar algú fora. La proposta de definició del sexe de forma oberta, té la voluntat d'incloure les persones amb un sexe en trànsit, les persones que no es volen identificar amb cap categoria/codi/etiqueta sexual, etc.

2.4 QUÈ ÉS EL GÈNERE?

Si tornem al diccionari normatiu⁴⁴, trobem les següents definicions de gènere:

1. categoria gramatical que dona lloc a la distribució dels substantius en classes nominals
2. grup de classificació taxonòmica dels éssers vius situat entre la família i l'espècie, format per la reunió d'espècies afins
3. sexe en funció dels trets, dels rols i de les funcions que li són culturalment associats

De les tres definicions, la tercera és la que aquí ens interessa més (el gènere com a categoria sociològica o antropològica) però abans d'abordar-la vegem breument les altres dues (la del gènere com a categoria gramatical i la del gènere com a categoria taxonòmica) perquè de vegades es produeixen confusions entre els tres significats.

Entorn el gènere gramatical, cal no confondre la masculinitat/feminitat/neutralitat de les paraules amb la masculinitat/feminitat/neutralitat de les coses designades per les paraules. Taula és una paraula femenina, però una taula no és femenina (ni masculina). De fet, el gènere de les paraules (el gènere gramatical) pot variar d'una llengua a una altra: sabata és una paraula femenina en català però masculina en altres llengües (ex: zapato).

Dels éssers inanimats no té sentit dir que són

femenins o masculins.

Els animals sí que tenen sexe, i la majoria de vegades hi ha una coincidència entre el sexe biològic i el gènere gramatical de la paraula que refereix a aquest animal, però altres vegades no, per exemple:

- la paraula *girafa* és femenina, però les girafes poden tenir sexe masculí (mascles) o sexe femení (femelles).
- la paraula *cargol* és masculina, però els cargols no són masculins (ni femenins, perquè són hermafrodites...).

Pel que fa a la definició del gènere taxonòmic, el gènere és la categoria de classificació dels éssers vius que es troba entre la família i l'espècie. Per exemple, en el cas de l'ésser humà, la classificació taxonòmica és:

regne: Animal

classe: Mamífers

ordre: Primats

família: Homínids

gènere: Homo

espècie: sapiens

A més dels éssers humans actuals (*Homo sapiens*), hi ha altres parents extingits que també són del gènere *Homo*, com ara l'*Homo habilis*, l'*Homo erectus*, l'*Homo neanderthalensis*, etc. Els éssers humans actuals pertanyem al gènere *Homo*, però és erroni biològicament parlar referir-se a nosaltres com a "gènere humà" perquè els humans actuals no constituïm un gènere sinó una espècie.

Malgrat aquests dos possibles usos del terme gènere que acabem de veure, aquí utilitzarem el significat més sociològic o antropològic del

terme, és a dir, aquell que considera el gènere com tot allò cultural associat als sexes. Per tant, i recapitulant, tenim:

⁴²: El terme *hermafrodita* procedeix de la mitologia grega, segons la qual el fill d'Hermes (déu de la bellesa) i d'Afrodita (deessa de l'amor) va rebre el nom d'Hermafrodita. La seva bellesa era tal que, un dia mentre es banyava en un estany, la nimfa protectora de l'indret es va enamorar d'ell a l'instant i, abraçada a ell amb força, va suplicar als déus fondre's amb el seu amat en un sol cos. El seu desig va ser escoltat i des d'aleshores Hermafrodita va reunir en un mateix cos els valors masculins i femenins.

⁴³: *Cuerpos sexuados. La política de género y la construcción de la sexualidad*. Anne Fausto-Sterling Editorial Melusina. Barcelona, 2006, p.73.

⁴⁴: *Diccionari de la llengua catalana*. Institut d'Estudis Catalans. 1995.

SEXE: conjunt de característiques biològiques a partir de les quals es divideix els individus d'una espècie en mascles, femelles, intersex...

GÈNERE: conjunt de característiques i rols culturalment associats als sexes.

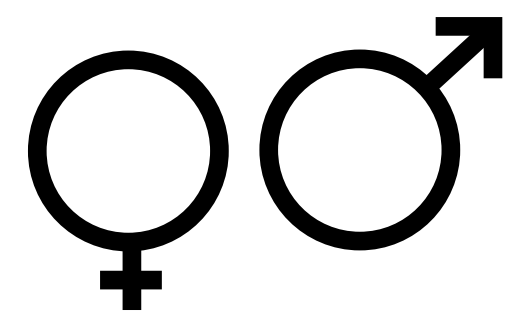
Simplificant, i de moment, perquè després ho tornarem a matisar, direm que el sexe refereix a qüestions "biològiques" i el gènere a qüestions "culturals" (valors, rols, preferències i comportaments, associats a homes i dones). Així, per exemple, el fet que una dona tingui la menstruació és una qüestió relativa al sexe i el fet que el color rosa s'associï a les nenes és una qüestió relativa a les relacions de gènere. També és una qüestió relativa a les relacions de gènere la simbologia usada convencionalment

Un dels aspectes més importants del sistema de relacions de gènere, és que no fa una assignació neutral de característiques i rols entre homes i dones, sinó que és una assignació jerarquizada en què, en general, s'atribueix més valor a aquelles característiques associades a la masculinitat (ex: fortalesa, èxit, àmbit públic...) que a les característiques associades a la feminitat (ex: tendresa, cura, àmbit privat...). Aquesta jerarquia fa que quan es parla de gènere s'hagi de parlar de l'existència de relacions de poder i privilegis (materials i simbòlics) d'unes persones sobre altres.

L'actual sistema normatiu de gènere és masculista (discrimina la feminitat) i heterosexista (discrimina l'homosexualitat). Per tant, el sistema normatiu de gènere no només constata diferències sinó que construeix desigualtats entre les persones.

Finalment, és important tenir present que les

per representar els homes i les dones:

El símbol masculí és la imatge d'Ares, el Déu grec de la guerra (o Mart, el seu equivalent romà) i està representat amb un escut rodó i una llança en l'extrem superior. El símbol femení és la imatge d'Afrodita, la Deessa grega de l'amor i la bellesa (o Venus, el seu equivalent romà) i està simbolitzada amb un mirall rodó amb un mànec a la part inferior. Llances per a representar els homes i miralls per a representar les dones.

normes, rols i valors del sistema de relacions de gènere són relatius a una societat determinada (en el temps i l'espai). Les normes del sistema de relacions gènere no són les mateixes a la Catalunya del s.XXI que les de la Polinèsia, l'Antiga Grècia, les societats primitives, o les comunitats de tradició islàmica.

2.5. LA CADENA SIMBÒLICA

D'entrada, mostrem una representació esquemàtica de l'anomenada *cadena simbòlica* i a continuació anirem explicant els seus components i com s'interrelacionen:

	NORMA		EXCLUSIÓ/SANCIÓ
SEXO	macho	hembra	intersex
IDENTIDAD DE GÉNERO	hombre	mujer	transgénero, transexual, etc.
ROL DE GÉNERO	hombre	mujer	chica masculina, chico afeminado, etc.
ORIENTACIÓN SEXUAL	te gustan las mujeres	te gustan los hombres	lesbiana, gay, bisexual, asexual, pansexual, etc.
PRÁCTICAS SEXUALES	coito heterosexual		estimulación anal a los hombres, parafilias, BDSM, etc.

Les relacions de gènere són creadores d'expectatives socials derivades del sexe d'una persona, és a dir, què s'espera d'un home i què s'espera d'una dona. Les relacions de gènere marquen què és estàndard/normal/normatiu/acceptat i què no ho és perquè se surt d'allò establert per la norma social. L'actual sistema normatiu de gènere espera i exigeix que:

- has de néixer clarament com a mascle o clarament com a femella.
- si neixes mascle (sexe biològic), t'has de sentir un home (identitat de gènere), comportar-te com un home (rol de gènere) i t'han d'agradar les dones (orientació sexual).
- si neixes femella (sexe biològic), t'has de sentir una dona (identitat de gènere), comportar-te com una dona (rol de gènere) i t'han d'agradar els homes (orientació sexual).

A aquest model normatiu de gènere se l'anomena *cadena simbòlica* perquè és un sistema que lliga inexorablement el sexe biològic amb la identitat de gènere, amb els rols de gènere, amb l'orientació sexual i amb les pràctiques sexuals, i perquè lliga les persones a unes normes sobre què s'espera d'elles i com s'han de comportar.

Qualsevol desviació d'aquesta norma es considera anormal i és sancionada socialment, ja sigui amb un insult, amb una mirada despectiva, amb l'aïllament social, amb la discriminació laboral, amb una pallissa, amb un comentari condescendent, amb una broma desagradable o amb la patologització institucionalitzada (considerant la teva identitat de gènere com una malaltia).

Així, queden fora de la norma les persones intersex, transsexuals, els homes efeminats, les dones masculines, les persones que tenen pràctiques BDSM⁴⁵, lesbianes, gais, bisexuals, pansexuals, asexuals, etc. (a continuació anirem tractant tots aquests conceptes).

Aquestes normes socials entorn les relacions

de gènere també marquen què s'espera de les persones pel que fa a les seves relacions familiars (per exemple, si tens 40 anys i encara no tens parella estable o dius que no vols tenir fills/es, molta gent considera que "alguna cosa falla"...).

Aquestes normes de gènere no estan escrites i sovint són molt subtils i invisibles, de forma que no semblen construïdes socialment. El fet que les normes de gènere s'invisibilitzin i es naturalitzin és una de les causes de la seva efectivitat i permanència, doncs és difícil lluitar contra coses invisibles o que semblen normals/naturals.

2.6. IDENTITAT DE GÈNERE I ORIENTACIÓ SEXUAL

Per respectar la diversitat és important conèixer-la, per això és important conèixer i visibilitzar la diversitat d'*identitats de gènere* i d'*orientacions sexuals*. Vegem com es defineixen aquests conceptes, que formen part de la cadena simbòlica:

La identitat de gènere és l'autopercepció d'una persona en relació al seu sexe/gènere, com es presenta en societat i com vol que se la tracti. Pot coincidir, o no, amb la identitat que té socialment assignada (home, dona).

El rol de gènere és el conjunt de comportaments, tasques i actituds assignades a les persones en funció del seu sexe.

L'orientació sexual és la preferència amorosa i/o sexual continuada per persones en funció del seu sexe.

Quant a la terminologia, cal tenir en compte que els termes *mascle* i *femella* remetent al sexe

45: Acrònim de les següents pràctiques sexuals: "bondage" (pràctiques amb cordes i lligadures), disciplina/dominació, sadisme i masoquisme.

(biològic) mentre que els termes *home* i *dona* remeten a la identitat de gènere.

Les persones *transgènere* són aquelles que tenen un cos d'un sexe però se senten d'un altre sexe, és a dir, persones en què el seu sexe biològic i la seva identitat de gènere no coincideixen. Sovint també se les coneix, de forma un tant essencialista i victimista, com a "dones atrapades en un cos d'home" o "homes atrapats en un cos de dona".

Les persones *transsexuals*⁴⁶ són persones que se sotmeten, per via hormonal o quirúrgica, a un procés de canvi de sexe (procés de reassignació sexual). Per exemple, la vaginoplastia és una cirurgia de transformació del penis en vagina.

Actualment la transsexualitat és considerada un trastorn mental segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS). A la seva Classificació Internacional de Malalties, és inclosa dins el Capítol V: Desordres mentals i de comportament/ Desordres d'identitat de gènere/F64.0 (www.who.int/classifications/icd). Hi ha diverses organitzacions i campanyes internacionals

Pel que fa a les orientacions sexuals, s'acostuma a distingir entre:

- **homosexual:** persona que sent atracció amorosa o sexual continuada cap a persones del

que reivindiquen la despatologització de la transsexualitat tal com ja es va aconseguir amb l'homosexualitat, que des de 1990 no és considerada una malaltia per l'OMS.

La distinció entre transgènere i transsexual és el fet de modificar o no el cos, però al darrera hi ha un posicionament: així com les persones transsexuals (les que modifiquen el seu cos) es socialitzen en un gènere masculí o femení, les persones transgènere (les que no modifiquen el seu cos) parteixen d'un qüestionament del sistema sexe/gènere resistint-se a sotmetre's a un dels dos rols.⁴⁷

D'altra banda, les persones *transvestides* (de vegades anomenades travestis) són dones que es vesteixen d'home o homes que es vesteixen de dona de forma freqüent, perquè no se senten satisfets desenvolupant exclusivament el gènere assignat i els agrada representar ambdós gèneres, o perquè els desperta excitació sexual, o com a joc eròtic. A diferència de les persones transsexuals i transgènere, accepten el seu sexe i no tenen conflictes amb el seu cos..⁴⁸

El terme *trans* és un terme genèric per referir a persones transsexuals, transgènere i transvestides.

Al llarg del text s'anirà fent referència a tots aquests conceptes relacionats amb la identitat de gènere, i als que a continuació veurem entorn l'orientació sexual. Si no s'està familiaritzat amb ells, per aclarir o recordar el seu significat durant la lectura pot ser útil consultar el glossari que es troba al final de la publicació.

- seu mateix sexe.
- **heterosexual:** persona que sent atracció amorosa o sexual continuada cap a persones de l'altre sexe.

- **bisexual:** persona que sent atracció amorosa o sexual continuada cap a dones i cap a homes.
- **pansexual:** persona que sent atracció amorosa o sexual continuada cap a persones de diferents sexes (homes, dones, intersex...).
- **asexual:** persona que no sent atracció amorosa o sexual cap a altres persones.

Cal tenir en compte que són més usats els termes *orientació sexual*, *inclinació sexual* o *preferència sexual* que no pas el terme *opció sexual*, perquè és discutible que l'atracció sexual cap a uns sexes o uns altres sigui una qüestió que es pugui elegir.

La definició d'orientació sexual remet al fet que l'atracció o la preferència sigui continuada en el temps: el fet que un home tingui una relació sexual esporàdica amb un altre home (pràctica sexual) no implica que sigui gai (orientació sexual). Per tant, les persones poden manifestar, o no, la seva orientació sexual en les seves pràctiques sexuals (es pot ser homosexual i tenir pràctiques heterosexuals).

D'altra banda, depenent de com s'interpreti la categorització d'orientacions sexuals que hem vist (homosexual, heterosexual, bisexual, pansexual,

asexual) es podria pressuposar que les persones no canvien mai la seva orientació, que tenen una essència, i que una persona ha de ser bisexual o bé heterosexual o bé homosexual o bé asexual al llarg de tota la seva vida. Davant aquesta categorització tancada, cal destacar que moltes persones varien la seva orientació afectiva i sexual al llarg de la seva vida. De vegades sentim que no-sé-qui "va descobrir que era gai als 40 anys". Potser no ho va "descobrir" sinó que va canviar d'orientació als 40 anys.

Pel que fa a la recurrent qüestió de la quantificació del col·lectiu homosexual, és qüestionable la rellevància i la conveniència de quantificar qualsevol col·lectiu en relació a la seva identitat de gènere o la seva orientació sexual (els drets de les persones i dels col·lectius són independents de la seva importància numèrica). Així i tot, en cas que es vulgui considerar aquest aspecte cal tenir en compte que els estudis realitzats tenen importants limitacions metodològiques i obtenen resultats dispars. Per exemple, hi ha estudis que situen l'homosexualitat en el 3% de la població i altres en el 10%. Pel que fa a l'homosexualitat masculina (superior a la femenina en tots els estudis) hi ha estudis que la situen en el 13% de la població masculina.⁴⁹

Malgrat el que dicta l'actual sistema normatiu de gènere, és important subratllar que el sexe, la identitat de gènere, l'orientació sexual i les pràctiques sexuals es combinen a la pràctica de múltiples formes. Així, per exemple, la identitat de gènere no predetermina l'orientació sexual: que un noi sigui efeminat no implica que sigui gai, i que una persona sigui transsexual femenina (ha modificat el seu cos per a ser dona) no implica que li agradin els homes. Hi ha persones que van néixer amb un cos de mascle, se senten dones i els agraden els homes (són transgènere femenines

heterosexuals), hi ha persones que van néixer amb un cos de mascle que han modificat per ser dones i els agraden les dones (són transsexuals femenines lesbianes), etc.

Tot i que pugui costar entendre alguns cossos i identitats incòmodes/ambigües/inusuals/ mixtes/ indefinides/canviants/en trànsit/transgressores..., és important conèixer (i donar a conèixer) totes aquestes realitats per poder treballar una actitud oberta a la diversitat que ens podem trobar en nosaltres i en les persones que ens envolten.

46: Hi ha qui rebutja el terme transsexual perquè considera que en anomenar algú així se li destaca el fet que el seu sexe actual no és el "vertader" (de la mateixa forma que hi ha qui rebutja el terme immigrant, perquè una persona immigra un cop però no està immigrant, en gerundi, constantment).

47: *Transitant per les fronteres del gènere*. Gerard Coll-Planas, Gemma Bustamante, Miquel Missé. Secretaria de Joventut. 2009. p.26-27.

48: *Transitant per les fronteres del gènere*. Gerard Coll-Planas, Gemma Bustamante, Miquel Missé. Secretaria de Joventut. 2009. p.26-27.

49: *La sociedad gay. Una invisible minoría*. Juan A. Herrero Brasas. Foca. Madrid, 2001.

2.7. SEXE-GÈNERE: QUIN ES CONSTRUEIX SOBRE QUIN?

Habitualment es fa la següent caracterització:

- el sexe és biològic (i, per tant, objectiu)
- el gènere és cultural
- a partir del sexe es construeix el gènere (el sexe és anterior conceptualment)

sexe → gènere

Malgrat aquesta freqüent caracterització, hem vist que algunes qüestions relatives al sexe no són objectives, sinó subjectives i discutibles. Per exemple, en la qüestió de quants sexes hi ha, hi ha qui diu que hi ha dos sexes, hi ha qui diu que hi ha tres, hi ha qui diu que hi ha tants sexes com persones... Per tant no és una qüestió biològica objectiva, sinó un criteri opinable (i per tant cultural). El coneixement científic ha d'ajudar-nos en aquesta decisió, però només la nostra concepció del gènere, no la ciència, és qui defineix el sexe de cadascú. La idea més estesa, que només hi ha dos sexes biològics, és una decisió cultural.

Però això no vol dir que el fet que les dones tinguin la menstruació i els homes no, sigui una decisió cultural! El que sí que és cultural i construït és que haguem de tenir una visió dicotòmica/binària/dual/bipolar del sexe segons la qual tothom hagi de ser necessàriament o bé home o bé dona, i no hi hagi més opcions.

Per tant, a partir del sexe es construeix el gènere, però a partir del gènere també es construeix una visió del sexe.

sexe ↔ gènere

Vegem un altre cas de com la ideologia vinculada a les relacions de gènere condiciona la nostra forma d'interpretar coses que aparentment són biològicament objectives i indiscutibles (sexe):

l'assumpte de les hormones sexuals.

Una hormona és una substància química segregada per una glàndula i que és transportada pel corrent sanguini per a regular l'activitat d'alguna cèl·lula, teixit o òrgan que es troba a certa distància del seu lloc d'origen. Les hormones són generades per processos iniciats a partir de gens, però són molt més flexibles que els gens davant una modificació de l'ambient o una manipulació deliberada (ex: els nivells hormonals es poden modificar amb una injecció d'hormones o amb una eliminació de les glàndules productores, com es fa en la castració d'animals).

Per "hormones sexuals" s'acostumen a entendre les hormones segregades per les glàndules sexuals (els testicles i els ovaris) que afecten el desenvolupament sexual, tant l'anatòmic com el relatiu al comportament. Les hormones sexuals masculines són els andrògens i les femenines són els estrògens.⁵⁰

Doncs bé, és habitual que es consideri la testosterona (un tipus d'andrògen) com "l'hormona sexual masculina" i l'estrogen com "l'hormona sexual femenina" malgrat que:

- la testosterona i l'estrogen intervenen en molts tipus de processos que no són "sexuals": afecten la formació de cèl·lules sanguínies, el sistema circulatori, el fetge, la funció gastrointestinal, les activitats de la vesícula biliar, el teixit muscular, el ronyó, etc. Per tant, no són simplement hormones sexuals, i tindria més sentit qualificar-les d'hormones del creixement, doncs regeixen els processos de creixement, diferenciació i mort cel·lular.
- tant homes com dones produïm ambdós tipus d'hormones (els homes també segreguen hormones "femenines" i les dones també segreguen hormones "masculines"), el que varia és la proporció d'estrògens i andrògens en els dos sexes.

- no són hormones que siguin produïdes només pels ovaris i els testicles, al còrtex suprarenal d'homes i dones també se'n produeixen.
- els dos tipus d'hormones estan relacionades químicament de manera molt estreta i poden transformar-se l'un en l'altre mitjançant enzims existents al cos.
- les diferències entre els sexes estan condicionades per hormones, però no són una conseqüència de les activitats d'hormones només masculines o només femenines, sinó de les diferències en les proporcions d'aquestes hormones i de les seves interaccions amb els òrgans receptors. Les hormones "sexuals" són un més dels diferents elements necessaris per a la

creació de mascles i femelles.

Malgrat tot això, es va decidir que la testosterona i l'estrogen serien hormones "sexuals", i també es va *decidir* que a una se la qualificaria de "masculina" i a l'altra de "femenina".

De nou, veiem com no només el sexe condiciona el gènere sinó que, en el sentit contrari, una determinada visió (gènere) també condiciona la manera d'entendre fets que aparentment són biològicament objectius (sexe). Les definicions del sexe com a allò "biològic" i el gènere com a allò "cultural" són vàlides en tant que ens orienten a l'hora de parlar, però cal matisar-les. El sexe també és, en part, cultural.

Vista aquesta primera aproximació als conceptes de sexe, gènere, identitat i orientació sexual, vegem a continuació alguns dels arguments i debats que giren al seu entorn, i que apareixen

freqüentment en els tallers amb joves i en les activitats formatives sobre la perspectiva de gènere i LGTB. ☉

⁵⁰: Una altra mostra del dubtós caràcter objectiu i estrictament biològic d'algunes decisions és el fet d'haver escollit per a les hormones masculines el nom d'andrògens (del grec, andros, home) però per a les hormones femenines el nom d'estrògens (del llatí estrus, que significa "boig, delirant, desig frenètic, tàvec (insecte molest i de picada irritant)".

3 ALGUNS DEBATS FREQUENTS

3.1 QUÈ ÉS BIOLÒGIC I QUÈ ÉS CULTURAL?

És freqüent sentir frases com les següents sobre les diferències entre homes i dones: "les dones són més sensibles que els homes", "els homes no saben escoltar", "les dones no saben aparcar ni llegir un mapa", "els homes tenen por al compromís", "els homes són més violents", etc.

Algunes d'aquestes afirmacions sobre les diferències entre homes i dones vénen recolzades per informes i estudis:

"Un estudi de la Universitat de València realitzat amb adolescents, i publicat a la revista especialitzada The Spanish Journal of Psychology, ha demostrat que les noies són més empàtiques que els nois".⁵¹

Doncs bé, suposem que l'estudi és metodològicament correcte i que la conclusió és generalitzable al conjunt de les persones adolescents. Què implica la conclusió de l'estudi exactament? Que els nois són, pel fet de ser nois/ essencialment/en si/ /intrínsecament, menys empàtics que les noies? O bé vol dir que els nois, a causa dels condicionants culturals que han rebut són menys empàtics que les noies, però que si haguessin rebut uns altres estímuls/educació/ condicionants podrien ser igual o més empàtics que les noies? És biològic o és cultural? I el que és més interessant: importa el debat?

Qualsevol millora del coneixement de la realitat és desitjable (ja sigui per simple plaer intel·lectual, ja sigui perquè permet orientar les nostres accions). En aquest sentit, discutir si una diferència concreta entre homes i dones té un origen biològic o cultural ja és, en tant que nou coneixement, enriquidor. Per tant, sí, el debat importa.

El problema és que sovint aquest debat es planteja assumint alguns discutibles pressupòsits:

1. els comportaments d'origen biològic són bons.
2. els comportaments d'origen biològic són més difícils de canviar que els d'origen cultural.

3. es pot saber quins comportaments són d'origen biològic i quins són d'origen cultural.

I acceptar de forma acrítica aquests supòsits és el que pot donar lloc a conclusions errònies, interessades o fins i tot perverses. Comentem aquestes tres creences:

1. sobre el supòsit que les coses biològiques/naturals són bones, cal recordar que coses com els virus o les berrugues són naturals i no sembla que la majoria de la població les consideri bones. Per contra, coses com la penicil·lina han estat *fabricades* pels humans i no sembla que la majoria de la població les consideri no bones.

I és important destacar-ho perquè en moltes ocasions el debat natural-cultural s'usa com a coartada per desacreditar ideològicament determinades característiques o comportaments, com per exemple les pràctiques homosexuals. Quin és l'origen de l'homosexualitat? Existeix el gen de l'homosexualitat? Els gais i les lesbianes, ho són per genètica, per opció personal, per determinació social, per moda, per portar la contrària? El problema és quan aquests debats no es plantegen per interès científic sinó com a arma ideològica per condemnar gais i lesbianes. En aquests casos, sigui quina sigui la resposta a la pregunta per l'origen de l'homosexualitat, hi haurà un argument per condemnar-la: si resulta que té un origen cultural es conclourà que és un vici antinatural, i si resulta que té un origen biològic es conclourà que és una malaltia.

Quan el debat salta del judici de fets al judici de valors (bòdolent) és interessant relativitzar la importància del debat sobre si les característiques i els comportaments humans són naturals o culturals, perquè fos quina fos la resposta no hauria de

fer variar el respecte que mereixen les diferents orientacions afectives i sexuals de les persones.

2. davant el supòsit que els comportaments i les característiques biològiques/naturals són més difícils de canviar que les culturals, és interessant recordar que hi ha elements biològics, com per exemple la miopia, que són molt més fàcils de canviar (amb una ràpida intervenció quirúrgica) que no pas altres de tipus cultural, com intentar que una persona del Barça es faci seguidora del Reial Madrid.
3. en relació al supòsit que es pot saber quins comportaments són biològicament innats⁵² i quins són culturalment adquirits, és freqüent escoltar afirmacions de l'estil: "Els nens són més moguts que les nenes. Això és biològic perquè aquesta diferència ja es dona en infants molt petits".

Hi ha especialistes que diuen que els nens són més moguts que les nenes biològicament, però altres especialistes diuen que ja des del primer moment del naixement, els adults estimulen inconscientment més als nens amb el moviment que no pas a les nenes, i per tant la diferència és adquirida. A quin dels dos grups d'especialistes fem cas?

D'una banda, des dels primers mesos de vida intrauterina, l'organització funcional del cervell i les capacitats mentals d'homes i dones presenten diferències (actes reflexos, xarxes neuronals, processos bioquímics, etc.). Però també les experiències i aprenentatges culturals conformen el cervell de cada persona, originant capacitats i comportaments propis i diferenciats.

En un ésser simple, com un bacteri, el programa genètic és molt rígid, és tancat en el sentit que rep molt poca informació del medi i que reacciona d'una forma que està determinada.

Però com més complexos són els organismes i més complexos són els seus sistemes nerviosos, el programa genètic és fa més obert i flexible i els proporciona més potencialitats, com la capacitat de recordar, d'aprendre de l'ambient i de tenir llibertat de resposta, de manera que disminueix el pes de l'herència.

Des dels primers moments del naixement d'un infant, les persones adultes li enviem moltíssims estímuls i condicionants i molt sovint, conscientment o inconscientment, són diferents depenent del sexe del nadó. Per exemple, les persones adultes que envoltem un infant reaccionem tot sovint de forma diferent si és nen o si és nena pel que fa a l'estimulació del cos, als jocs moguts, a l'autonomia, a la tolerància al plor, a l'ordre, al tipus de joguines, a la preferència per unes games de colors, a l'expressió de sentiments... Molts d'aquests comportaments diferenciats són molt subtils i molt inconscients, per tant escapen a la consideració que molts pares i mares fan sobre la parella de germans que són nen i nena: "nosaltres sempre els hem educat als dos igual".

Com que des dels primers moments del naixement ja es reben tots aquests condicionants, és difícil saber en quina mesura el resultat es deu més aviat a factors biològics innats o més aviat a factors adquirits culturalment. No es pot estudiar a un infant "culturalment no contaminat", un infant només pot desenvolupar-se en un medi ambient que inclogui el factor social. L'enfocament dicotòmic (les coses són biològiques o són culturals) pot ser simplista, perquè les nostres conductes i reaccions formen part d'un complex entramat en què estan presents, molt entrelligats i difícilment separables, elements genètics, elements hormonals, elements culturals, etc.

Per això, poden ser simplistes dos enfocaments oposats:

- **determinisme biològic** (o biologicisme): considera que les accions humanes són

⁵¹: Revista *Mente Sana*. Editorial RBA. Número 51, agost 2009, p.14.

⁵²: Innato (o congénito) significa que ha nacido con el individuo, que se tiene desde el nacimiento. Pero ello no quiere decir que todas las características innatas, sean o no heredadas, no se puedan modificar (ex: la calvicie es hereditaria pero se puede tratar).

conseqüència inevitable de les propietats bioquímiques de les cèl·lules de l'individu, que al seu torn estan determinades pels seus gens. Per tant, la naturalesa humana està determinada pels gens. Un dels problemes d'aquesta visió és que sovint és usada ideològicament¹, naturalitzant les desigualtats per a justificar-les: com que les desigualtats són determinades biològicament aleshores són inevitables i immutables.

- **determinisme cultural:** considera que la naturalesa humana és totalment plàstica, totalment modificable culturalment i educativament, per tant les característiques de les persones són socialment construïdes. En néixer, les persones som una mena de *taula rasa*, com un full en blanc que s'emplena a través de l'aprenentatge i l'experiència social. Fins i tot a qualsevol malaltia, patiment o dolor se li pot buscar l'origen en el sistema econòmic-social.

Davant aquestes dues visions reduccionistes, és interessant la visió que combina allò biològic i allò social mitjançant un procés dialèctic (comprensió de la realitat a partir de la contraposició i la síntesi de conceptes aparentment

oposats). Les propietats biològiques dels éssers humans no es donen aïlladament sinó que sorgeixen com a conseqüència de la vida social, i al seu torn, la vida social és conseqüència del fet que biològicament som humans, no pedres. De la mateixa manera, també s'ha de veure de forma dialèctica la relació entre individu i societat o entre organisme i medi ambient, perquè en qualsevol sistema les parts són mútuament interdependents.

De fet, ni tan sols els factors genètics són immutables, diversos factors poden afectar la informació, el funcionament o el procés de còpia dels gens. A més, la influència de factors ambientals, ja sigui el medi ambient cel·lular, el medi ambient extracel·lular o el medi ambient extern a l'organisme, també pot influir sobre els processos genètics. Així, l'epigenètica (del grec [epi], sobre) estudia com l'ambient pot actuar "sobre la genètica" modificant l'expressió dels gens, de forma heretable i sense afectar l'ADN. Tots aquests factors que acabem de veure expliquen que els bessons univitel·lins que comparteixen ADN no siguin idèntics. O per això la clonada ovella Dolly tampoc era idèntica a la seva mare.

del camp de la biologia cel·lular, de l'antropologia, de la psicologia evolutiva, de la genètica, de la sociologia, etc.

Finalment, i resumint el que s'ha dit en aquest apartat, el fet que una característica o un comportament sigui biològic o cultural:

1. no ens diu res sobre el fet que sigui bo o dolent.
2. no ens diu gaire sobre el fet que sigui més o menys modificable.
3. és difícil saber si una característica o un

comportament és biològicament innat o culturalment adquirit. I si s'accepta que és fruit d'una combinació dels dos tipus d'elements, és difícil especificar quin pes té cadascun.

Per tant, cal relativitzar la importància del debat "biològic vs cultural" o "innat vs adquirit", sobretot quan és plantejat de forma ideològicament molt interessada.

3.2. ENS HEM DE COMPARAR AMB LA RESTA D'ANIMALS?

Quan es discuteix sobre qüestions com quin model de família és el millor per al desenvolupament dels infants, quins comportaments sexuals són respectables i quins són rebutjables, quines diferències psicològiques i de comportament hi ha entre homes i dones, etc., és freqüent recórrer a analogies amb altres espècies animals: "les dones tenen més desenvolupat que els homes l'instint de cura dels fills, igual que la resta d'espècies", "les relacions homosexuals no són naturals perquè el sexe en els animals està orientat a la reproducció de les espècies", "els animals tenim tendència a viure en parella, mira què fan els ocells", "els mascles tendeixen per naturalesa a la promiscuïtat i les femelles tendeixen més a la fidelitat", etc.

Cal ser prudents amb aquest tipus d'arguments basats en comparacions entre els humans i la resta dels animals, perquè sovint:

1. es generalitza incorrectament.
2. es treuen conclusions per als éssers humans a partir d'espècies animals que són molt diferents a nosaltres.

1) Es generalitza incorrectament

Quan s'argumenta, amb freqüència es treuen conclusions per al conjunt dels animals a partir del comportament d'una única espècie (o, en el millor dels casos, d'unes poques espècies).

Les generalitzacions no són criticables en si, el que és criticable és fer-les incorrectament. Generalitzar consisteix a aplicar a un conjunt d'elements una

característica observada en un nombre limitat d'aquests elements. Es distingeixen dos tipus de generalització: completa i incompleta (i les dues es poden fer correctament o incorrectament).

- **Generalització completa:** és aquella generalització forta, absoluta, que pretén cobrir tots els casos d'un conjunt. Per a fer-la cal que es puguin analitzar tots els casos (ex: «tots els presidents de la Generalitat de Catalunya han estat homes»). Una generalització completa queda refutada si es mostra una o més excepcions.

- **Generalització incompleta:** s'usa quan no es poden analitzar tots els casos/exemples del conjunt (el que succeeix habitualment en el món animal). Pretén reflectir el que amb molta probabilitat serà cert per al conjunt de casos, encara que pugui existir alguna excepció. Si es vol fer correctament una generalització incompleta cal donar exemples que siguin:

1. suficients (i la quantitat mínima necessària dependrà de la mida del conjunt sobre el qual es generalitza, i de la seva varietat).
2. representatius del conjunt de casos (és a dir, que no hi hagi motius per pensar que els casos estudiats són diferents de la resta del conjunt). Així, si volem treure conclusions sobre els gats no podem estudiar només els gats domèstics.

Respectant aquestes dues condicions s'evita que les conclusions a les que s'arribi siguin fruit de la casualitat, de les coincidències, dels exemples no representatius, dels casos aïllats, de les excepcions, etc.

Finalment, no es pot rebutjar una generalització incompleta pel fet que existeixi alguna excepció (contraexemple), doncs es dona per suposat que n'existeixen. Però és erroni dir que hi ha un cas que és «l'excepció que confirma la regla» perquè una excepció mai confirma una regla sinó que la debilita. Com més excepcions, més dèbil és l'argument.

⁵³: A causa de l'ús ideològic de les seves conclusions, una branca molt polèmica del determinisme biològic ha estat el determinisme genètic de la sociobiologia, corrent que defensa que tots els aspectes del comportament humà estan codificats als gens i s'han conformat per selecció natural dels gens. Per tant, en cada moment històric, l'organització social existent és inevitable i resultat d'un procés adaptatiu. Les veus crítiques amb la sociobiologia critiquen la teoria i critiquen que les conclusions justifiquen les tesis conservadores i legitimen les desigualtats existents a la societat.

Doncs bé, massa sovint fem generalitzacions completes ("totes les dones...") quan hauriem de fer-les incompletes ("la majoria de les dones..."). Per això, a no ser que tinguem la certesa que la

nostra afirmació és vàlida per al conjunt de casos, és important flexibilitzar les nostres expressions, de manera que:

<i>En lloc d'usar expressions taxatives com...</i>	<i>Mirem d'usar expressions flexibles com...</i>
tots els homes, totes les dones	la majoria d'homes, la majoria de dones
cap home, cap dona	molt pocs homes, molt poques dones
sempre	en gairebé tots els casos
cada vegada que	la majoria de vegades que
mai	no és freqüent que
segur que	és molt probable que
és impossible que	és molt improbable que

És important parar atenció a aquestes afirmacions absolutes perquè quan es parla de la sexualitat dels éssers humans per comparació amb els altres animals, es fan moltes generalitzacions que esdevenen estereotips i prejudicis molt estesos, que sovint no es corresponen amb la realitat.

Per exemple, algunes de les generalitzacions més freqüents quan es parla de sexualitat refereixen a la tendència a la monogàmia o a la poligàmia dels animals i dels éssers humans. Hi ha qui defensa una tendència a la monogàmia en el món animal (tendència que tot seguit s'extrapola als humans, suggerint que la monogàmia és el comportament natural dels humans). Però també hi ha qui defensa que la tendència a la monogàmia depèn del sexe: es diu que les femelles tendeixen naturalment a la fidelitat i a la monogàmia, mentre que els mascles tendeixen a la infidelitat i a la promiscuïtat. Fins a quin punt són certes aquestes generalitzacions? Vegem què diu l'evidència empírica sobre la monogàmia i la poligàmia en animals i en éssers humans.

Diversos estudis⁵⁴ mostren que entre els mamífers, i particularment entre els primats, no és fàcil constatar la monogàmia com a pràctica habitual.

Fins i tot entre els ocells, que són més monògams que els mamífers, la monogàmia no és tan freqüent com es pensava fins fa uns anys. Des que s'han generalitzat les proves d'ADN en animals, s'ha comprovat que molta de la descendència no pertany realment a la parella que suposadament és la seva progenitora. La simple observació del comportament social dels ocells pot resultar equívoca, doncs parelles "oficialment" fidels ha resultat que no ho són, i cada vegada hi ha més evidències de copulacions fora de la parella en animals anteriorment considerats monògams.

Però encara que els animals fossin monògams, és qüestionable extraure d'això conclusions per als humans. La monogàmia entre els animals és una qüestió de biologia, però en el cas dels humans és una qüestió de biologia, d'ètica, de legislació, d'economia, de costums, de creences religioses i de preferències personals.

Si mirem què diuen aquests mateixos estudis per al cas dels humans, el mite de la monogàmia també s'ha de desmuntar: es calcula que només entorn un 20% de les societats humanes han estat monògames⁵⁵ al llarg de la història. La majoria de societats han estat poliginiques⁵⁶, per tant, la

54: Es poden consultar les dades de diversos estudis recollits a *El mito de la monogamia. La fidelidad y la infidelidad en los animales y en las personas*. David P.Barash, Judith Eve Lipton. Ed. Siglo Veintiuno. 2003. pàg.258-266.

55: La *monogamia*, del grec [monos] un i [gamos] *matrimoni*, acostuma a referir a la relació amorosa i sexual entre dues persones de tipus exclusiu, ja sigui durant tota la vida o durant un període de temps. En la monogàmia serial es donen relacions d'exclusivitat que duren un temps limitat; en concloure una s'inicia una altra relació també monògama i exclusiva.

56: La *poligàmia* acostuma a referir a l'emparellament d'un individu amb dos o més individus de l'altre sexe. La *poliginia* és el tipus de poligàmia en què un mascle s'emparella amb dues o més femelles, i la *poliàndria* és el tipus de poligàmia en què una femella s'emparella amb dos o més mascles.

monogàmia no és, ni de lluny, la condició humana per naturalesa. Avui dia, en més de 50 països del món la poligàmia és legal (Algèria, Afganistan, Camerun, Egipte, Indonèsia, Iraq, Marroc, Palestina, Sàhara Occidental, Senegal...) o acceptada (Kenia, Moçambic, Nigèria, Sierra Leone, Guinea Equatorial...). A més, cal tenir en compte que algunes de les societats ideològicament i legalment monògames són conductualment polígames.

Històricament s'ha donat una gran diversitat de formes d'organització social de la parella i el matrimoni (monogàmia, poliginia, poliàndria, matrimoni en grup, matrimoni obert, matrimoni homosexual, matrimoni heterosexual...). Fins i tot, i com a mostra de fins on pot arribar la diversitat, a la Xina i al Sudan les famílies casaven les seves filles per crear lligams econòmics i socials amb una altra família, i l'única condició és que l'home fos solter, però no calia que estigués viu... (era el que es coneixia com a "casar-se amb una làpida"). A partir del s.XX van ser les pròpies noies qui van buscar aquest tipus de casament: les productores de seda del delta de Cantó volien mantenir la seva independència econòmica, fet que era incompatible amb un marit al costat, a no ser que estigués mort. Casant-se amb un mort es satisfia el desig de la família (que la noia es casés) i es satisfia el desig de la noia (mantenir la seva independència econòmica). Els solters morts eren

escassos i anaven molt buscats.⁵⁷

Sobre qualsevol de les anteriors formes d'organització de la parella o el matrimoni cadascú pot fer el seu judici de valor (bo/dolent, desitjable/ indesitjable, respectable/ condemnable...), però en tant que humanes totes són igual de *naturals*.

Vist que s'ha de ser prudent si es fan generalitzacions en qualsevol àmbit d'estudi, perquè s'han de fer correctament, en el cas dels animals hi ha una altra dificultat afegida: en el món animal hi ha tanta diversitat que és difícil establir-hi tendències i pautes generals de comportament.

És habitual que quan es vol justificar un comportament o característica d'homes o de dones, es vagi al món animal buscant una confirmació de la seva "naturalitat". Però la

diversitat animal fa que, tinguem la visió que tinguem sobre la naturalesa humana, molt probablement trobem alguna o altra espècie animal que sembli avalar la nostra visió. Així, si volem mostrar que els animals som egoistes per naturalesa, és fàcil citar casos de lluita violenta pel territori o de posta d'ous en el niu d'altres ocells, com el cas del cucut. I, per contra, si volem mostrar que els animals som altruistes per naturalesa, és fàcil citar casos de donació desinteressada de menjar, o de comportaments

57: *Cómo construimos universos. Amor, cooperación y conflicto*. Montserrat Moreno y Genoveva Sastre. Gedisa Editorial. Barcelona, 2010. p.92-93.

com el del dofí, que ajuda altres animals i persones ferides a mantenir-se a la superfície i arribar a la costa. I doncs, som egoistes per naturalesa (com el cucut) o som altruistes per naturalesa (com el dofí)? La diversitat animal permet trobar exemples de

Si ens centrem en les característiques sexuals succeeix el mateix: busquem la pauta de comportament sexual que busquem, molt probablement trobarem alguna espècie que l'avalí. Si busquem comportaments heterossexuals els trobarem, però si busquem comportaments homossexuals també els trobarem; si busquem comportaments monògams els trobarem, però si busquem comportaments polígams també els trobarem; si busquem animals que donin la vida per salvar les seves cries els trobarem, però si busquem animals que abandonin les seves cries també els trobarem. La varietat sexual és tan gran que fins i tot tindrem èxit si volem trobar algun mamífer que posi ous (com l'ornitorinc), si volem trobar alguna espècie on siguin els mascles els qui incuben les cries (com el cas del cavallet de mar, en què és el mascle qui porta els ous de la femella dins el seu cos i dona a llum), si volem trobar algun animal que sigui hermafrodita (com el cargol), si volem trobar algun animal que canviï de sexe (com el peix Donzella, que de jove és femella i d'adult és mascle), si volem trobar algun animal que es masturbi (com l'orangutan), si volem trobar algun animal que practiqui sexe amb les seves cries (com el talp), si volem trobar algun animal que practiqui sexe oral (com la hiena), si volem trobar algun animal que sigui fidel sexualment tota la vida (com l'albatros, que no torna a aparellar-se mai més si la seva parella mor), si volem trobar algun animal que es prostitueixi a canvi de menjar (com el ximpanzé), si volem trobar algun animal amb pràctiques escatològiques (com el porc espí mascle, que orina sobre la femella abans de la còpula) o si volem trobar algun animal amb pràctiques de sadisme sexual (com la femella de mantis religiosa que, després de copular, sovint es menja el mascle,

tot tipus (i, per tant, exemples oposats), i per això el fet de trobar una característica o comportament concret no és gaire significatiu de cara a establir una tendència generalitzable.

començant pels ulls i deixant els òrgans sexuals per al final)...

A tall de síntesi, és important tenir en compte que:

- a) si es fan generalitzacions, s'han de fer correctament.
- b) en el cas del món animal, l'enorme diversitat fa difícil marcar tendències generalitzables.
- c) si es pot marcar alguna tendència, una de les més clares és la diversitat de característiques i pràctiques sexuals.

2) Es treuen conclusions per als éssers humans a partir d'espècies animals que són molt diferents a nosaltres

Un segon motiu per ser molt prudent a l'hora de treure conclusions sobre el comportament sexual humà a partir del comportament sexual de la resta dels animals és que els éssers humans som diferents a la resta dels animals. Són moltes les coses que ens diferencien de la resta d'espècies: capacitat de raonament, capacitat de gestió de les emocions, enorme capacitat de memòria, ús de sistemes lingüístics sofisticats, nivell de consciència sobre la pròpia existència (autoconsciència), capacitat d'especular sobre el futur, àmplia llibertat d'elecció sobre els nostres actes, etc.

Quant a les relacions de gènere, un dels àmbits en què és rellevant subratllar aquestes diferències és el de la violència. Sovint es naturalitza l'ús de la violència humana per comparació amb el comportament d'algunes espècies animals. En aquest cas és pertinent distingir entre agressivitat i violència: l'agressivitat és un instint natural de defensa davant el perill, que facilita la nostra supervivència i que compartim amb la resta

dels animals, mentre que la violència és un dels diversos instruments de canalització d'aquesta agressivitat, en què s'usa la força (física, verbal, psicològica, econòmica, etc.) i en què conflueixen factors psicològics, polítics, culturals, educatius, morals, econòmics, etc.

Un altre dels àmbits en què és rellevant subratllar les diferències amb la resta dels animals és el de la sexualitat. De forma anàloga a la distinció entre agressivitat i violència, cal distingir entre *instint sexual* i *sexualitat*, que és pròpia dels éssers humans.

SEXUALITAT:

"Manera de comportar-se respecte a l'instint sexual i a la seva satisfacció".⁵⁸

"Conjunt de fenòmens, sexuals o lligats al sexe, acompanyats o no de reproducció".⁵⁹

Així, la sexualitat és un concepte molt més ampli que el de instint sexual doncs abasta moltes dimensions de l'ésser humà: hi interactuen factors biològics, psicològics, socioeconòmics, culturals, ètics, religiosos i d'elecció personal. A causa d'aquesta gran diferència, el fet

que en altres espècies observem determinats comportaments no és motiu per extraure conclusions extrapolables automàticament als éssers humans.

I si es fan analogies entre les conductes dels éssers humans i les de la resta dels animals, cal tendir a fer-les amb animals evolutivament propers als humans. Així, si bé és cert que en algunes espècies la monogàmia és necessària biològicament per a la supervivència (com en el cas del pingüí emperador, en què la cooperació de parella és necessària per a la supervivència de les cries en dures condicions climàtiques i

d'accés als aliments) no es pot pretendre que això aportí dades extrapolables que concloguin sobre el suposat caràcter naturalment monògam o polígam dels éssers humans. Les grans diferències que ens separen fan que els pingüins no semblin precisament els animals més idonis per treure conclusions sobre els éssers humans.

En tot cas, seria interessant observar les pautes d'altres animals molt més propers evolutivament als éssers humans. En aquesta línia, els animals genèticament més propers als humans són els primats. I entre ells, els més propers són els ximpanzés nans (també anomenats bonobos). Així, seria la seva pauta sexual la que ens podria subministrar un acostament a la pauta de comportament que dominava entre els humans primitius. Insistent en les crítiques que cal fer a les comparacions amb els animals, si ens volem comparar amb algun animal, comparem-nos amb els bonobos.

D'entrada, cal dir que els bonobos són dels pocs animals (juntament amb la resta de ximpanzés i amb els orangutans, els dofins, els elefants i els humans) que poden superar la *prova del*

58: Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans. 1995.

59: Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans. 1995.

mirall, que contrasta la capacitat de consciència sobre la pròpia existència (autoconsciència). Per comprovar-ho, es marca l'animal amb pintura sense que s'adoni i aleshores se li posa un mirall al davant. Si l'animal, en enfrontar-se al mirall, reacciona com si reconegués que la marca es troba situada en el seu propi cos, intentant tocar-la sobre el seu propi cos, significa que té consciència que la imatge del mirall és ell mateix.⁶⁰

Ximpanzés bonobos

A més d'aquesta capacitat d'autoconsciència, i pel que fa concretament a la sexualitat, es destaca el fet que entre els bonobos les relacions sexuals tenen un paper molt important, ja que són usades com a salutació, com a mitjà de reconciliació després d'un conflicte i com a mètode de prevenció i resolució de conflictes. Per exemple, quan els bonobos troben un nou lloc on alimentar-se, l'excitació general acostuma a desembocar en una activitat sexual en grup, que permet descarregar la tensió dels participants i gaudir d'una posterior alimentació pacífica. A més, les disputes jeràrquiques entre els mascles acostumen a acabar en carícies mútues.

La varietat de comportaments sexuals també és una característica notable: hi ha individus que tenen parelles sexuals duradores i altres individus canvien de parella freqüentment; es relacionen sexualment amb membres de la família immediata i amb membres que no ho

són, les femelles es masturben entre sí, i fins i tot els animals massa joves o massa vells per a reproduir-se també participen de les activitats sexuals.

Finalment, els bonobos són els únics primats que han estat observats realitzant sexe genital cara a cara (mascle-femella, mascle-mascle i femella-femella).

En definitiva, el que destaca d'aquests ximpanzés és la seva variada activitat sexual. I aquest fet reforça la idea que les pràctiques sexuals en el món animal són "naturals" ja siguin heterosexuals, homosexuals, individuals, en parella o en grup. Així, i insistint en la prudència que cal tenir si es fan comparacions amb els animals, si observem els més propers genèticament als éssers humans un dels trets que els caracteritza és, de nou, la diversitat sexual.

3.3. EL PROBLEMA DEL "SENTIT DE LA VIDA"

Hi ha qui opina que algunes qüestions, com preguntar-se "quin és el sentit de la vida", són de tal nivell d'abstracció que dedicar-se a reflexionar sobre elles és totalment inútil i respon únicament a una simple voluntat d'autosatisfacció intel·lectual. És a dir, que són el que tècnicament es coneix com a *palles mentals*.

Cal fer notar que algunes d'aquestes palles mentals relatives a la nostra cosmovisió (la nostra interpretació global del món i de l'existència dels éssers humans) són importants perquè tenen relació molt directa amb les opinions que cadascú de nosaltres té sobre quins rols hem de tenir dones i homes a la família i a la societat, o sobre si les dones han de tenir dret a l'avortament, o sobre els drets d'adopció de les parelles homosexuals.

I com es deia, una de les qüestions problemàtiques és la resposta a la pregunta "quin és el sentit de la vida?". D'entrada, és important distingir entre

"l'objectiu que cadascú li busca a la seva vida" i l'"objectiu de la vida en sí". Sobre la primera expressió no hi ha problema: cada persona que existeix pot buscar un sentit o un objectiu a la seva vida. Però cal aclarir que és cada persona, qui busca l'objectiu, no el conjunt de la humanitat; perquè la humanitat, com a col·lectiu, no és un subjecte amb voluntat única (els éssers humans no ens reunim tots i ens posem d'acord en què volem) i per tant la humanitat no pot buscar, ni intentar, ni desitjar res. Altra cosa és que hi hagi objectius compartits per moltes persones (objectius intersubjectius) com segurament passa amb l'objectiu d'assolir la felicitat.

Els problemes poden aparèixer amb la segona forma d'entendre l'expressió "el sentit de la vida": opinar que existeix un "objectiu de la vida en sí" implica opinar que els éssers humans existim per a un objectiu que no marca cadascú de nosaltres de forma lliure i autònoma sinó que tenim un objectiu predeterminat i exterior a nosaltres.

Moltes persones parteixen d'ideologies o cosmovisions segons les quals la naturalesa en general, i els humans en concret, tenim un objectiu/destí/sentit/missió/fi a la vida, que estem *fets per a* alguna cosa, que no existim per casualitat. És a dir, són visions teleològiques.⁶¹

Aquestes visions poden tenir diversitat de respostes en relació a 1) qui marca l'objectiu de la vida i 2) quin és l'objectiu de la vida:

- qui marca l'objectiu de la vida?: per a algunes persones és Déu, per a altres la Mare Naturalesa, per a altres el Gran Arquitecte de l'Univers, etc. També hi ha persones que no tenen definit

l'ens rector però diuen que "la naturalesa és tan perfecta que hi ha d'haver "algo", no sé què és, però hi ha d'haver "algo".

- quin és l'objectiu de la vida?: algunes persones creuen que l'objectiu és la reproducció de l'espècie, altres creuen que l'objectiu és conservar la pròpia vida, altres creuen que l'objectiu és aconseguir la vida eterna en el regne de Déu, altres creuen que l'objectiu és perfeccionar-nos en successives reencarnacions, etc.

Totes aquestes visions són molt respectables i, en sí mateixes, no suposen cap problema ni cap limitació a la llibertat d'opinió d'altres persones. El problema esdevé quan algunes persones, des d'aquestes visions teleològiques, fan un pas més i traslladen als humans l'obligació de seguir el pla/objectiu i d'oposar-se als comportaments que s'aparten o contradiuen el pla/objectiu.

Per exemple, hi ha persones que consideren que l'objectiu és mantenir la vida que ens ha estat donada (i de la que, per tant, no podem disposar perquè no ens pertany) i adopten actituds bel·ligerants amb el fet que una persona pugui decidir lliurement sobre el dret a l'eutanàsia o a l'avortament. De forma anàloga, hi ha qui considera que el sentit de la vida és la perpetuació de l'espècie i que, per tant, cal oposar-se a les conductes homosexuals doncs no són naturals, en el sentit que s'aparten de la conducta sexual orientada a la reproducció/procreació/supervivència, que és l'objectiu de la vida (ex: "les parelles homosexuals no poden tenir fills, si tothom fes com elles la raça humana s'extingiria").

Davant aquestes visions que ens marquen unes finalitats predeterminades per a la vida, és important recordar que des de les aportacions de Charles Darwin (s.XIX), i tal com comparteix avui

dia la gran majoria de la comunitat científica, es considera que els mecanismes que regeixen l'evolució de la vida (des dels aspectes més generals, com l'aparició d'espècies animals, fins als més

60: La validesa de la prova del mirall, però, és posada freqüentment en dubte perquè no té en compte que hi ha animals que es poden reconèixer a ells mateixos per altres sentits que no siguin la vista. Els gossos, per exemple, no superen la prova del mirall perquè tenen una pobre agudesa visual però en canvi són capaços de reconèixer la seva pròpia olor.

61: Teleològic, del grec telos (finalitat), significa "que té una finalitat". Les visions teleològiques sostenen que totes les coses que existeixen, existeixen perquè tenen un fi. Cal no confondre-ho amb visió teològica ("relativa a Déu") tot i que són compatibles: si es considera que existeix una finalitat última del món i que aquesta depèn de Déu, la visió és teleològica i teològica.

concrets, com les formes de reproducció sexual o la morfologia dels òrgans del cos) no són plans ni objectius intel·ligents i preestablerts, sinó que els mecanismes es basen en l'atzar i la selecció natural.⁶²

Recordem breument alguns dels principis de la teoria de l'evolució per mitjà de la selecció natural de Darwin:

- els individus de qualsevol espècie pateixen modificacions/mutacions per atzar (els descendents mai són idèntics als progenitors).
- les característiques i modificacions que es poden heretar són les innates, no les adquirides (si un animal estira molt el coll i el fa llarg, el coll llarg no l'hereten les seves cries).
- ssi aquestes modificacions són avantatjoses per a la seva supervivència tendiran a conservar-se (perquè els individus que les posseeixen tenen més probabilitat de sobreviure) i es reproduiran (perquè seran heretades per la descendència). Si les característiques són perjudicials per a la supervivència tindran tendència a desaparèixer. Si les característiques són indiferents pel que fa a la supervivència, no tindran una especial tendència ni a conservar-se ni a desaparèixer. "A aquesta conservació de les diferències i variacions individualment favorables i la destrucció de les que són perjudicials l'anomeno selecció natural o supervivència dels més

- adequats" (Charles Darwin, L'origen de les espècies).⁶³
- no hi ha espècies *superiors* o *inferiors* a altres, totes estan adaptades al seu entorn (pretendre que els humans som superiors a causa de la nostra racionalitat és un plantejament antropocèntric; si agafem un altre criteri, per exemple la resistència davant la radiació nuclear, hi ha espècies més resistents que els humans i per tant es podria dir que són "superiors" a nosaltres).
 - com que en el procés intervé l'atzar, totes les modificacions i espècies vegetals i animals som contingents (hem existit però podríem haver no existit). Els humans també som contingents, no necessaris. El món ja ha existit sense nosaltres i pot seguir existint encara que nosaltres ens extingim.⁶⁴

La teoria de l'evolució per mitjà de la selecció natural dona l'explicació del procés biològic que regeix l'evolució de la vida, i serveix de base a l'opinió que en l'organització de la naturalesa no hi ha cap intencionalitat i que les espècies animals i vegetals no som fruit d'un pla, ni d'un disseny, ni d'un objectiu predeterminat, sinó que l'evolució es fonamenta en l'atzar, en els incidents, en els errors en la còpia de la informació dels progenitors als descendents. No cal una entitat transcendent o metafísica per a explicar la complexitat de la realitat natural.⁶⁵

Les visions teleològiques/finalistes/direccionals/necessàries expliquen el passat i el present en funció del futur (la finalitat). En canvi la visió contingent (les coses poden succeir o poden no

succeir) explica el present a partir del passat (les causes).

En la interpretació contingent del mecanisme que

regeix la vida, cal no parlar de finalitats (el *per a què*) sinó de causes (el *perquè*). Vegem-ho amb un exemple: no és que els ocells tenen ales *per a* poder volar (tesi finalista), sinó que els ocells poden volar *perquè* tenen ales (simple constatació d'un fet físic, l'explicació del qual no té perquè fer referència a cap finalitat). De forma anàloga, les girafes no tenen el coll llarg *per a* arribar a les fulles dels arbres, sinó que les girafes que accidentalment van néixer amb el coll una mica més llarg van sobreviure amb més facilitat. Aquesta característica avantatjosa per a la supervivència es va heretar i així progressivament va anar augmentant la mida del coll de les girafes.

Com en molts altres aspectes, també en termes de la sexualitat humana cal rebutjar els objectius imposats i deterministes (és un error dir que els homes tenen el penis *per a* reproduir-se; els homes es reproduïxen *perquè* tenen penis). Els humans tenim capacitat d'elecció i, respectant la llibertat de les persones que ens envolten, cada persona pot tenir o buscar les seves pròpies motivacions sexuals, que poden ser de reproducció però també poden ser de plaer, ja sigui heterosexual, homosexual o bisexual. I qualsevol d'aquests objectius són igual de legítims i igual de *naturals*.

Finalment, cal recordar que totes aquestes qüestions, des de les nostres creences més abstractes fins als processos biològics més concrets, són importants perquè condicionen la nostra actitud cap a la llibertat de les persones. Cal tenir una actitud crítica amb les visions que són un obstacle a la llibertat d'elecció de les persones sobre la seva vida i la seva sexualitat. Molts dels prejudicis i estereotips sobre com som homes i dones, i moltes de les manques de respecte a la diversitat d'orientacions sexuals de les persones per considerar-les antinaturals, tenen com a rerefons una determinada visió finalista de la naturalesa humana a partir de la qual es critica allò que s'aparta de la seva interpretació del "sentit de la vida".

3.4. L'AL·LÈRGIA A LA PARAULA FEMINISME

Moltes persones, col·lectius i organitzacions sensibles a les reivindicacions per la igualtat de drets i oportunitats de les dones no es consideren feministes, en opinar que el feminisme defensa unes idees massa "radicals", o que defensa la superioritat i l'hegemonia de les dones sobre els homes, o que el feminisme ja no té sentit atès que avui dia ja s'ha assolit la igualtat entre homes i dones, etc.

Comentem algunes de les crítiques que freqüentment es fan al feminisme:

1) "El feminisme és el mateix que el masclisme però al l'inrevés"

Aquesta és una opinió també exposada amb frases com "jo no sóc feminista, jo vull la igualtat entre homes i dones" o "el feminisme vol la superioritat i el poder de les dones sobre els homes".

Per respondre aquesta crítica cal que ens demanem què significa *feminisme*. Es pot considerar que una paraula significa el que el diccionari diu que significa, i també es pot considerar que una paraula significa el que cada persona vol que signifiqui quan l'usa. Aquesta segona visió pren especial força quan per a una paraula el diccionari dona un significat ambigu o allunyat del sentit que la majoria de parlants dona a la paraula quan l'usa.

Si bé està molt justificat que donem a una paraula un significat diferent al del diccionari quan aquest en dona una definició ambigua, no sembla que sigui el cas per al terme feminisme. Si el busquem en diccionaris catalans, castellans i anglesos, la definició és clara i similar:

- "Moviment social que denuncia la submissió tradicional de les dones als homes i promou l'equiparació de drets entre els dos gèneres". Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans.
- "Moviment que té com a finalitat aconseguir la igualtat política, econòmica i jurídica de la dona

62: El reconeixement de la contribució de Charles Darwin de vegades s'acompanya d'una crítica al seu androcentrisme (per centrar els seus estudis en l'activitat dels mascles de les espècies i per atribuir a les femelles un paper subordinat i més passiu) i a la seva concepció individualista, competitiva i violenta de la naturalesa humana (tret habitualment considerats més propis dels homes que de les dones). Hi ha qui disculpa aquesta actitud amb l'argument que es tracta d'un autor inevitablement influenciat per la conservadora cultura predominant a la seva època, l'Anglaterra victoriana del s.XIX.

63: El origen de las especies. Darwin, Charles. Ed. Espasa Calpe, 2001, p.130.

64: De fet, actualment es calcula que a causa de l'expansió del Sol d'aquí uns 2.000 milions d'anys la vida a la Terra desapareixerà (la dels humans inclosa, si no desapareixem abans per algun altre motiu).

65: És habitual considerar que Darwin va descobrir "què passava" però no "com passava exactament". Va ser anys més tard que la genètica moderna va donar explicació dels mecanismes de l'herència biològica (ADN, gens, etc.) acceptats avui dia per la immensa majoria de la comunitat científica.

respecte a l'home". Gran Diccionari de la Llengua Catalana. Ed. Enciclopèdia Catalana.

- "Moviment que exigeix per a les dones iguals drets que per als homes". Diccionario de la lengua española. Real Academia Española.
- "Defensa dels drets de les dones en el terreny de la igualtat de sexes". Oxford English Dictionary. Oxford University Press.
- «Creença que les dones haurien de tenir els mateixos drets, poder i oportunitats que els homes, i ser tractades de la mateixa manera". Cambridge English Dictionary. Cambridge University Press.

Tant en català, com en castellà, com en anglès, totes les definicions són clares i remetent a la igualtat entre homes i dones, i no pas a la superioritat de les dones sobre els homes.

Un cop aclarit això, cal afegir que les anteriors definicions de diccionari no recullen dues de les aportacions que des dels moviments feministes es fan quan es conceptualitza el feminisme. El primer element que no recullen és que el feminisme té un doble vessant: és una teoria política (que analitza de forma crítica les relacions de poder entorn el gènere) i alhora és un moviment social (que reivindica, es manifesta i lluita tant en l'àmbit públic com en el de les relacions personals).

"El feminisme és una teoria i pràctica política articulada per dones que després d'analitzar la realitat en què viuen prenen consciència de les discriminacions que pateixen per l'única raó de ser dones i decideixen organitzar-se per acabar amb elles, per canviar la societat. Partint d'aquesta realitat, el feminisme s'articula com a filosofia política i, alhora, com a moviment social."⁶⁶

El segon element criticable de les definicions dels diccionaris és que, depenent de com s'interpreti la lluita per la igualtat, pot semblar que es tracta

que les dones s'igualin als homes en el sentit que els homes siguin el model desitjable al que tendir. No és això el que es reivindica, d'una banda perquè hi ha aspectes tradicionalment associats a la masculinitat que són no-desitjables (ex: la menysvaloració de les tasques domèstiques i de cura) i, d'altra, perquè hi ha reivindicacions específiques per a les dones (ex: es reivindica el dret a l'avortament per a les dones encara que els homes no puguin avortar).

I doncs, quina definició del feminisme es fa des del feminisme? Hi ha moltes i molt variades propostes de definició, i d'entre elles, una a la que sovint es fa referència és la que diu que:

"El feminisme és un moviment social i polític que s'inicia formalment a finals del segle XVIII i que suposa la presa de consciència de les dones com a grup o col·lectiu humà, de l'opressió, dominació i explotació de què han estat i són objecte per part del col·lectiu de barons en el si del patriarcat sota les seves distintes fases històriques de model de producció, fet que les mou a l'acció per a l'alliberament del seu sexe amb totes les transformacions de la societat que aquella requereixi" (Diccionario ideológico feminista, Victoria Sau).⁶⁷

Així, ni els diccionaris ni la immensa majoria dels moviments feministes diuen que el feminisme reivindica que les dones tinguin el poder i l'hegemonia sobre els homes. Afirmar el contrari és com afirmar que el moviment abolicionista de l'esclavitud negra el que volia era que els negres passessin a ser els amos dels blancs. Dir que el feminisme defensa la supremacia de les dones sobre els homes és una injustícia semàntica i, sobretot, històrica.

2) "El problema és la paraula feminisme, que és discriminatòria cap als homes"

Acceptant el significat del feminisme com a lluita per la igualtat entre homes i dones (d'una

forma molt-molt genèrica) hi ha qui considera que hi ha una discriminació cap als homes pel fet que el llenguatge no és neutral i simètric en la definició de feminisme i de masclisme. Es diu que la paraula associada a les dones (feminisme) té una connotació positiva (lluita per igualtat entre sexes) mentre que la paraula associada als homes (masclisme) té una connotació negativa (defensa de la superioritat d'un sexe sobre l'altre). Es diu que això és tendències i discriminatori cap als homes.

Una primera línia de resposta és que si això és així "per alguna cosa serà...". No cal inventar paraules per a coses que no existeixen, i no existeix un moviment rellevant de dones que defensi la supremacia de les dones sobre els homes. En canvi, sí que ha existit durant molts segles (i encara existeix avui dia) una visió del món que vol atorgar més poder i privilegis als homes que a les dones, per això la paraula masclisme té aquest significat.

Una segona línia de resposta, més lingüística, és que les dues paraules no són simètriques perquè les seves arrels tampoc ho són. El masclisme ve de *mascle* però el feminisme no ve de *femella* sinó de *femení*.

En aquesta línia, i per mantenir la coherència d'arrels semàntiques i conceptualitzar les diferents possibles actituds sobre la relació d'igualtat/ domini entre homes i dones, s'han introduït dos neologismes: masculinisme i femellisme.⁶⁸ De tal manera que es distingeix entre:

MASCLISME: reivindicació de la superioritat i hegemonia dels homes respecte les dones.

FEMELLISME: reivindicació de la superioritat i hegemonia de les dones respecte els homes.

⁶⁸: La introducció en el llenguatge d'aquests neologismes no ve recollida en el diccionari normatiu de la llengua catalana. En qualsevol cas, no són paraules exclusives del català, en castellà també es distingeix entre *feminismo* i *hembrismo*, i en anglès es distingeix entre *feminism* i *femalism*.

⁶⁹: El femellisme no és una actitud que tingui un moviment polític organitzat i rellevant, com sí passa amb el feminisme. En alguna de les seves formes, molt minoritàries, es proposa el genocidi masculí com a estratègia per aconseguir l'emancipació de les dones (per exemple en el Manifest SCUM, Society for cutting up men, de Valerie Solanas). Així i tot, hi ha qui opina que el manifest SCUM respon més a una voluntat de provocació que a un posicionament polític sincer.

FEMINISME: reivindicació de la igualtat entre dones i homes, en considerar que actualment les dones estan discriminades.

MASCULINISME: reivindicació de la igualtat entre dones i homes, en considerar que actualment els homes estan discriminats.

Així, el contrari del masclisme no és el feminisme sinó el femellisme.⁶⁹

3) "No m'agrada el feminisme perquè no m'agraden els ismes"

Per a altres persones, el problema amb la paraula feminisme és la terminació -isme, "no m'agraden els ismes".

Isme és un sufix que significa adhesió a unes idees, corrent, tendència, doctrina, partit, escola, moviment, etc. (per exemple, modernisme, pacifisme, militarisme, ecologisme, nacionalisme, comunisme, escepticisme, nazisme, budisme, cubisme, apartidisme, progressisme, etc.).

Una cosa és criticar alguns ismes en concret (i algun o altre s'ha de criticar perquè molts són excloents entre si) però no sembla raonable criticar els *ismes* en si, doncs no sembla raonable criticar en si el fet de compartir unes idees. Per exemple, en termes polítics és difícil trobar alguna persona que no senti identificada amb cap *isme* (és a dir, que no se senti identificada ni amb el progressisme, ni amb el conservadorisme, ni amb el centrisme, ni amb el partidisme, ni amb l'apartidisme, ni amb el parlamentarisme, ni amb l'extraparlamentarisme, ni amb l'abstencionisme, ni amb el passotisme...). Tant si parlem de política com si parlem de religió i transcendència, la immensa majoria de persones

⁶⁶: *Feminismo para principiantes*. Nuria Varela. Ediciones B. Barcelona, 2005, p.14.

⁶⁷: *Diccionario ideológico feminista. Vol. I*. Victoria Sau. Ed. Icaria. Barcelona, 2000, p.121.

tenim alguna opinió, creença o valor que es pot identificar amb un *isme*.

4) "El feminisme es dedica exclusivament als problemes de les dones i oblida la resta de lluites"

D'entrada, el feminisme és tan ampli que més aviat caldria parlar de feminismes, en plural. Dins aquesta pluralitat hi ha grups feministes que treballen exclusivament per als drets de les dones i altres que no entenen la lluita per la igualtat de gènere deslligada d'altres lluites o adscripcions polítiques. Es pot ser feminista i alhora independentista, o comunista, o socialdemòcrata, o anarquista, o antiracista, o liberal, o progressista, o ecologista... De fet, una de les característiques del feminisme és la manca d'un únic programa polític i d'un únic lideratge:

"un dels perfils que diferencia el feminisme d'altres corrents de pensament polític és que està constituït pel fer i el pensar de milions de dones que s'agrupen o van per lliure i estan disseminades arreu del món. El feminisme és un moviment no dirigit i escassament, per no dir gens, jerarquitzat".⁷⁰

Per descomptat, també hi ha homes i grups d'homes igualitaris que es defineixen com a feministes o pro feministes⁷¹, entenent que els homes també tenen una gran responsabilitat i interès en trencar amb els estereotips de gènere, les desigualtats, les violències masclistes i les formes de masculinitat hegemòniques.

5) "Les dones ja no estan discriminades"

En el capítol 1 d'aquest text, quan ens hem preguntat "quin és el problema?", s'han donat molts exemples que mostren com encara hi ha grans desigualtats entre homes i dones en la majoria d'àmbits de la nostra societat (en l'àmbit laboral, en l'àmbit educatiu, en l'àmbit cultural, en

l'àmbit familiar, en l'àmbit investigador, en l'àmbit de la salut, en l'àmbit associatiu, en l'àmbit sexual, en l'àmbit universitari, en l'àmbit publicitari, en l'àmbit esportiu...).

Així i tot, hi ha qui considera, no només que les dones no estan discriminades sinó que són els homes els que ara estan discriminats. El grau de queixa va des d'al·lusions a la discriminació dels homes per part de la llei de violència de gènere (es diu que trenca el principi d'igualtat jurídica entre les persones pel fet que sanciona més durament un home que pega una dona que una dona que pega un home) o al·lusions a la dificultat dels homes per obtenir la custòdia dels fills/es en cas de separació o divorci, fins a les acusacions que hi ha una autèntica croada contra els homes des dels governs i que les polítiques d'igualtat constitueixen un atac als homes i són mostres de *feminazisme*.

Escapa a les pretensions i l'espai d'aquest text poder abordar adequadament les crítiques a la fonamentació jurídica de la llei de violència de gènere, i poder abordar adequadament les crítiques al sistema i criteris de concessió de la guàrdia i custòdia en cas de ruptura conjugal.⁷² Però fins i tot si es consideressin encertades aquestes crítiques cal dir que són casos no comparables davant la immensa quantitat d'àmbits socials en què les dones es troben en situació de discriminació respecte els homes. És poc més que una broma de mal gust dir que en general els homes estan discriminats a la societat o que les dones "han agafat el poder sobre els homes".

6) "El feminisme és radical"

Radical és una d'aquelles paraules que sovint s'usa de forma massa lleugera (o massa malintencionada). Seguint el diccionari normatiu, radical significa "que afecta l'arrel d'una cosa" o "que canvia del tot, de dalt a baix, una realitat"⁷³. En el llenguatge

quotidià també s'usa com a sinònim d'extrem o extremista (pel que fa als objectius o als mètodes), d'intransigent o de fanàtic (en el sentit d'irracional).

D'entrada, cal dir que les crítiques al feminisme per la seva radicalitat haurien d'especificar a quin dels possibles sentits refereix, doncs no és el mateix criticar una teoria o moviment social per irracional que criticar-lo per anar a l'arrel o a un extrem (a banda que seria interessant que s'expliqués perquè són no desitjables els extrems, i respecte de quin suposat punt mig es consideren extrems).

Hi ha moltes formes d'analitzar la diversitat de feminismes, i una d'elles és la que tradicionalment ha distingit entre els *feminismes de la igualtat* i els *feminismes de la diferència*:

- **feminismes de la igualtat:** posen l'accent en aconseguir la igualtat de drets i oportunitats entre homes i dones (igualtat davant la llei, de drets polítics, laborals, igual participació i representació en tots els àmbits de la vida pública, etc.). Consideren que l'origen de la discriminació de les dones no és de caire biològic sinó social, històric i material. La masculinitat i la feminitat són construïts socialment (per tant, són modificables) i fomenten les desigualtats (per tant, cal acabar amb ells).
- **feminismes de la diferència:** posen l'accent en el fet que homes i dones som diferents. També defensen la igualtat d'oportunitats però prioritzen el respecte a la diferència i la reivindicació que no es tracti igual a persones que són diferents. Critiquen que molt sovint les polítiques d'igualtat consisteixen a aplicar a les dones la lògica de funcionament dels homes. Reivindiquen les formes de ser que consideren més pròpies de les dones (cura dels altres, empatia, col·laboració, diàleg...) davant les que consideren més pròpies dels homes (violència, avidesa sexual, afany de domini, competició...).

Dins cadascun d'aquests dos tipus, es distingeix entre una gran diversitat d'enfocaments, teories i corrents:

- **feminismes de la igualtat:**

- feminisme liberal
- feminisme marxista
- feminisme radical
- feminisme socialdemòcrata
- etc.

- **feminismes de la diferència:**

- feminisme de la diferència de base biològica
- feminisme de la diferència de base cultural
- feminisme de la diferència de base psicològica
- feminisme postmodern
- etc.

També s'acostuma a distingir històricament entre tres èpoques del feminisme: el feminisme de la

Manifestació de dones sufragistes

primera onada (que a finals del s.XIX i principis del s.XX va centrar les seves reivindicacions en la igualtat legal pel que fa al dret a la propietat, a l'herència i, sobretot, al dret a votar, per això també se'l coneix com a moviment sufragista), el feminisme de la segona onada (que als anys 60' i 70' es va centrar en l'alliberament de les dones en l'àmbit sexual, reproductiu, familiar, laboral...), i el feminisme de la tercera onada (que a partir dels anys 90' s'ha centrat en la visibilització de la

⁷⁰: *Feminismo para principiantes*. Nuria Varela. Ediciones B. Barcelona, 2005, p.15.

⁷¹: Hi ha grups d'homes que prefereixen autoqualificar-se de pro feministes en comptes de feministes, com a forma de reconeixement al fet que el feminisme és un moviment que històricament ha anat associat a les iniciatives, lluites i victòries impulsades per les dones.

⁷²: Sobre el qüestionament del sistema de custòdia compartida com a sistema preferent i el seu possible ús com a forma de pressió sobre les dones, podeu llegir: *Per què no parlem de la coresponsabilitat entre pares i mares durant la convivència?* Glòria Casas Vila. La Veu del Moviment de Defensa de la Terra. N.93. Novembre 2010.

⁷³: *Diccionari de la llengua catalana*. Institut d'Estudis Catalans. 1995.

diversitat de les dones fruit de la seva diversitat pel que fa a la seva classe, ètnia, edat, lloc d'origen...).

Posteriorment han sorgit branques com l'ecofeminisme⁷⁴, el feminisme institucional, el ciberfeminisme, el feminisme lesbià, el feminisme trans o el feminisme queer. Finalment, també hi ha qui distingeix entre el feminisme europeu, el feminisme llatinoamericà, el feminisme africà...

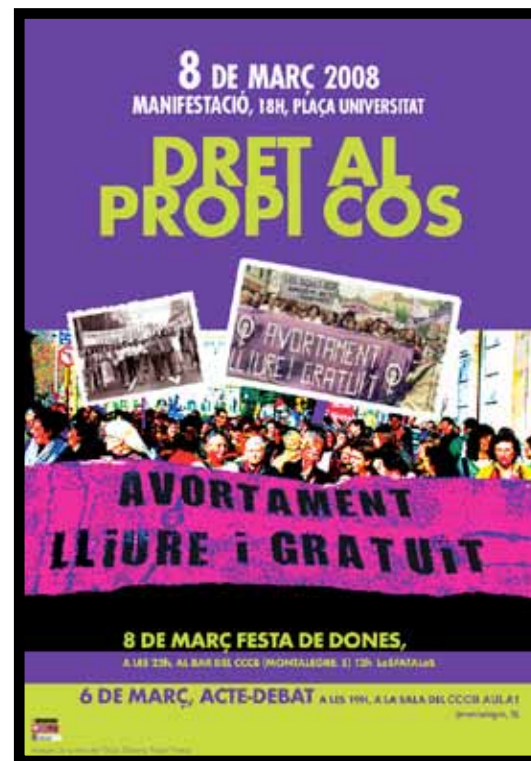
Davant totes aquestes classificacions, moltes veus opinen que són un mal reflex de la realitat perquè els diversos feminismes no són compartiments estancs amb clares línies divisòries entre ells. Per exemple, es diu que actualment gran part dels feminismes fan una síntesi entre elements del feminisme de la igualtat i elements del feminisme de la diferència.

Pel que fa a la crítica que el feminisme és radical, veiem com dins les classificacions que hem exposat hi ha un feminisme que es denomina *feminisme radical*. Aquest acostuma a referir al feminisme que atribueix al sistema patriarcal (com a sistema paral·lel al sistema de classes socials) l'origen de les desigualtats entre homes i dones, que té una actitud antisistema, que critica les mesures reformistes i que critica l'esquerra tradicional per la subordinació de la lluita per l'alliberament de les dones respecte a la lluita de classes. En aquest sentit sí que hi ha un feminisme que és radical (perquè així s'autoanomena). Però també hi ha feminismes que no ho són. Per exemple, el feminisme institucional (el propi dels governs, les administracions públiques i els organismes internacionals) acostuma a rebre crítiques per impulsar mesures poc enèrgiques, poc transformadores, massa conciliadores, de cara a la galeria, políticament correctes, cosmètiques... en definitiva, poc "radicals".

Per tant, davant la crítica de radicalitat que es fa del feminisme, és interessant demanar en quin sentit es critica i, sobretot, destacar que no es pot generalitzar i ficar tots els feminismes dins el mateix sac.

El més important a destacar és que allò que uneix i caracteritza els diversos feminismes, més enllà de les diferències que puguin existir entre ells, és la defensa dels drets de les dones i la igualtat de gènere.

A més, també comparteixen alguna simbologia com el color violeta⁷⁵, o la referència del dia 8 de març com a diada reivindicativa dels drets de les dones treballadores a tot el món.

⁷⁴: Sobre els principis i debats entorn l'ecofeminisme, podeu llegir: *Luces y sombras de la teoría y la praxis ecofeministas*. Alicia H. Puleo, a Mujeres y ecología. Historia, pensamiento, sociedad. M.L.Cavana. Madrid.

⁷⁵: La identificació del color violeta amb el feminisme es remunta al 5 de març de 1908, quan a Nova York es va produir una vaga d'unes 40.000 obreres tèxtils que reclamaven igualtat salarial i reducció de la jornada laboral a 10 hores diàries per aconseguir així un temps per a la lactància dels fills/es. També es manifestaven contra l'explotació laboral infantil, demanaven formació i dret d'afiliació sindical. En aquest context, es va declarar un incendi a la fàbrica Cotton Textile Factory, on van morir 129 treballadores. L'incendi no havia estat fortuït: va ser provocat pels mateixos directius de la fàbrica, que havien decidit tancar les dones per impedir que s'unissin a la vaga. Es diu que el teixit que estaven confeccionant les obreres quan van morir era de color violeta.

De la mateixa forma que no tots els feminismes són "acadèmics" (vulgui dir el que vulgui dir per a cadascú), no tots els feminismes són "radicals" (vulgui dir el que vulgui dir per a cadascú). Això sí, el que és cert és que els feminismes són molestos. Però tenint en compte les importants desigualtats, privilegis i violències que encara persisteixen arreu del món, faltaria més que l'actitud que haguem d'adoptar no consisteixi, com a mínim, en qüestionar, incomodar i molestar políticament.

3.5. PARLAR EN MASCULÍ, ÉS GENÈRIC O ÉS SEXISTA?

Quan parlem, quan redactem un escrit, quan enviem un correu electrònic: hem de dir "els nens" i "els pares" o hem de dir "els nens i les nenes" i "els pares i les mares"? Vegem primer alguns arguments que s'usen per donar suport a la idea que parlar en masculí no suposa cap problema, i després alguns arguments que ho critiquen.

Un dels arguments de tipus lingüístic per defensar l'ús sistemàtic del masculí, és que una característica de les llengües amb flexió de gènere gramatical (és a dir, que tenen paraules masculines i femenines, com el català) és el fet que la forma masculina es pot usar com a genèric, com a universal. Es diu que el gènere de les paraules és una categoria arbitrària que no té a veure amb el sexe dels éssers vius designats per les paraules (ex: la paraula poma és de gènere femení però una poma no és femenina perquè no té sexe, la paraula girafa és femenina però hi ha girafes de sexe masculí i girafes de sexe femení, la paraula sabata és femenina en català però la paraula zapato és masculina en castellà, la paraula feminisme és masculina i la paraula masculinitat és femenina...). A més, són convencions del llenguatge el fet que uns termes incloguin uns altres. Per exemple, els homes és un sinònim de la humanitat, inclou tots els éssers humans, tant els mascles com les femelles, i això no és discriminatori cap a les femelles sinó que les inclou. Igual que en el cas d'altres parelles de termes, com amplada i estretor, diem coses com "quina és l'amplada del passadís?" i no "quina és

l'estretor del passadís?", i ningú considera que això sigui discriminatori cap a les coses estretes...

A més, es diu que el que importa són les condicions reals de les persones, i no el llenguatge amb què ens referim a elles. En una empresa el que importa és que la direcció pagui el mateix salari a les dones que als homes, no el fet que quan s'adreça a ells els digui treballadors o bé els digui *treballadors* i *treballadores*. A les persones a qui abans s'anomenava *minusvàlids* ara se les anomena persones *discapacitades* o *persones amb diversitat funcional*, a les persones a qui abans s'anomenava *vells* ara se'ls anomena *gent gran*, però aquests usos del llenguatge políticament més correctes no fan millorar les condicions de vida ni el respecte que es tingui cap a aquestes persones. La gent té el mateix respecte cap als infants si els tracta de *nens* que si els tracta de *nens* i *nenes*. El llenguatge no canvia el comportament sexista o no sexista de les persones.

Un altre argument recurrent és que les paraules no són discriminatòries, sinó que el que és discriminatori o no discriminatori és la intenció amb què s'usen les paraules. Si un col·lectiu homosexual decideix anomenar-se *Orgull marika*, aquest ús del llenguatge no és ofensiu. Ells mateixos han decidit donar la volta al sentit original de la paraula *marica*, per buidar-la de contingut ofensiu i per reivindicar la seva condició homosexual. En canvi, quan en una escola un grup de nens criden a un altre "marica!" això sí que és ofensiu i discriminatori. Es diu que el que cal valorar és la intenció de les paraules, perquè pot ser discriminatòria o ofensiva, però no les paraules en si. S'apunta, per exemple, que quan per adreçar-se als infants s'usa el terme nens, en masculí, no hi ha cap intenció de discriminar i que, per tant, no hi ha cap problema en usar el masculí com a genèric.

També s'afegeix que en l'ús pràctic del llenguatge, el genèric masculí no suposa cap problema d'ambigüïtat. Quan en un menjador escolar es diu "nens, a rentar-se les mans!"

no succeeix que les nenes es quedin aturades dubtant si la consigna refereix a tots els infants o només als de sexe masculí. Les nenes també es renten les mans i no hi ha cap problema d'ambigüitat pel fet d'usar el masculí.

Un altre argument és que la funció bàsica del llenguatge és la comunicació, i uns dels seus principis són els de la claredat i l'economia (brevet) del llenguatge. El llenguatge no sexista, quan duplica les formes masculines i femenines, trenca aquests principis perquè el que fa és complicar i allargar molt la comunicació amb construccions com: "els treballadors i les treballadores contractats i contractades pels empresaris i les empresàries..." o la seva variant de formes abreujades amb barres inclinades que encara dificulta més la lectura: "els/les

treballadors/ores contractats/ades pels/per les empresaris/àries".

Finalment, es diu que aquesta voluntat de correcció política provoca situacions ridícules com la que va crear involuntàriament Mònica Terribas en el debat sobre l'Estatut de Catalunya en una edició especial del programa de TV3 *La nit al dia*, el 30 de març de 2006. Els assistents al debat eren quatre homes i una dona (Joan Saura, Artur Mas, Joan Puigcercós, Josep Piqué i Manuela De Madre). En un moment donat, la presentadora va aturar el debat per donar pas a la publicitat, i per fer-ho va dir: "Tornem en uns minuts amb aquests cinc polítics... eee... aquests quatre polítics i aquesta... aquesta dona estupenda que és Manuela de Madre". No era molt més fàcil i entenedor haver dit "aquests cinc polítics"?

Davant aquests freqüents (i raonables) arguments, una de les primers coses que es pot qüestionar és la idea que el llenguatge és neutral. Els idiomes i les seves formes no cauen del cel, són un instrument que s'ha anat modelant al llarg de segles i, com totes les altres realitats humanes, tenen un context que els condiciona i sota el qual cal interpretar-les.

El llenguatge no és neutral. És una eina que vehicula el nostre pensament, organitzant-lo i estructurant-lo, i que incorpora creences, valors, prejudicis i estereotips. El llenguatge no només és descriptiu de realitats, també és constructiu de realitats.

Per què el masculí és el genèric i no el femení, per casualitat?... Per què, segons el "neutral" diccionari, *home públic* significa home de

rellevància social però en canvi *dona pública* significa prostituta, per casualitat?... Per què de les persones membres de l'òrgan que estableix la normativa lingüística de la llengua catalana (la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans) el 84% són homes⁷⁶, per casualitat?... Per què d'una cosa pesada o avorrida es diu que és un *conyàs*, i en canvi d'una cosa de gran qualitat es diu que és la *polla* (a seques o en la seva variant avinagrada), per casualitat?...

Els idiomes són un reflex de la societat i fruit de les seves convencions. Si durant molts segles el sistema de relacions socials ha estat centrat en els homes (androcentrisme), és normal que el llenguatge també sigui modelat sota aquesta realitat. A mesura que canviï la societat anirà canviant aquest llenguatge i, alhora, si volem canviar la societat també haurem de canviar algun aspecte del llenguatge. El llenguatge no ha estat, ni ha de ser, un obstacle o un fi en si mateix, ha de ser un instrument transformador al servei dels valors que volem que regeixin la societat. I, avui dia, cal adaptar el llenguatge a la

necessitat d'una major equitat de gènere.

Quan es diu que per canviar la societat el canvi en la forma de parlar "no és la solució", cal dir que el llenguatge no sexista no pretén ser una "solució", tan sols una més de les mesures que, combinada amb altres més importants, poden contribuir a establir unes relacions més igualitàries. Quan es diu que el que importa són les condicions reals de les persones, i no el llenguatge amb què ens referim a elles, s'està fent un enfocament dicotòmic i exclouent ("o igualtat de sous entre homes i dones o igualtat en el llenguatge"). Però una cosa no treu l'altra. Sens dubte que en una empresa el més important són les condicions econòmiques i laborals, però la qüestió del llenguatge també s'ha de cuidar.

De fet, les formes de llenguatge inclouen no s'apliquen només en el cas de les relacions de gènere. Vegem-ho amb un altre exemple. Quan es fa referència a les persones que fem accions educatives en l'àmbit del lleure sovint se'n anomena *monitors/es d'esplai*, però des de dins el sector del lleure es considera que aquesta expressió invisibilitza les persones que participen d'altres models educatius com ara dinamitzadors/es de casals de joves, caps d'agrupaments escolta, talleristes, formadors/es... Per això, per visibilitzar i representar la diversitat de persones que fem una tasca educativa usem expressions més inclusives com ara *educadors i educadores*. Potser al principi s'ha de fer un esforç per usar aquestes formes més inclusives, però després s'automatitza. I no és només una qüestió de respecte formal: quan en un curs d'educació en el lleure hi ha alumnes que són monitors/es d'esplai, altres que són caps d'agrupament escolta i altres que són dinamitzadors/es de casals de joves, el fet de tenir-los a tots en compte en el llenguatge (evitant parlar sistemàticament només del col·lectiu de monitors/es d'esplai) ens ajuda a recordar que hem de buscar exemples i activitats que fomentin la participació de tots els col·lectius presents, perquè això enriqueix

l'intercanvi i el coneixement d'altres realitats i mètodes pedagògics. El canvi en el llenguatge ens ajuda a canviar el nostre comportament en aquestes accions formatives. Els canvis d'actitud poden fer canviar el llenguatge, però el canvi de llenguatge també pot fer canviar les actituds. I si fem un canvi en el llenguatge perquè sigui més inclusiu respecte les persones de diferents models educatius, és coherent que fem també un canvi perquè sigui més inclusiu respecte les dones.

D'altra banda, l'ús sexista del llenguatge reafirma els estereotips i rols de gènere. S'ha d'abandonar la consideració que alguns oficis, professions o càrrecs són exclusivament femenins o masculins; per tant, no alimentem amb el llenguatge el prejudici que fa suposar que solament una dona es pot encarregar de la neteja, o que sempre ha de ser un home qui faci les funcions de conserge, d'electricista o d'informàtic.

Hi ha més arguments per defensar un ús igualitari del llenguatge. Encara que es consideri que el llenguatge no canvia l'actitud de qui parla, cal tenir en compte que hi ha algunes dones que se senten menystingudes o invisibilitzades si es parla genèricament en masculí. I diem *algunes* dones, no *totes* les dones, perquè hi ha dones que no se senten discriminades. Però algunes sí, i amb això hi ha prou. Compartim o no el seu punt de vista teòric sobre la relació entre el llenguatge i el comportament, és important que fem un esforç perquè totes les persones se sentin incloses i interpel·lades quan parlem. Que una persona se senti més representada, o més còmoda o més tinguda en consideració ja és una forma de canviar la realitat.

Finalment, hi ha qui centra la seva resistència a l'adopció d'aquestes mesures en el fet que "s'ha de fer un esforç". I sí, així és, intentar canviar aspectes de la nostra vida o de la vida de persones amb qui vivim requereix sovint que fem un esforç. Se'n diu solidaritat.

76: Institut d'Estudis Catalans. Institución/miembros. www.iec.cat

En relació a les formes concretes d'escriptura, i davant la idea que incloure la forma masculina i femenina fa el llenguatge molt carregós, cal tenir en compte que hi ha moltes formes d'escriure de manera no sexista.⁷⁷

És cert que el més habitual és afegir la forma femenina a la masculina (*els nens i les nenes*) o bé adjuntar la terminació femenina a la forma masculina després d'una barra inclinada (*el/la nen/a*). Però també es pot fer un ús més igualitari del llenguatge sense doblar totes i cadascuna de les paraules. Una mesura, poc ortodoxa però útil, és doblar els substantius però no doblar ni els articles ni els adjectius que els acompanyen.

És a dir, entre l'ús totalment en masculí:

"els nens que van ser escollits"

I l'ús en què es dupliquen totes les formes:

"els nens i les nenes que van ser escollits i escollides"

o "els/les nens/es que van ser escollits/ides"

Es pot fer una proposta que es situï en algun lloc intermedi:

"els nens i nenes que van ser escollits"

(a *nens* se li afegeix el femení, però a l'article *els* i a l'adjectiu *escollits* no se'ls afegeix).

Aquesta és una proposta criticable des de diferents visions (qui defensa l'ús del gènere la pot criticar perquè allarga la frase, i qui defensa les formes duplicades pot considerar que es queda a mig camí i que no manté la coherència lingüística perquè es dupliquen unes formes i altres no). No sempre els punts intermedis són desitjables, però en aquest cas concret, tirar per algun camí del mig sembla força adequat. Es pot preservar el respecte i la inclusió sense obsessionar-se per la puresa de les formes. La flexibilitat és important, perquè l'obsessió o la fiscalització constant de les formes de parlar de les persones pot provocar que es vegi

amb molta antipatia la proposta de llenguatge no sexista i acabi generant rebuig.

Adoptar una opció intermèdia i flexible no vol dir que anem variant el criteri constantment. Cal mantenir una coherència dins el text. Si es decideix doblar els substantius però no doblar els articles ni els adjectius cal mantenir aquest criteri al llarg del text. En cada àmbit de treball hi ha expressions i paraules que es repeteixen molt sovint, és sobretot en aquestes en les quals cal mantenir una coherència. Per exemple, en el cas de l'educació, cada vegada que es fa referència al conjunt de persones de curta edat no cal parar-se a pensar com ho escrivim; si així ho hem decidit, automàticament usarem l'expressió *nens* i *nenes* o l'expressió *infants*. Al llarg d'aquest text no ens hem aturat cada vegada per pensar si dèiem "els nens i les nenes i els i les joves" o "els nens i els joves" o "els/les nens/es i els/les joves"; automàticament ens surt l'expressió "els infants i joves".

Un cop feta aquesta proposta orientativa, a continuació es concreten els recursos per fer un ús del llenguatge no sexista però àgil. Per exemple, ja avancem que el recurs d'adjuntar la terminació femenina a la forma masculina després d'una barra inclinada (*el/la dinamitzador/a*) només és adequada per a textos breus. Si s'utilitza sistemàticament en textos llargs, que presenten molts elements amb flexió de gènere, dificulta la redacció i entrebanca la lectura.

També es veurà com és molt recomanable l'ús de termes invariables o genèrics que eviten la duplicació de formes (ex: en comptes d'*espectacle per a nens i nenes* es pot dir *espectacle infantil*, o en comptes d'*els professors i les professores* es pot dir *el professorat*).

Finalment, i a tall de conclusió, cal recordar que el llenguatge no és neutral, que l'ús del gènere masculí com a pretès universal és un dels principals usos discriminatoris del llenguatge,

que és important modificar aquesta pràctica, i que existeixen molts recursos per fer un ús del llenguatge més inclusiu i força àgil alhora. Així i tot, i com ja s'ha comentat en altres apartats de la publicació, el més important és que cadascú de nosaltres reflexionem i sapiguem donar raó de les

opinions i decisions que prenguem; en aquest cas sobre la forma d'enfocar allò referent a la nostra manera de parlar i escriure, sigui quina sigui per la que optem (doblant les formes, amb formes neutres, sempre en femení, sempre en masculí, amb @, en funció del context, alternant la forma, etc.).

Un cop comentada la importància de fer un ús del llenguatge no sexista i que contribueixi a la visibilització de les dones. A continuació proposem alguns mecanismes i recursos per fer-ho:⁷⁸

Formes genèriques

Quan les persones a qui fem referència en un text poden ser dones i homes, és convenient que fem servir formes genèriques: *professorat, direcció, coordinació, tutoria*.

En lloc de	Proposem
adolescents	adolescència
homes	gent / humanitat / població / persones
joves	joventut
nens	infància
nois	juventut / jovent
tots	tothom / tota la gent
pares	famílies

Noms de professions

En lloc de	Proposem
professors	professorat

Expressions despersonalitzades

En lloc de	Proposem
Col·laboradors:	Amb la col·laboració de...
Redactors:	Redactat per...
Assistents:	Hi han assistit:

Mots invariables

En lloc de	Proposem
home	persona / ésser humà
nen	infant

La paraula *persona* i altres mots genèrics (personal, cos, equip...)

En lloc de	Proposem
els adults	les persones adultes
formadors	personal formador / personal responsable de la formació

Adjectius

En lloc de	Proposem
drets de l'home	drets humans
informe del metge	informe mèdic
espectacle per a nens	espectacle infantil

Frases i perífrasis

En lloc de	Proposem
molt agraïts per la vostra col·laboració	us agraïm la vostra col·laboració
benvinguts a...	us donem la benvinguda a...

Determinants sense marca de gènere

En lloc de	Proposem
Els participants han de...	Cada participant ha de..

Formes dobles

Encara que poden allargar una mica l'expressió, tenen l'avantatge que visibilitzen les dones. Per exemple, en l'expressió genèrica "els infants jugaven a futbol", tot i que és inclusiva (perquè no diu *nens* sinó *infants*) hi ha el risc que es pensi que només eren nens qui jugaven a futbol. En canvi, si diem "els nens i les nenes jugaven a futbol" s'explicita que les nenes també hi jugaven.

Formes abreujades

Adjuntar la terminació femenina a la forma masculina després d'una barra inclinada
el/la dinamitzador/a
els/les dinamitzadors/ores

Aquest procediment només és adequat per a

77: A més de les formes genèriques i les formes dobles en què aquí ens centrarem, hi ha qui opta per usar el gènere femení com a universal, o per usar el símbol @ (ex: és molt mac@), o per usar la lletra x (ex: és molt maxx).

78: Aquest apartat és un conjunt d'extractes, amb exemples adaptats, del text *Marcar les diferències: la representació de dones i homes a la llengua*. Eulàlia Lledó. Departament de la Presidència. Generalitat de Catalunya. 2005.

textos breus Si s'utilitza sistemàticament en textos llargs, que presenten molts elements amb flexió de gènere, dificulta la redacció i entrebanca la lectura.

Si la forma masculina no té cap marca i la femenina acaba en –a, es pot escriure una a després de la barra.

monitor/a

També si el masculí acaba en –e o –o.

alumne/a

mosso/a

Si la forma femenina i la masculina presenten altres diferències ortogràfiques, es pot escriure la terminació femenina des de la vocal tònica inclusivament.

funcionari/ària

administratiu/iva

Formes senceres

Té l'avantatge, respecte a les formes abreujades, que no presenta la paraula femenina com a afegida, sinó que totes dues formes se situen en pla d'igualtat.

les tarragonines i els tarragonins

els tarragonins i les tarragonines

A més, per reforçar la igualtat és convenient anar alternant l'ordre.

Articles i preposicions

Podem utilitzar l'article corresponent només al primer element enumerat.

signatura de la directora o director

Quan trobem paraules que tenen la mateixa forma en masculí i femení, és possible repetir l'article i escriure la paraula una sola vegada.

els i les joves

Documents administratius

Podem evitar les formes amb marca de gènere fent servir expressions neutres.

En lloc de

Sr./Sra.

Proposem

Nom i cognoms:

Nascut/uda a: Lloc de naixement:

Domiciliat/ada a: Domicili:

3.6. SORTIR DE L'ARMARI: QUÈ EM DIRAN A CASA?

Un dels moments importants que han d'afrontar moltes joves lesbianes i gais és el de decidir "sortir de l'armari" i explicar a la família que els agraden les persones del seu mateix sexe.

Si un noi o una noia ens demana consell sobre si ho ha d'explicar o no a casa, potser no es tracta tant de dir-li què ha de fer exactament sinó de crear un entorn de suport, acompanyar-lo en l'assumpció que faci el que faci tindrà conseqüències (i les ha d'assumir), i facilitar-li eines i recursos que li facilitin la decisió sobre la manera, les persones i el moment de dir-ho. Per exemple, pot ser útil explicar-li que la reacció dels pares i les mares no acostuma a ser la indiferència, sinó més aviat alguna de les següents:⁷⁹

- **Buscar culpables.** La família creu que algú t'ha rentat el cervell, o t'han captat en alguna secta, o bé se senten culpables per no haver-te sabut educar bé
- **Por a que et portin pel mal camí.** Creuen que sortir de festa en un entorn gai/lesbià és sinònim d'ambient sòrdid i pràctiques no saludables, i en conseqüència la família augmenta el control, limita les sortides i els horaris (sobretot si ets menor d'edat).
- **Acceptació.** La família diu que ho accepta, que no té cap problema i que el més important és que siguis feliç, però que li preocupa el rebuig de la resta de la societat.
- **Pacte de silenci.** La família diu que ho accepta a canvi que no ho facis públic.
- **Cap a teràpia.** Aquesta reacció s'acaba girant en contra de la família, ja que la majoria de vegades el psicòleg o psicòloga els informa que tens cap problema psíquic i que, en tot cas, qui hauria d'anar-hi són ells per tal de

rebre ajuda en el procés d'acceptació de la teva homosexualitat.

- **Silenci.** No es fa cap comentari o referència al tema, de vegades durant molts anys.
- **Desterrar.** La família et fa fora de casa o amenaça de fer-ho si surts amb una persona del mateix sexe. De vegades la situació esdevé tan tensa que acabes marxant de casa sense que explícitament se t'hagi fet fora.
- **Decepció.** El trencament de les expectatives sovint es formula amb frases com "Què he fet jo per merèixer això?", o "Amb la il·lusió que em feia tenir néts...".
- **Ja se't passarà.** Consideren que es tracta d'una etapa, d'una moda o de la immaduresa.
- **Estàs segur/a?** La família et recomana que ho provis amb una persona de l'altre sexe (en cas d'un fill gai, alguna família s'ofereix fins i tot a pagar els serveis d'una treballadora sexual).
- **Resignació.** La família es consola amb idees com "pitjor seria una malaltia" o "millor lesbiana que drogoaddicta".

A més d'explicar a l'adolescent o jove la diversitat de reaccions amb què s'acostumen a trobar gais i lesbianes quan surten de l'armari, també pot ser útil donar-li alguna idea d'arguments i estratègies per respondre a aquestes possibles reaccions familiars. No són receptes màgiques però pot ser interessant escoltar les experiències i els recursos que expliquen altres gais i lesbianes sobre el moment de sortir de l'armari. Per exemple, diuen que si el que amoïna la teva família és el patiment i la soledat amb què et trobaràs, els pots dir que et sents feliç i que hi ha gent al teu voltant que t'aprecia i t'estima; si el problema és la desil·lusió per no poder tenir néts, els pots recordar que existeix la possibilitat de les adopcions, inseminacions o potser altres germanes o germans que els poden donar néts; si el problema és la por a l'ambient nocturn gai i lesbià, pots convidar el pare o la mare a que el coneguin un dia; si et

volen dur a la psicòloga, pots acceptar amb la condició que ells també vinguin perquè puguin escoltar en directe què opina la psicòloga del "teu" problema...

Una altra de les coses que es fa sovint és explicar-ho abans a un germà o germana per sondejar el terreny i per comptar amb un suport en el moment de dir-ho a la resta de la família. També aconsellen que tant tu com la teva família us poseu en contacte amb alguna associació especialitzada (per evitar la desinformació d'algunes webs, llibres i professionals de la psicologia).

Finalment, una altra de les reflexions comunes és que quan dones la notícia a casa els has de donar un temps per assumir-la: quan tu surts de l'armari sovint és la teva família qui s'hi tanca dins, i han de fer un procés similar al teu per sortir-ne. En aquest procés d'assimilació és important recordar que hi ha associacions de mares i pares de gais i lesbianes on poden intercanviar experiències, pors, il·lusions, i aprendre (i desaprendre) moltes idees entorn l'homosexualitat.

3.7. ALS HOMES, ELS INTERESSA QUE ES MANTINGUIN LES DESIGUALTATS?

D'entrada, s'ha de distingir entre (com a mínim) dos significats d'interessar. En el primer significat, alguna cosa interessa en el sentit que beneficia personalment (és a dir, que aporta un guany/

79: *Transitant per les fronteres del gènere*. Gerard Coll-Planas, Gemma Bustamante, Miquel Missé. Secretaria de Joventut. 2009, p.52.

benefici/utilitat/profit/privilegi/avantatge) i, en el segon significat, alguna cosa interessa en el sentit que es desitja (d'acord amb uns valors o una visió de com ens agradaria que fos la realitat).

Pel que fa al primer significat, d'interessar com a beneficiar, suposem un noi i una noia que tenen 15 anys, són germans i viuen amb la família. Si aquests germans es comporten com la mitjana⁸⁰ de la gent jove a Catalunya, el noi dedicarà menys temps que la noia a les tasques domèstiques i en aquest sentit es pot dir que pel fet de ser home sí que es beneficia de les desigualtats de gènere (assumint en aquest cas que les feines domèstiques són una tasca no agradable, tot i que és un supòsit discutible). Veiem un altre exemple. Imaginem un treballador que es diu Constantí i que és promocionat laboralment per davant d'una dona d'igual vàlua professional, pel fet que ell té més flexibilitat horària perquè assumeix menys responsabilitats familiars que ella. També en totes les situacions d'aquest tipus es pot dir que els homes sí que es beneficien de les desigualtats de gènere.

Ara bé, el Constantí no viu sol al món, segurament tindrà una mare, una filla, una germana, una dona, una amiga o una àvia al seu voltant. Aquestes dones també estan en desigualtat respecte altres homes. En què es beneficia el Constantí del fet que la seva dona no sigui promocionada a la feina a causa de les desigualtats de gènere? En què es beneficia si la seva cosina pateix maltractaments per part del seu marit a causa de la violència masclista? En què es beneficia si la seva filla pateix anorèxia a causa dels estereotips de gènere? En què es beneficia del fet que la seva mare tingui una pensió més baixa que un home perquè ha dedicat molts anys a les tasques domèstiques i de cura sense cotitzar, a causa dels rols de gènere? En tots aquests casos, les desigualtats, rols i estereotips de gènere també influeixen negativament en el Constantí. La nostra felicitat està condicionada per la felicitat de les persones que estimem i ens envolten, i si aquestes persones estan discriminades disminueix el nostre benestar

i la nostra felicitat. Com a mínim en aquest altre sentit, es pot dir que aquest home no es beneficia de les desigualtats de gènere.

I veiem-ho encara d'una altra forma. El fet que les dones cobrin de mitjana un 26%⁸¹ menys que els homes es pot interpretar com un privilegi per al Constantí; però també es pot interpretar com una pressió a la baixa del seu salari a llarg termini ("no et queixis del sou, que hi ha gent que ho fa per menys"). És el mateix cas que el fet que les persones immigrades estiguin disposades a treballar per un salari inferior. Es pot veure com un avantatge per a aquest home pel fet de ser "del país", però això també té un efecte en la moderació salarial general. La competència salarial a la baixa entre sectors de treballadors i treballadores no els beneficia com a col·lectius, a qui beneficia és al col·lectiu empresarial (homes i dones) que obté més marge de benefici per la moderació dels costos salarials. Com en molts altres casos, la interpretació en clau de gènere no pot anar deslligada de la interpretació en clau de classe social, edat, lloc d'origen... En aquest sentit es pot posar en qüestió el fet que a llarg termini aquest treballador es beneficiï de l'existència de diferències salarials respecte les dones treballadores.

Vistos tots aquests possibles efectes, per saber com afecten globalment les desigualtats al Constantí caldria valorar i ponderar els beneficis i els costos econòmics, emocionals, de realització professional, de disposició de temps lliure, etc., cosa que no sembla especialment senzilla. La resposta a la pregunta de fins a quin punt aquest home es beneficia de les desigualtats de gènere no és immediata.

Però ara no ho malinterpretem. És important deixar molt clar que les grans perjudicades per les discriminacions, les desigualtats i el sexisme són les dones. I un cop deixat això molt-molt clar, vegem a continuació com el sexisme i els estereotips de gènere també perjudiquen molts homes.

Des de fa uns anys, diversos col·lectius⁸² d'homes també reivindiquen la igualtat real d'oportunitats entre homes i dones, i reivindiquen uns models de masculinitat alternatius a la masculinitat tradicional/hegemònica/patriarcal; uns models de masculinitat basats en la igualtat, el respecte, el diàleg i els sentiments. És el que es coneix com a *masculinitats alternatives*.

Aquests homes reivindiquen que no només són les dones qui han de canviar i amb qui s'ha de treballar (ex: fins ara la majoria de polítiques de gènere són polítiques per a dones, regidories de dones, etc.), sinó que els homes també han de canviar i que aquest canvi de la masculinitat més tradicional beneficiarà les dones però també els homes.

Aquestes línies de treball volen aprofundir en l'estudi dels costos que els homes també han de pagar en una societat masclista i heterosexista. Per exemple, alguns dels costos que la masculinitat tradicional té per als propis homes són:⁸³

- Viuen una paternitat més distanciada i insatisfactòria.
- No mostren lliurement segons quins sentiments i emocions (por, plor, vulnerabilitat, dependència, etc.).
- Són castigats i sancionats més freqüentment a l'escola a causa de les conductes disruptives (molestar els companys i companyes, interrompre la dinàmica d'aprenentatge de la resta, insultar, assetjar, barallar-se, no respectar el material i les infraestructures comunes, etc.).

A l'hora d'enfocar el treball amb els homes adreçat a la igualtat de gènere, dos dels discursos freqüents són: un que podríem anomenar *el discurs de la justícia* (els homes han de reivindicar

- Pateixen més fracàs escolar que les noies
- Abusen més de les drogues i cauen més freqüentment en addiccions (alcoholisme, tabaquisme...).
- Pateixen problemes de disfunció sexual (ejaculació precoç i problemes d'erecció) a causa de la pressió per demostrar la seva virilitat (cal tenir un penis gran, cal poder aguantar amb el penis erecte molta estona i sense ejacular, etc.).
- Són empresonats en major proporció que les dones.
- Tenen més accidents de trànsit amb resultat de mort.
- Es veuen més involucrats en situacions de violència física.
- Són víctimes d'homicidi en major proporció.
- Tenen un índex de suïcidi més elevat.
- Tenen una esperança de vida més baixa que les dones.
- Etcètera, etcètera, etcètera

Vistos tots aquests costos per als homes, i tornant a la pregunta inicial sobre si als homes els interessa que es mantinguin les desigualtats de gènere, cal dir que en el segon significat d'interessar (com a desitjar) els homes haurien d'estar també molt interessats a acabar amb les desigualtats i amb la masculinitat tradicional.

Parlem a continuació de les estratègies per aconseguir-ho.

⁸⁰: Enquesta a la joventut de Catalunya 2007. Secretaria de Joventut, Generalitat de Catalunya.
⁸¹: Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat). Salari brut anual per sexe. Dades 2006.
⁸³: *Reconstruir la identitat masculina: una necessitat política*. Daniel Gabarró. Ed.Clavell Cultura, 2007.

Una de les limitacions del discurs de la justícia és que fins ara s'ha mostrat poc atractiu per a molts homes perquè interpreten la justícia com una lluita d'interessos o un "joc de suma zero" o una lògica "guanyar-perdre" on allò que guanyin les dones ho han de perdre ells. Per la seva banda, una de les limitacions del discurs dels beneficis és que és èticament qüestionable en poder-se interpretar com un discurs utilitarista/instrumental que considera la igualtat com un mitjà per al benefici propi i no com un fi en si mateix, i això pot provocar que en les situacions en què els homes no obtinguin beneficis es rebutgi la igualtat (de la mateixa manera que, en el debat entorn la immigració, l'argument que "la immigració és positiva perquè crea riquesa per al país" és èticament qüestionable perquè pot suposar que en els casos en que la immigració no creï riquesa l'haguem de rebutjar).

Una forma d'atenuar les limitacions d'aquests dos discursos és combinar-los. D'una banda, cal defensar el discurs de la justícia encara que sigui poc atractiu per a alguns homes. Cal dir clarament que en algunes situacions és inevitable que per aconseguir la igualtat de gènere els homes hauran de renunciar o perdre els privilegis dels que ara gaudeixen. En el capítol 1 d'aquesta publicació hem vist un llarg llistat de privilegis i desigualtats, com ara la manca de coresponsabilitat dels homes en les tasques domèstiques i de cura. El fet que els homes no assumeixin la coresponsabilitat no es deu només a una qüestió generacional (perquè entre les parelles joves persisteixen importants diferències entre homes i dones, especialment quan tenen fills) ni es deu només al fet que els homes estiguin treballant fora de casa, com indiquen les següents dades:

És important fer notar que el problema de fons que provoca les desigualtats que patim dones,

- dels homes que estan a l'atur, el 51% dediquen menys d'una hora diària a les tasques de la llar.⁸⁴
- els homes que treballen a jornada parcial dediquen menys hores setmanals a les tasques de la llar (5 hores i 58 minuts) que els homes que treballen a jornada completa (6 hores i 36 minuts).⁸⁵
- el 45% de la població considera que, independentment del que ingressi l'home o la dona, és la dona qui hauria de sacrificar les seves aspiracions laborals per fer-se càrrec de les tasques de la llar.⁸⁶

La perspectiva de perdre privilegis generarà resistències en molts homes, i a aquestes resistències s'hi haurà de fer front amb estratègies diverses (apel·lant a arguments d'equitat i justícia, imposant mesures d'acció positiva, etc.).

I combinat amb el discurs de la justícia, també cal difondre entre els homes el discurs dels beneficis, destacant que els homes també guanyen amb la igualtat. Alguns exemples de polítiques igualitàries amb què dones i homes hi tenen molt a guanyar poden ser l'establiment de mesures més enèrgiques de conciliació de les responsabilitats laborals i familiars, o l'establiment de Permisos Iguals i Intransferibles de Naixement i Adopció (PIINA), és a dir que els permisos per naixement o adopció es concedeixin a cada progenitor de tal forma que siguin intransferibles, d'igual durada, amb la mateixa part obligatòria i pagats al 100%. Amb aquestes mesures igualitàries els homes podrien gaudir d'una paternitat més propera i satisfactòria.

homes, trans, lesbianes, gais.. és el mateix: el sistema normatiu de relacions de gènere. I si el

problema de fons és comú caldria fer un esforç per fer una lluita molt més conjunta de tots els col·lectius que treballen per a la igualtat (moviments de dones, moviments d'homes igualitaris, moviments LGTB...). De la mateixa forma, cal reivindicar davant les administracions que no facin només "polítiques per a dones" sinó reivindicar unes més integrals polítiques de gènere que incloguin també programes de masculinitats alternatives. Per exemple, malgrat les polítiques de conciliació laboral i familiar són molt positives, el problema és que habitualment es fan pensant en les dones quan són els homes qui més haurien de conciliar el seu temps. Les dones fa temps que augmenten la seva presència en l'esfera pública, però costa molt més que els homes assumeixin la coresponsabilitat domèstica i de cura de familiars dependents.

D'altra banda, quan es parla de fomentar masculinitats alternatives cal evitar que, fugint d'uns estereotips, en creem uns altres. En els projectes que impulsen administracions i col·lectius adreçats a la promoció dels canvis que han de fer els homes, es tracta de fer veure, per exemple, que dedicar més temps als fills i filles pot ser enriquidor i realitzador per als homes, però no es tracta de dir que és desitjable per a tots els homes el voler tenir i cuidar fills (això sí, si els tenen s'han de coresponsabilitzar de la cura) o no es tracta que ara tots els homes hagin d'apuntar-se a tallers de massatges i contacte corporal. Que tingui fills qui vulgui i que es toqui qui vulgui. I per descomptat, si alguna característica no desitjable és freqüentment atribuïda a les dones (ex: excessiva atenció per estar primes, per la moda o pels cosmètics) ara no pretenguem que els homes copiïn aquest patró de conducta. Que es depili qui vulgui.

Per això cal explicar bé l'expressió masculinitats alternatives perquè podria interpretar-se que ara cal que tots els homes s'hagin de comportar "femeninament", pretensió amb la que tornariem a crear categories, normes i estereotips de gènere dels que volíem fugir.

Cal promoure actituds, habilitats i valors que considerem desitjables per a totes les persones (ex: empatia, assertivitat, solidaritat, cura de les persones, capacitat d'iniciativa...) independent que siguin suposadament "d'homes" o suposadament "de dones". No es tracta de masculinitzar les dones ni de feminitzar els homes.

Finalment, d'entre les diferents línies de treball adreçades a aconseguir canvis en els homes, en l'àmbit educatiu s'ha de destacar la importància del treball preventiu durant l'adolescència, moment en què els nois fan el trànsit a ser reconeguts com a homes per la societat. I això no pot consistir en dir als nois "no sigueu violents, no sigueu masclistes" perquè ells veuen que sovint els nois violents, dominants i que no mostren els seus sentiments són precisament els més populars i els que més èxit tenen entre les noies! Cal oferir als nois adolescents uns models de masculinitat diferents a l'hegemònica. A través d'activitats i tallers, el repte és treballar amb ells uns referents positius d'homes (que siguin respectuosos, solidaris, que cuiden les persones que tenen al voltant i que saben expressar els seus sentiments) i que alhora això els resulti un model atractiu d'home.

3.8. ELS PERILLS DEL RELATIVISME

Quan es defensa el respecte per la diversitat d'opinions i creences, un dels arguments freqüents és que no existeixen veritats absolutes ni definitives, que les coses no són blanques o negres, i que per tant cal adoptar una "actitud relativista"

Des d'aquest punt de vista, es sosté que les coses que anomenem veritats, ho són només *en relació a* una època històrica, o *en relació a* una cultura, o *en relació a* una persona. Per

84: La gestió del temps quotidià: dificultats d'encaix, escassetat i desigualtats. Sara Moreno. Universitat Autònoma de Barcelona. 2004.

85: Condicions de vida i hàbits de la població de Barcelona: una aproximació des de la perspectiva de gènere. Sara Moreno. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, 2009. p.55.

86: Baròmetre del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS). Octubre 2010.

exemple, per il·lustrar la idea que la veritat depèn de l'època històrica en què es formula, se'ns recorda que afirmacions que durant molts segles es donaven per veritables ara sabem que no ho són (com la teoria geocèntrica de Ptolomeu segons la qual la Terra és el centre de l'Univers). De la mateixa manera, afirmacions que ara donem per veritables potser en el futur descobrirem que no ho són.

En aquesta línia, també es destaca que la forma d'entendre el món sota el paradigma científic és una visió *relativa* a la cultura occidental, que no té a dret a considerar-se superior a les d'altres pràctiques o cultures. O també es diu, per exemple,

Davant aquest tipus d'opinions és interessant clarificar què és el relativisme, perquè sovint sota aquesta etiqueta es barregen idees i arguments que no ho són, de relativistes. A més, cal distingir entre diferents tipus de relativisme perquè tenen implicacions molt diferents (i algun d'aquests tipus pot arribar a legitimar greus desigualtats i violències de gènere). El relativisme s'usa amb diferents significats, però en el context dels debats que es plantegen en aquesta publicació interessa el seu ús en el sentit filosòfic del terme.

Vegem primer què *no* és el relativisme. La simple consideració que sobre un assumpte concret hi pot haver diverses opinions no implica ser relativista en sentit filosòfic. Tampoc ho és el seu ús com a sinònim de "desdramatitzar, treure importància a un assumpte" (ex: "La Martina és molt optimista, sempre relativitza els problemes").

El relativisme en sentit filosòfic és la consideració que la veritat d'una afirmació és relativa a un individu o a una cultura i que, per tant, no existeix cap veritat objectiva/universal/absoluta/definitiva/indiscutible.

"En este mundo traidor nada es verdad ni mentira
todo es según el color del cristal con que se mira"
(Ramón de Campoamor, 1817-1901)

que des d'Occident no es pot criticar el fet que algunes dones musulmanes vesteixin amb un mocador al cap mentre a les societats occidentals es comercia constantment amb la imatge del cos de les dones i augmenta cada vegada més l'obsessió per l'estètica i el culte al cos.

Es defensa que no hi ha cultures millors que altres i que no es pot jutjar amb paràmetres d'una cultura les cultures alienes. Es conclou que, per tal de defensar la diversitat cultural, la diversitat de formes de coneixement, la diversitat de relacions de gènere, i per fer front als dogmatismes i les veritats absolutes, l'actitud coherent i respectuosa que cal adoptar és el "relativisme".

Un cop feta aquesta aproximació genèrica, és important aclarir que cal distingir diversos tipus de relativisme en funció de la naturalesa de l'afirmació sobre la qual es discuteixi:

- **relativisme estètic** = no hi ha afirmacions més vàlides que altres quan es discuteix sobre la bellesa i el gust, sobre què és bell o lleig, agradable o desagradable (ex: no hi ha afirmacions més vàlides que altres quan es discuteix una afirmació com "Són més maques unes cames depilades que sense depilar").
- **relativisme moral o ètic** = no hi ha afirmacions més vàlides que altres quan es discuteix sobre com ens hem de comportar, què és bo o dolent (ex: no hi ha afirmacions més vàlides que altres quan es discuteix una afirmació com "Per dignitat de les dones, cal que abolim la prostitució").
- **relativisme cognitiu o epistemològic** = no hi ha afirmacions més vàlides que altres quan es discuteix una afirmació sobre com és el món (ex: no hi ha afirmacions més vàlides que altres quan es discuteix una afirmació com "Pots contraure la SIDA encara que només tinguis una única relació sexual amb penetració i sense condó").

I la distinció és important perquè, per exemple, una mateixa persona pot tenir una actitud molt relativista en temes estètics (ex: considerar que no es pot discutir *objectivament* si són més maques unes cames depilades o sense depilar perquè això depèn del gust de cadascú) però alhora tenir una actitud molt crítica amb el relativisme cognitiu (ex: considerar que la idea que és possible contraure la SIDA encara que només tinguis una única relació sexual amb penetració i sense condó, és una veritat *objectiva*).

En el cas de les qüestions ètiques i morals, si bé qualsevol pràctica o tradició ha de ser analitzada tenint en compte el seu context social i cultural, cal ser molt prudent amb la idea relativista que cada pràctica cultural només pot ser valorada des del seu propi sistema cultural i que, per tant, des d'una cultura no es poden valorar els comportaments relatius a altres cultures.⁸⁷

És cert que alguns valors que es pretenen vàlids per a totes les cultures (valors universals) en realitat són molt occidentals i tenen una forta càrrega ideològica. Per exemple, de la Declaració Universal dels Drets Humans, si bé alguns drets sí que semblen universalment desitjables (com el dret dels infants a ser cuidats i protegits. Art.25) altres no semblen universalment desitjables (com el dret a la propietat privada. Art.17).⁸⁸

A més, també cal tenir en compte que històricament molts governs occidentals han dut (i duen) a terme processos de colonització econòmica i ideològica que han configurat una visió etnocèntrica⁸⁹, occidentalista i racista a l'hora d'interpretar pràctiques provinents d'altres entorns

En qualsevol àmbit d'estudi, però en l'àmbit de les relacions de gènere en particular, per què pot ser perillós el relativisme? El relativisme de tipus estètic no suposa cap perill. No hi ha cap problema pel fet que a una persona li agradin les arracades llargues, o li agradi que li facin petons a l'orella o no li agradin gens els quadres de la pintora Frida Kahlo. És amb el relativisme moral i el relativisme cognitiu, que comencen els perills. Vegem primer el cas del relativisme moral.

culturals i religiosos. Per exemple, segons quins discursos crítics amb l'ús de vels o mocadors per part de dones musulmanes (i sota l'argument de la defensa dels drets de les dones), són usats com a forma d'impulsar el racisme, la xenofòbia i la islamofòbia.

Un cop deixat això molt-molt clar, cal dir que el perill del relativisme moral és que l'argument del respecte, de la tolerància i de la diversitat cultural ens porti al punt de dir que qualsevol criteri moral o pràctica cultural és igualment acceptable; un *tot-s'hi-val* moral.

Aquesta actitud pot impedir denunciar greus desigualtats, violacions de drets bàsics o abusos de poder que s'exerceixin en entorns que no siguin el propi, i pot impedir donar suport als col·lectius locals que hi lluiten en contra. Davant això, cal

⁸⁷: Quan el relativisme aborda qüestions interculturals o interreligioses, al relativisme moral també se l'anomena *relativisme cultural*.

⁸⁸: Un altre dels casos habitualment esmentats com a principi moral universal és el fet que a totes les cultures existeix alguna o altra varietat de restricció moral entorn les relacions sexuals entre persones amb relació de consanguinitat (incest). Així i tot, no hi ha consens científic generalitzat en què sigui universal ni en que es tracti d'un tabú de base moral (es podria tractar d'un comportament amb base genètica: l'incest augmenta la prevalença de malalties hereditàries i de la mort de la descendència, de forma que la inhibició sexual entre familiars condueix a més altes taxes de supervivència i seria afavorida pel procés de selecció natural).

⁸⁹: L'etnocentrisme té com a mínim dos significats: un significat d'actitud de superioritat (consideració que la pròpia cultura o grup ètnic és superior als altres) i un significat més "neutre" (anàlisi del món d'acord als paràmetres de la pròpia cultura o grup ètnic). Davant aquest segon significat hi ha qui subratlla que és una actitud no desitjable i hi ha qui subratlla que és una actitud inevitable.

reivindicar que des de la cultura que sigui s'han de poder criticar pràctiques com la de la mutilació genital femenina que es practica en alguns països de l'Àfrica i l'Orient Mitjà, igual que des de la cultura que sigui s'han de poder criticar pràctiques com la dels abusos sexuals a menors practicada per alguns capellans de l'Església catòlica.

De forma similar, quan es diu que hi ha diversos models de família i de parella (monogàmia, poligàmia, parelles obertes, matrimonis forçats, famílies homoparentals, famílies monoparentals, etc.) i que cap d'elles és més natural que les altres, això no implica acceptar que tots els models siguin moralment acceptables. Dir que la monogàmia no és més natural que altres formes de parella no implica acceptar com a moralment acceptables la poligàmia o els matrimonis forçats, per exemple.

A més, cal tenir en compte que quan es parla de les diferents "cultures" sovint ens hi referim com si fossin monolítiques, com si tothom pensés igual, i no es té prou en compte que sovint la veu que ens arriba és la de les classes i grups dominants, que imposen unes normes i unes pràctiques no compartides per bona part de la població. Per exemple, es diu que a l'Antiga Grècia l'esclavisme era una pràctica acceptada, però no es diu què pensaven sobre l'esclavisme els esclaus (col·lectiu que en una ciutat com Atenes representava entre el 25% i el 35% de la població)⁹⁰. Així, si s'accepta la idea relativista que no hi ha principis morals més desitjables que altres es pot legitimar que en cadascuna de les nostres societats els principis morals dominants siguin els de les classes i grups

dominants. I això pren especial rellevància per al cas de les dones i les persones LGTB, especialment discriminades per les normes morals dominants en diferents societats. Ara bé, també cal anar amb compte de no victimitzar⁹¹ aquests col·lectius representant-los com a vulnerables, submisos, mancats d'opinió i de capacitat d'acció política.

I el mateix enfocament que s'acaba d'aplicar a les normes morals relatives a les cultures també es pot aplicar a les normes morals relatives als individus. Per exemple, quan s'ha tractat el tema de les orientacions i les pràctiques sexuals, se n'ha descrit un ampli ventall (bisexualitat, pansexualitat, sadomasoquisme, homosexualitat, heterosexualitat...) i s'ha insistit en la importància del respecte per totes elles. Però això no ens ha de fer arribar al punt d'acceptar que, en nom del respecte a la diversitat i la subjectivitat dels codis morals, es legitimin les relacions sexuals sense consentiment tals com la pederàstia o les violacions sexuals.

Finalment, el fet que per preservar els drets de les dones i la diversitat d'identitat i d'orientació sexual s'hagin de poder criticar pràctiques i normes morals, no treu que sigui difícil posar-se d'acord davant moltes qüestions pràctiques i concretes. Per això, dins els mateixos col·lectius que lluiten per la igualtat de gènere, els drets de les dones i LGTB es poden sentir discursos molt diferents (i en molts aspectes oposats) sobre quina postura cal prendre davant qüestions com la prostitució, les operacions de reassignació de sexe, o l'ús de vels i mocadors per part de dones musulmanes.

XVI segons la qual les campanyes de distribució de preservatius no són eficaces per combatre la SIDA, encara que contradigui el consens científic internacional i el dels organismes sanitaris de les Nacions Unides que diuen que: «Evidències concloents d'extenses investigacions demostren

que l'ús correcte del condó cada vegada que es practica sexe redueix de forma significativa el risc de transmissió del VIH".⁹² Davant aquest tipus de relativisme cal poder dir clarament que una afirmació com que "l'ús sistemàtic i adequat del condó és eficaç per combatre la SIDA" és una *veritat objectiva*.

El relativisme cognitiu també s'usa per explicar perquè (suposadament) les dones i els homes no ens posem d'acord. Alguns d'aquests corrents critiquen que actualment vivim sota el "paradigma de la veritat única" i no ens adonem que en realitat tant els homes com les dones tenim veritats diferents perquè existeixen diversos nivells de realitat: existeix la realitat de la raó, existeix la realitat de les emocions i els sentiments, existeix la realitat energètica...

Vegem un últim exemple. Hi ha qui diu que cal respectar l'opinió dels sanadors tradicionals d'algunes tribus de Zimbabwe segons la qual un dels mètodes per curar-se de la SIDA és mantenir relacions sexuals amb dones verges perquè la seva sang "neteja" la sang infectada (creença que fa que moltes nenes siguin violades)⁹³.

En casos com aquest darrer, i tal com passava en el cas del relativisme moral, per evitar la idea prepotent que la nostra cultura és superior a les altres (etnocentrisme) de vegades hi ha reticències a criticar qualsevol creença provinent d'altres cultures, i es diu que cada cultura té les seves veritats. Deixant de nou molt clara la qüestió de la colonització, l'imperialisme, el racisme i la xenofòbia, cal poder dir molt clarament que la idea que un mètode per curar-se de la SIDA és violar una dona verge és *absolutament/objectivament* falsa, ho digui qui ho digui i des de la cultura que sigui.

D'altra banda, de la mateixa forma que hi ha actituds relativistes que han sorgit per reacció

davant l'imperialisme i el colonialisme, també hi ha actituds relativistes que sorgeixen per reacció davant posicionaments com, per exemple, el del papa Benet XVI:

«L'evangelització de la cultura és d'especial importància al nostre temps, quan la dictadura del relativisme amenaça amb enfosquir la veritat immutable sobre la naturalesa de l'home, sobre el seu destí i el seu bé últim".⁹⁴

Davant aquestes paraules, una reacció és "si estic en contra del papa i el papa critica el relativisme, jo estic a favor del relativisme", i automàticament pot semblar encertat un posicionament com:

"Quan (el papa) Ratzinger parla contra el relativisme i es permet dir tantes coses contraries al relativisme, jo vull contestar-li: senyor Ratzinger, nosaltres els pallassos som relativistes, som l'arma del relativisme, res és blanc o negre, tot és en funció dels grisos del món". Leo Bassi, actor i bufó. Intervenció de cloenda a la concentració de la campanya "Jo no t'espero" contra la visita del papa Benet XVI a Barcelona (04/11/10).

Però es pot estar en contra del dogmatisme del papa sense ser relativista. No sempre les enemistats de les meves enemistats han de ser les meves amistats. D'entrada, cal distingir entre un dogma i una veritat. Un dogma és una doctrina establerta autoritàriament com a certa⁹⁵. I en tant que establerta autoritàriament per algú, no pot ser raonada ni contrastada. Per exemple, vegem dos dogmes de l'Església catòlica:

- dogma de la virginitat perpètua de Maria: «Maria va ser verge abans del part, durant el part i després del part»⁹⁶
- dogma de la resurrecció: «Al tercer dia després de la seva mort, Crist va ressucitar gloriós d'entre els morts»⁹⁷

90: Diccionario Akal de Historia del Mundo Antiguo. Graham Speake. Ed. Akal. 1999. p.146.

91: Victimitzar és assignar a algú el paper de víctima d'una situació, entenent per víctima una persona oprimida que té una actitud passiva (és a dir, que no té cap tipus de responsabilitat ni de reacció davant la situació d'opressió).

92: La Iglesia sostiene que el condón favorece el aumento del problema del Sida. Público. 17/03/2009.

93: Zimbabue contra los mitos del SIDA. BBC World. 24/10/2006. http://news.bbc.co.uk/1/hi/spanish/misc/newsid_6081000/6081180.stm

94: El Papa advierte de que la «dictadura del relativismo amenaza al hombre, su destino y su bien último». www.cope.es. 13/11/10.

95: A partir del Diccionari de la Llengua Catalana. Institut d'Estudis Catalans. Segona edició. 2007.

96: Catholic.net. <http://es.catholic.net/escritoresactuales/251/462/articulo.php?id=6478#r60>

97: Catecismo de la Iglesia Católica. Primera parte. Capítulo II. Art.5

El fet que una dona verge tingui un fill i el fet que un home mori i després ressuciti d'entre els morts, són idees molt contraintuïtives. Però en tant que dogmes no s'expliquen, ni es raonen, ni se'n donen proves de com són possibles, senzillament es diu que s'han de creure:

«Han de ser cregudes amb fe divina i catòlica totes aquelles coses contingudes en la paraula de Déu tal com es troba a les Escriptures i la tradició, i les que són proposades per l'Església com a qüestions per ser cregudes com a divinement revelades". Constitució dogmàtica de la fe Catòlica. cap.III.8. Concili Vaticà I.⁹⁸

"La Veritat ve del teu Senyor. No siguis, doncs, dels que dubten!" El Corà, 3: 60

A diferència d'un dogma, una veritat és el coneixement de com és una cosa en realitat². Potser no coneixem la forma de ser en realitat de moltes coses (i potser ens pensem que ho sabem i després resulti que estàvem en un error) però això no treu que hi ha coses que tenen una forma de ser *objectiva/en realitat/de veritat*.

Per exemple, tot i que actualment desconeixem quin dia concret va néixer l'escriptor William Shakespeare, l'escriptor William Shakespeare va néixer algun dia concret.

Cal criticar la idea relativista que "les coses no són

blanques o negres", perquè sí que hi ha coses que són clarament blanques o clarament negres, i sí que hi ha veritats objectives en molts àmbits de la nostra vida: veritats geomètriques (els angles d'un triangle sumen 180°), veritats lingüístiques (un home casat no és solter), veritats històriques (la reina Maria Antonieta de França és morta actualment), veritats aritmètiques (4 x 9 = 36), veritats lògiques (si els elefants tenen 7 potes i les coses amb 7 potes són de color vermell, aleshores els elefants són de color vermell), veritats geogràfiques (el riu Ebre no desemboca actualment a l'oceà Pacífic), etcètera, etcètera, etcètera.

A diferència dels dogmes, el procés de coneixement de la veritat accepta raonaments, preguntes, debats, evidència empírica, experiments, esperit crític, inducció, deducció, lliure examen, possibilitat d'equivocar-se, dubtes, etc. Ara bé, tot i que el procés de qüestionament i dubte és molt important, cal aturar-lo en algun lloc, perquè un qüestionament constant no permet avançar en el coneixement de la realitat. Un cop comencem a qüestionar-ho absolutament tot, el camí fa baixada i podem arribar a un relativisme paralitzant, o bé a l'escepticisme radical (la consideració que no puc conèixer la realitat perquè el seu coneixement està mediat pels sentits, i els sentits em poden enganyar) o fins i tot al solipsisme (la consideració que l'única certesa és l'existència del propi Jo i que la realitat exterior pot ser una creació de la meva ment). I si en el debat sobre si els condons són eficaços per combatre la SIDA ens aturem eternament qüestionant-nos si els condons existeixen de veritat o són una al·lucinació de la nostra ment, ja podem plegar.

existeix la veritat, es pot preguntar: la frase "no existeix la veritat" és veritat? Si la resposta és que *no*, la conseqüència lògica és que la veritat existeix.

Finalment, també es pot rebatre el relativisme cognitiu per la seva inconsistència des d'un punt de vista lògic. Davant l'opinió relativista que no

⁹⁸: No tots els fets descrits en els textos sagrats són interpretats per la doctrina de l'Església catòlica de forma literal, i encara menys de forma dogmàtica, sinó que molts d'ells són interpretats de forma metafòrica/figurada/simbòlica (per exemple, el fet que una serp va parlar amb Eva al Paradís s'interpreta com una metàfora). Ara bé, que la mare de Jesús és una mare verge no s'interpreta com una metàfora.

⁹⁹: A partir del Diccionari de la Llengua Catalana. Institut d'Estudis Catalans. Segona edició. 2007.

I si la resposta és que *sí*, la conseqüència lògica també és que la veritat existeix, perquè com a mínim la frase "no existeix la veritat" és una veritat.

3.9. QUAN EDUQUEM, HEM DE TRACTAR IGUAL ELS NOIS I LES NOIES?

Quant a la qüestió de com enfocar les accions educatives en funció del sexe dels infants i joves, s'acostumen a distingir tres propostes: l'educació diferenciada¹⁰⁰, l'educació mixta i la coeducació.

El model d'educació diferenciada parteix de la consideració que els nens i les nenes són diferents i que tenen capacitats i ritmes madurats diferents. Per tant, perquè progressin de forma més adequada, perquè se'ls pugui atendre de forma més adaptada a les seves característiques i perquè obtinguin millors rendiments acadèmics, s'opina que cal educar-los per separat (en escoles o espais per a nens, i escoles o espais per a nenes):

«En l'adolescència, amb les hormones revolucionades, nois i noies estan més tranquils si se'ls separa. A més, l'hemisferi esquerre del cervell dels nois madura dos anys més tard, per la qual cosa l'àrea del llenguatge triga més a desenvolupar-se. L'educació diferenciada busca adaptar-se a les necessitats específiques de nois i noies, potenciar els aspectes que se'ls donen

millor a cadascú i incidir en allò que més els costa, com les matemàtiques en les noies i el llenguatge en els nois.»¹⁰¹ Maria Calvo Charro, presidenta a l'Estat espanyol de l'Associació Europea de Centres d'Educació Diferenciada.

Un dels principals avals que es presenten des d'aquest discurs són els resultats dels informes PISA¹⁰², segons els quals els resultats acadèmics de nois i noies són diferents en funció de les àrees d'aprenentatge (ex: les noies obtenen, en tots els països, millors resultats que els nois en comprensió lectora. En canvi, en matemàtiques, són els nois els que obtenen millors resultats que les noies en la majoria de països).¹⁰³

Davant aquest enfocament, es contesta que les diferències entre nois i noies no justifiquen la segregació. D'una banda, perquè la variable *nivell socioeconòmic de la família* influeix més en el resultat acadèmic que la variable sexe i no per això es proposa (si més no, obertament) separar els nens i les nenes en funció dels recursos econòmics de la família. A més, l'objectiu de l'educació escolar no és només el resultat acadèmic sinó l'educació en valors, el coneixement i respecte per la diversitat, la convivència, etc., aspectes que no avaluen els informes acadèmics com els PISA.

Davant el model d'educació diferenciada, el model d'educació *mixta*, dominant en l'actual sistema educatiu, es basa en el principi democràtic d'igualtat entre totes les persones, i per tant defensa l'educació conjunta i igualitària tant en els continguts com en el mètode pedagògic. Dins aquest model no tenen especial rellevància les polítiques de gènere ja que parteix de la idea

d'existència d'igualtat entre noies i nois.

Finalment, el model *coeducatiu* parteix de la rellevància de les diferències i les desigualtats per motiu de gènere. Reconeix i té en compte uns valors culturals i pràctiques tradicionalment associades a les dones, i uns altres tradicionalment associats als homes. El model coeducatiu té com a

¹⁰⁰: Se l'anomena educació *diferenciada* o *segregada*. El terme educació diferenciada és més neutre i és més usat des de les tesis defensores d'aquest model, i el terme educació segregada és més usat des de tesis crítiques amb aquest model.

¹⁰¹: *Separar por sexos ¿es pedagógico?*, Celeste López. La Vanguardia, 16/04/2009.

¹⁰²: L'Informe del Programa Internacional per a l'Avaluació d'Estudiants, o Informe PISA per les seves sigles en anglès (Programme for International Student Assessment) és elaborat per l'OCDE cada tres anys a partir d'exàmens a estudiants de 15 anys de més de 60 països. S'hi avaluen bàsicament tres àrees: competència de lectura, matemàtiques i ciències naturals.

¹⁰³: Programme for International Student Assessment (PISA) 2006. Executive Summary. OCDE. p.50.

objectiu contribuir a l'eliminació dels estereotips entre sexes i a les derivades desigualtats que es produeixen per motiu de la identitat i l'orientació sexual. Així, la coeducació s'emmarca en el que de manera més general es coneix com a *perspectiva de gènere* (plantejament teòric, polític i pràctic que proposa una transformació de les estructures de desigualtat de gènere en totes les àrees d'actuació personal i col·lectiva).

Per això, aplicar el model coeducatiu no vol dir només que els nois i les noies participin junts en una mateixa activitat, sinó que es replantegin noves formes de relació entre ells.

Per exemple, si volent organitzar una jornada esportiva pengem un cartell perquè la gent jove organitzi l'activitat que vulgui, és freqüent que el dia de la jornada consisteixi en un campionat de futbol en què majoritàriament competiran nois i en què les noies, si "participen", ho facin animant des de les grades. Per això no podem tractar tot el grup per igual, com si fos un grup de 50 persones joves indiferenciades. Cal tenir en compte que hi ha nois i que hi ha noies i que, pel motiu que

sigui, és manifest que els nois participen més dels esports col·lectius i competitius que les noies i, molt especialment, del futbol. Si organitzem l'activitat de manera "neutra" el resultat pot ser que estiguem reforçant els rols de gènere. Una organització de l'activitat de forma coeducativa tindria en compte la diferent realitat de nois i noies respecte la pràctica esportiva, fomentant (o obligant) a la formació d'equips mixtes, o dirigint les jornades cap a esports amb més pràctica femenina (com el bàsquet o el vòlei), o organitzant una jornada de promoció d'esports minoritaris que no tinguin tanta connotació de pràctica en funció del sexe, o tenint una actitud activa d'animar les noies perquè s'inscriguin en les jornades de futbol, etc.

Nens i nenes tenen actualment diferents rols, comportaments i oportunitats socials. Recordant que no és el mateix la diferència que la desigualtat, si davant les desigualtats tractem tothom igual es mantindran les desigualtats.

A les persones amb oportunitats desiguals se les ha de tractar de forma diferent (amb incentius, accions positives...) perquè puguin tenir oportunitats iguals.

Algunes d'aquestes pràctiques són controvertides (com ara les accions positives, les quotes, o la creació d'alguns espais no mixtes), però si van passant els dies, les setmanes i els anys i la situació de desigualtat es manté, alguna d'aquestes mesures temporals pot ser una eina a considerar.

En la pràctica coeducativa es desenvolupa una estratègia dual en què es combinen accions específiques amb accions transversals. Així, si bé hi ha activitats específiques per treballar les relacions de gènere (jocs, obres de teatre, tallers, etc., com les que veurem en un proper apartat d'aquesta publicació) també s'han de treballar de forma transversal i permanent en qualsevol

de les activitats que fem, encara que no tractin específicament les relacions de gènere (en les excursions, en els àpats, en l'estona d'esbarjo, en les converses, en les reunions i assemblees, etc.).

Així, en qualsevol de les activitats és important parlar d'atenció a com en el grup d'infants o joves es donen diferències i desigualtats pel que fa a:

- ocupació de l'espai
- participació en les activitats
- iniciativa i lideratge (qui són portaveus, representants, líders)
- ús d'estereotips

- formació de grups naturals d'afinitat
- tipus de llenguatge utilitzat (igualitari o sexista)
- tipus de joc en les estones d'activitat no dirigida
- resolució violenta o no violenta dels conflictes
- ús de la paraula en les converses en grup
- etc.

L'avantatge d'aquesta estratègia transversal és que garanteix la integralitat de l'actuació en totes les àrees, les activitats, els moments i els espais, alhora que permet reforçar els resultats mitjançant accions i activitats específiques i puntuals.

Per tal de treballar amb un grup de nois i noies de forma coeducativa, el primer que ens hem de plantejar és "quin és el problema?". Per a això és important que partim d'un *diagnòstic de gènere* del grup, i per fer-ho és molt útil observar el grup en els espais i els moments on la intervenció de les educadores i educadors acostuma a ser baixa i on el marge de llibertat dels nois i noies és més elevat. Així, les estones de joc no dirigit són un moment especialment indicat per detectar possibles situacions de desequilibri en les seves relacions i situacions de desigualtat en la utilització de l'espai.

Per exemple, les desigualtats en la utilització del pati d'esbarjo de l'escola per part de nens i nenes han estat àmpliament estudiades. A les nostres entitats i activitats també són útils algunes orientacions que s'usen per elaborar pautes d'observació del pati d'esbarjo:¹⁰⁴

- nenes i nens en el pati
- nenes i nens en altres espais a l'hora d'esbarjo (aules, lavabo...)
- nenes i nens que ocupen el centre del pati
- nenes i nens que ocupen zones perifèriques

del pati

- nenes i nens que juguen a jocs que impliquen moviment
- nenes i nens que juguen a jocs sedentaris
- nenes i nens que practiquen esports
- nenes i nens que vesteixen roba esportiva
- nenes que juguen amb nens
- nens que juguen amb nenes
- nenes i nens que juguen o es relacionen en petit grup
- nenes i nens que juguen o es relacionen en gran grup
- nenes i nens implicats en situacions de conflicte
- etc.

Una pràctica comuna en algunes escoles ha estat observar el mateix pati i els mateixos infants un dia d'esbarjo amb pilota i un dia d'esbarjo sense pilota, i analitzar els canvis experimentats.

De l'observació i anàlisi del pati poden sorgir propostes de canvi encaminades a promoure

¹⁰⁴: Guia de coeducació per als centres educatius: pautes de reflexió i recursos per a l'elaboració d'un projecte de centre. Departament d'Educació i Institut Català de les Dones. Generalitat de Catalunya. 2008.

activitats no estereotipades i a aconseguir una distribució d'espais i materials més equitativa, per exemple:

- els educadors i educadores proposen nous jocs o nous esports considerats neutres.
- s'organitza un concurs entre els infants per inventar nous jocs.
- en una reunió, els infants proposen nous jocs i reflexionen sobre els estereotips i la desigual distribució d'espais. Se'ls pot projectar alguna filmació enregistrada al pati.
- es decideix col·lectivament que dos dies a la setmana no hi haurà pilotes a l'estona d'esbarjo.
- es decideixen col·lectivament unes normes específiques per a cada zona del pati.
- els nens i nenes més grans organitzen jocs per als nens i nenes més petits.
- les famílies intervenen en el procés reflexiu i expliquen jocs d'altres èpoques.
- els infants vinculats a altres cultures proposen jocs dels seus llocs d'origen.

Quan es fa una observació amb perspectiva de gènere, un dels aspectes més importants a treballar de forma transversal és l'ús d'estereotips per part dels infants i joves. Els estereotips són models de comportament social basat en opinions preconcebudes. Són generalitzacions basades en prejudicis que es tenen sobre com han de ser les persones.

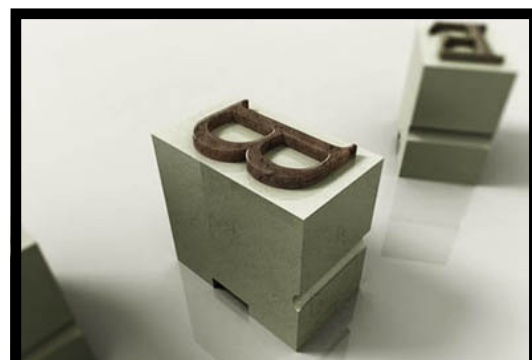
En concret, els estereotips sexistes són construccions culturals que assignen, de manera desigual, diferents papers, actituds i característiques a cada un dels sexes.

Els estereotips sexistes fixen un únic model de ser home i un únic model de ser dona i a partir d'aquesta imatge tòpica construïda s'estableix un sistema desigual de relacions entre els dos sexes.

- s'organitzen campionats mixtes de jocs considerats més "femenins" (gomes, saltar a corda...) o considerats més "masculins" (futbol, curses, etc.).
- s'introdueix nou material de joc no estereotipat.
- etc.

En diferents espais de les entitats educatives es pot dur a terme un diagnòstic similar a l'anterior. En fer-ho, un factor important a tenir en compte és que es treballi conjuntament amb els infants, de forma que també participin de les observacions, de les reflexions i de les propostes.

Un altre dels aspectes a treballar és la distinció entre diferències i desigualtats. En algunes entitats es pot considerar un problema que els nois dediquin el seu temps lliure a jugar amb jocs electrònics mentre les nenes dediquen el seu temps lliure a parlar entre elles; i en altres entitats es pot considerar que aquesta diferència no constitueix ni afavoreix una desigualtat d'oportunitats, sinó que senzillament es tracta d'unes aficions diferents sense més conseqüències.

Esteriotip: del grec, [stereo] sòlid i [týpos] imatge, empremta. Motllo d'acer o plom que s'usava a les impremtes per a repetir un caràcter moltes vegades i de forma idèntica.

Cal destacar que són construccions simbòliques i, per tant, modificables. Per tant, en les qüestions relatives a les característiques i rols associats a cada gènere, de nou és interessant trencar amb

la concepció dicotòmica de contraris associats a homes i dones: home racional/dona emocional; home actiu/dona passiva; home independent/dona dependent; home fort/dona dèbil...

Entre els estereotips de gènere més comuns figuren:¹⁰⁵

- Associats a les persones.
Dones: tendresa, comprensió, sensibilitat, docilitat, empatia, fragilitat, dependència, debilitat, indecisió, impulsivitat...
Homes: valentia, independència, fortalesa, racionalitat, acció, duresa, insensibilitat, protecció, aventura...
- Associats a l'àmbit familiar:
Dones: competència en feines domèstiques, bones esposes i mares, cura i dedicació familiars...
Homes: èxit econòmic, representació familiar, representació en l'àmbit públic...
- Associats a la sexualitat:
Dones: passivitat, submissió, discreció...
Homes: iniciativa, domini, expressió pública de les "conquestes"...
- Associats al món laboral:
Dones: capacitat de fer diverses tasques alhora, bona presència, tafaeria...
Homes: competitivitat, agressivitat, fortalesa, efectivitat...

Finalment, és important que parem atenció col·lectivament als comportaments basats en aquests estereotips, qüestionant-los i fent notar

com aquestes generalitzacions moltes vegades no responen a la realitat, discriminen i poden fer sentir malament alguns dels nens o nenes del grup. Aquestes observacions i diagnòstics de gènere de grups d'infants no són una simple anàlisi numèrica de quants nens fan unes coses i quantes nenes fan unes altres, sinó que s'interessen per les relacions que s'estableixen (entre nens i nenes, entre nenes i nenes, i entre nens i nens) atenent als condicionants, potencialitats i discriminacions que afecten les diferents persones.

3.10. SET MITES DE L'AMOR ROMÀNTIC

Quan en els tallers de prevenció de relacions abusives entre joves (i no tan joves) els demanem "què esperes d'una relació amorosa?", algunes de les seves respostes són: *felicitat, compromís, sinceritat, respecte, que l'altra persona hi sigui quan la necessito, estabilitat, que li agradi el sexe com a mi, amistat, que no intenti canviar-me, que no sigui gelosa, comprensió, que ens puguem explicar tots els secrets, que l'amor duri per sempre, que les nostres famílies s'entenguin, que algun dia tinguem fills, que senti el mateix que jo, protecció, un projecte de futur, que no em posi les banyes, divertir-nos junts, etc.*

La qüestió que aquí interessa és que, depenent de com interpretem les anteriors expectatives (i especialment si considerem que la relació de parella les ha de satisfer totes) podem posar una pressió a les nostres relacions que pot dur-nos a desenganys, a relacions insatisfactòries, al sofriment o, fins i tot, a patir o a exercir comportaments violents.

Abans d'aprofundir en aquesta qüestió, però, fem una breu aproximació al concepte d'amor.

D'una forma molt genèrica, s'entén per amor una "afecció intensa envers una persona o cosa"¹⁰⁶. Sota aquesta definició tan àmplia hi tenen cabuda

una gran diversitat d'amors en funció de: la naturalesa i intensitat del sentiment experimentat, la presència (o no) de relacions sexuals, l'època

105: *Els paranyes de l'amor. Materials per treballar la prevenció de relacions abusives amb adolescents i joves.* Montserrat Garcia Salomón. Ed. Octaedro. 2006. p.36-37.

106: *Diccionari de la Llengua Catalana.* Institut d'Estudis Catalans. Segona edició. 2007.

històrica, la correspondència (o no) de l'amor per part de l'altra persona, l'objecte de l'amor (persona, animal o cosa), el número de persones involucrades en la relació, la convivència (o no) amb la persona estimada, l'època del cicle vital de la persona, el grup cultural o religiós, l'acceptació legal o social de la relació, etc..

Tot i que hi ha tants amors com persones i situacions, i això escapa a les pretensions de classificació/categorització dels amors, és freqüent distingir entre tipus d'amor. Sense pretendre fer aquí una enumeració exhaustiva, alguns dels tipus d'amor als quals es fa més referència són:

- amor propi: amor a un mateix/a, autoestima.
- amor diví: amor de Déu.
- amor fraternal: amor entre germans/es.
- amor paterno/materno-filial: amor entre pares/mares i fills/es.
- amor amistós: amor entre amics/amigues.
- amor sexual: amor amb desig sexual.
- amor lliure/relació oberta: relació amorosa amb llibertat per tenir relacions sexuals amb altres persones.
- poliamor: relació amorosa amb varies persones, de forma simultània, duradora en el temps i amb ple consentiment de totes elles.
- amor concertat/de conveniència/per interès: unió legal que busca adquirir o mantenir un patrimoni, una herència, un permís de residència, interessos familiars...; de vegades imposada per les famílies contra la voluntat de

la pròpia parella.

- amor cortès: amor propi d'un període de l'Edat Mitjana, aristocràtic i condemnat als obstacles i al sofriment. De tipus heterosexual.
- amor burgès: amor propi dels valors de la burgesia, típicament la propietat privada aplicada a les persones. La institució del matrimoni uneix convivència, desig amorós i desig sexual. De tipus heterosexual.
- amor romàntic: amor en què s'idealitza la persona amada, hi ha desig de presència constant, es busca la fusió amb l'altra persona, es pressuposa amor etern, hi ha desig emocional i sexual, i exclusivitat sexual (no hi ha relacions sexuals amb terceres persones).
- amor confluent: amor en què les persones se senten completes més enllà de la relació de parella, hi ha igualtat de rols, durada indefinida (no pressuposa amor etern) i exclusivitat sexual.
- amor lúdic: relació amorosa en què hi tenen un pes notable els elements de joc, seducció i no existeix compromís a llarg termini.
- amor platònic: amor no correspost, inassolible o ideal.¹⁰⁷
- etc.

Per al tema que aquí interessa (analitzar com determinats estereotips sobre l'amor poden dur a relacions insatisfactòries o violentes) centrarem l'atenció en dos d'aquests tipus d'amor: vegem primer l'amor cortès del s.XII i després la seva derivació en forma de l'actual *amor romàntic*.

Per entendre l'aparició de l'amor cortès cal tenir en compte quins eren els valors i els costums que envoltaven la institució del matrimoni a l'Edat Mitjana (s.V-s.XV).

Durant l'Edat Mitjana gairebé totes les persones estaven destinades al matrimoni sense amor. En tots els grups socials la majoria de matrimonis es basaven en jocs d'interessos familiars, i per als

senyors feudals el matrimoni era un contracte econòmic que els permetia augmentar poder i riquesa a través de la unió de les propietats de dues famílies. El matrimoni medieval esdevé una institució que assegurava l'estabilitat de les relacions econòmiques i les relacions de poder, i en què l'activa participació de la família deixava als nois i noies poca (o nul·la) capacitat de decisió sobre la parella amb qui es volien casar. Dins aquesta manca general de llibertat per escollir parella, les noies tenien la llibertat encara més restringida que els nois perquè elles es casaven més joves (entre els 12 i els 20 anys) i perquè rebien una educació que les preparava per a l'obediència i la submissió a la voluntat del pare. Els nois, però, tot i gaudir de més llibertat a l'hora d'eleger parella, moltes vegades no utilitzaven aquesta possibilitat i nomenaven un intermediari perquè els busqués esposa. Així, a l'època medieval no s'esperava que els matrimonis s'estimessin ni que gaudissin amb el sexe (això es satisfesia amb altres persones, fora del matrimoni). Com a molt, s'esperava que amb el temps s'acostumessin l'un a l'altre.¹⁰⁸

Malgrat aquest context general de relacions matrimonials marcades pels interessos econòmics, per la manca de llibertat d'elecció i per la subordinació de les dones als seus pares i marits, al s.XII es van produir alguns canvis substancials. Un relatiu creixement econòmic va dur una substitució dels plaers bruts de les guerres per altres diversions més refinades, intel·lectuals i vinculades als sentiments. En aquest nou context, les dones van adquirir un paper més important, es va millorar relativament el tracte que rebien socialment, i els trobadors van començar a expressar als seus poemes una nova forma d'amor entre homes i dones que es coneix com a amor cortès (que es va iniciar a la regió de la Provença i es va estendre per tota l'Europa Occidental), i que tenia les següent característiques:¹⁰⁹

1. L'amor cortès era essencialment aristocràtic

i quedava reservat a l'elit que freqüentava les corts. Era una ocupació per a gent ociosa, amb força temps lliure i alliberada de preocupacions materials. Les destinatàries de l'amor cortès eren les dames de la cort, no les dones burgeses, ni molt menys les camperoles. Així, l'amor cortès reproduïa a l'àmbit amorós i sexual una mentalitat de classe.

2. L'amor cortès era un amor adúlter, doncs el seu objecte només podia ser una dona casada amb un altre. L'amor dins el matrimoni seguia sense plantejar-se.
3. L'amor cortès era un amor difícil i ple d'obstacles, de forma que la conquesta de la dama representava una prova molt difícil, gairebé impossible. El motiu d'aquesta concepció era el fet que els primers trobadors no tenien cap possibilitat d'èxit amorós amb les dames de la classe social que formava la cort. Davant aquest impediment, en els seus poemes van projectar l'amor cap al terreny d'allò ideal, llunyà i imaginari. El cavaller protagonista de l'amor cortès superava proves, aventures perilloses, marits i contrincants en nom d'una dama que sovint no havia vist mai en persona. Més que l'amor a una dama era un "amor a l'amor". El que donava sentit a l'amor no era la presència de la dama, sinó la seva absència. L'amor cortès havia de ser un amor no materialitzat, condemnat als obstacles i al sofriment, un amor impossible.
4. L'amor cortès era un joc masclista.¹¹⁰ Era un joc entre homes, arriscat i perillós en què el paper de la dama consistia a resistir-se a les propostes, envits i assetjament de l'amant. Es posava tant l'accent en el procés de conquesta que la realització efectiva de l'amor i el sexe quedaven menyspreats, fins al punt que el festeig era el fi en si mateix. En aquest context, la dona no tenia iniciativa ni personalitat pròpia sinó que era l'home qui li adjudicava les virtuts.

¹⁰⁷: Originalment, l'amor platònic refereix a la concepció de Plató segons la qual l'amor [eros] és l'atracció per allò que ens manca. L'eros pren com a punt de partida els cossos bells per arribar a la contemplació de la Idea de bellesa (la bellesa com a model ideal, com a realitat eterna, perfecta i immutable). Així, per a Plató l'amor és una emoció de naturalesa espiritual, mental, sense motivació física o sexual. En llenguatge col·loquial significa amor no correspost, inassolible o ideal.

¹⁰⁸: *Història de les dones a la Catalunya medieval*. Teresa Vinyoles. Eumo Editorial. 2005.

¹⁰⁹: *Vocabulario básico de la historia medieval*. Bonnassie, Pierre. Editorial Crítica. 1988.

¹¹⁰: *Del mito del amor romántico a la violencia contra las mujeres en la pareja*. Esperanza Bosch Fiol. Ministerio de Igualdad. 2007.

Un dels símbols paradigmàtics d'aquest amor cortès fou la llegenda de Tristany i Isolda, una llegenda del s.V d'origen celta que al s.XII els trobadors van convertir en poema i van popularitzar.

"Senyors, us plau de sentir un bell conte d'amor i de mort?
És de Tristany i d'Isolda la reina. Escolteu com amb gran joia, amb gran dol s'amaren, després ne moriren un mateix dia, ell per ella, ella per ell".¹¹¹

Amb aquestes paraules en què es vincula l'amor al dolor, i fins i tot a la mort, comença *El romanç de Tristany i Isolda*, poema en què es narren les aventures de Tristany, un dels cavallers de la Taula Rodona del rei Artús. El rei Mark de Cornualles encarrega Tristany que traslladi Isolda a Irlanda perquè el rei s'hi casi, però pel camí Tristany i Isolda s'enamoren a causa d'un beurtatge màgic. El poema narra les aventures en el viatge cap a Irlanda i la traïció al rei que suposava l'enamorament.

La llegenda de Tristany i Isolda era un mite (és a dir, una història simbòlica que reflecteix les regles de conducta d'un grup social) que es va convertir en el prototipus de les relacions amoroses de l'elit social de l'Europa Occidental dels segles XII i XIII, i simbolitzava l'amor fatal, involuntari, irresistible, etern, marcat pel sofriment i que acaba amb la mort.

Molts dels elements de la concepció de l'amor cortès que hem vist són presents en una de les formes d'entendre avui dia l'amor, la que es coneix com a amor romàntic, i que va aparèixer al segle XVIII. Entre les seves característiques i creences hi trobem: la idealització de l'altra persona, l'entrega total a l'altra persona, el desig de presència constant, l'amor com a element central de l'existència humana, el perdó i la justificació de qualsevol comportament en nom de l'amor, la llibertat d'elecció de parella, la vinculació d'amor i

Tristán e Isolda

Segles més tard va aparèixer una nova forma d'entendre l'amor: l'amor burgès. Els valors i interessos de la burgesia van instaurar una concepció de les relacions de parella en què es mantenien alguns elements (la dona seguia subordinada al marit i les relacions normatives seguien sent heterosexuales) però en què apareixien alguns elements nous (les persones eren més lliures per escollir parella i es van unir tres elements que fins aleshores havien anat per separat: matrimoni, amor i sexe).

sexe, l'exclusivitat sexual, la capacitat de l'amor per triomfar davant qualsevol adversitat, la presumpció d'heterosexualitat, la presumpció d'amor etern, la consideració que la gelosia és un signe d'amor, la vinculació d'amor i patiment, la consideració que l'amor és cec...¹¹²

Si una de les representacions paradigmàtiques de l'amor cortès era la relació entre Tristany i Isolda, l'amor romàntic compta amb una gran quantitat de representacions paradigmàtiques al llarg de la

111: *El romanç de Tristany i Isolda*. Joseph Bédier. Quaderns Crema. 2010.

112: Tot i que la majoria dels trets de l'amor romàntic deriven de l'amor cortès, també hi ha alguns que deriven de l'amor burgès, com ara la llibertat d'elecció de parella i la vinculació de l'amor i el sexe.

historia de la literatura, el cinema i la televisió, com ara les de Romeu i Julieta (William Shakespeare, 1597), Edward i Bella (saga *Crepúsculo*, 2008-2011) o Gorka i Ruth (Física o Química, 2008-2011).

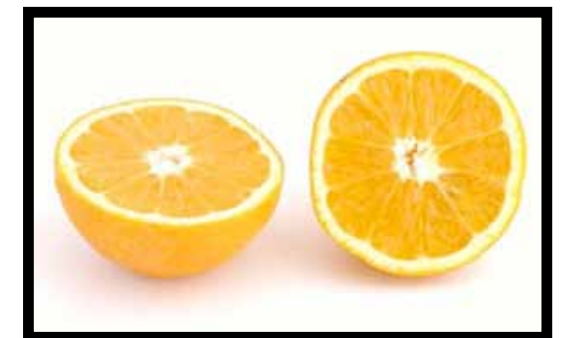
Romeu i Julieta (1597)

Kirsten Stewart i Robert Pattinson (Bella i Edward a la saga cinematogràfica *Crepúsculo*, 2008-2011)

Una determinada forma d'entendre moltes d'aquestes característiques sobre l'amor dona lloc a un seguit de creences, suposicions i expectatives que es coneixen amb el nom de mites de l'amor romàntic. Vegem quins són aquests mites i quins són els seus perills.¹¹³

- 1) el mite de la mitja taronja: *existeix una persona destinada per ser la nostra parella, que és la ideal i que hem de trobar en algun moment o altre de la nostra vida.*

Es considera que aquest mite té el seu origen a la Grècia Clàssica (amb el relat d'Aristòfanes sobre les ànimes bessones, del segle IV aC)¹¹⁴ i s'intensifica amb l'amor cortès.

El perill de l'acceptació d'aquest mite sobre l'existència d'una persona ideal és que pot dur a unes expectatives i una exigència desmesurades sobre la parella (amb el conseqüent i elevat risc de decepció), o bé a una tolerància excessiva que pot dur a no voler trencar la relació per malaltissa que sigui (a la parella se li ha de perdonar tot, i no es pot trencar amb ella perquè trencar amb la parella ideal seria un fracàs del projecte de vida).

D'altra banda, l'acceptació del mite de la mitja taronja pot provocar sentiments de buidor, angoixa o baixa autoestima a persones solteres, divorciades, asexuals o que no tenen "èxit" en les seves relacions de parella, així com actituds de menyspreu o compassió cap a elles.

113: *Del mito del amor romántico a la violencia contra las mujeres en la pareja*. Esperanza Bosch Fiol. Ministerio de Igualdad. 2007.

114: En l'obra *El banquet*, Plató posa en boca del dramaturg Aristòfanes el mite de l'origen de l'amor segons el qual en els temps primitius existien tres tipus de persones: homes, dones i andrògins (meitat home i meitat dona). Zeus va castigar la insolència de tots ells dividint-los en dues meitats, de forma que van quedar condemnats a buscar eternament la meitat perduda que els completa.

Les persones tenim molts àmbits de realització personal i l'amor de parella pot ser un de molt important, però no té perquè ser l'eix vertebrador prioritari del nostre projecte vital. Si tota la nostra vida està centrada únicament en el projecte d'amor/matrimoni hi ha el risc que si falla aquest amor/matrimoni aleshores falla la nostra vida sencera.

Les persones no som incompletes o "mitges coses" pel fet que no estiguem en parella. Així, les persones no som mitges taronges a l'espera que algú ens complementi o completi sinó que, en tot cas, i si ens posem a fer metàfores fruitals, som taronges senceres que ens podem unir a altres taronges senceres (o altres pinyes, o altres plàtans o altres kiwis).

● **2) el mite de la parella heterosexual: l'amor es dona en una relació entre un home i una dona.**

El perill d'aquesta creença és que pot generar rebuig (o autorebuig) a les persones gais, lesbianes, intersex, bisexuals, transsexuals... El mite de la parella heterosexual pressuposa que els homes i les dones es complementen, que per tant les relacions amoroses han de ser heterosexuales, i que aquest model és el natural en totes les èpoques històriques i totes les cultures. Ja hem tractat en apartats anteriors d'aquest text els arguments que mostren com no hi ha formes de relació més naturals que altres.

Un dels moments en què les noies lesbianes i els nois gais han de fer front a aquest mite és el moment de sortir de l'armari i explicar-ho a la família o a les amistats. També hem tractat en un apartat anterior del text la diversitat de possibles reaccions i algunes idees d'estratègies per fer-hi front.

● **3) el mite del dolor: l'amor implica patiment, sacrifici i resignació. No importa com de greus siguin els conflictes de parella, l'amor aconseguirà superar aquesta situació.**

La creença en aquest mite es troba reflectida en

alguns refranys populars com "qui bé et voldrà, plorar et farà" o "tant et vull que et trec un ull".

Davant aquest mite cal tenir en compte que si bé les relacions humanes impliquen pactes, renúncies i cessions, dur aquesta idea a segons quin punt pot implicar comportaments submisos, resignats i la justificació de conductes violentes.

D'altra banda, cal tenir en compte que moltes d'aquestes conductes són molt subtils i estan legitimades per l'entorn social, tot i que constitueixen estratègies de control i dominació que atempten contra l'autonomia personal de les dones, o dels homes que no responen als patrons de la masculinitat hegemònica. De vegades s'anomenen micromasclismes¹¹⁵, i algunes de les seves manifestacions són: intimidar amb la mirada o el to de veu, no tenir en compte l'opinió de l'altra persona, ridiculitzar, controlar els diners, monopolitzar espais o béns comuns (ex: l'ús del televisor), fer xantatge emocional, expressar sentiments contradictoris constantment, parar trampes de confiança, envair la intimitat, enganyar, amenaçar amb l'abandonament, controlar les activitats i l'ús del temps, pseudoajudar en les tasques domèstiques, castigar amb el silenci, etc.

● **4) el mite de l'exclusivitat: els desitjos amorosos i sexuals es satisfan dins la parella. No es pot estar enamorat/ada de més d'una persona alhora.**

D'entrada, cal distingir entre exclusivitat i fidelitat. L'exclusivitat refereix al fet que les relacions amoroses i sexuals tenen lloc exclusivament dins la parella. La fidelitat refereix al respecte a un pacte (i el pacte pot consistir en tenir una relació d'exclusivitat però també pot consistir en tenir una relació oberta, o tenir una relació de poliamor, etc.). Per tant, el mite fa referència a l'exclusivitat, no a la fidelitat.

El perill de la creença en aquest mite és que, depenent de les expectatives sobre la relació de parella, depenent dels pactes i depenent del nivell de comunicació i confiança, es poden donar situacions de manca de sinceritat, repressió dels desitjos, gelosia i desconfiança, que poden derivar en importants conflictes de parella.

És important subratllar que, si en una parella hi ha algun tipus de pacte (explícit o implícit) sobre la possibilitat o impossibilitat de relacions amoroses/sexuals amb terceres persones, es tingui en compte que no hi ha pactes més "naturals" que altres. A més, pot ser útil considerar que en una enquesta oficial del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) sobre actituds i pràctiques sexuals, davant la pregunta "Tenint parella, s'ha sentit vostè atret/a sexualment alguna vegada per una altra persona distinta a la seva parella?", el 61% de les persones responen afirmativament.¹¹⁶ Per tant, sobre el fet que una persona emparellada desitgi una tercera persona, es poden opinar moltes coses, però no sembla que s'hagi d'opinar que es tracta d'una situació antinatural o estranya.

● **5) el mite de la constància: l'amor es manté constant al llarg del temps, si una persona deixa d'estar enamorada és que ja no estima la seva parella.**

Davant aquest mite cal recordar que, tot i que hi ha qui afirma que "després de 45 anys ens estimem com el primer dia", la gran majoria de les persones afirma que l'enamorament apassionat inicial no és permanent i que els sentiments evolucionen al llarg del temps. En algunes etapes l'amor és més

passional i en altres etapes l'amor es basa més en elements com la comprensió, la companyia, la complicitat, l'estabilitat, l'acompanyament, els silencis, els records compartits o la cura mútua. Que acabi l'enamorament no vol dir que s'hagi acabat l'amor.

● **6) el mite de la gelosia: la gelosia és un signe d'amor. Si sents gelosia és que la parella t'importa, i si no en sents és que no t'importa.**

La gelosia s'acostuma a descriure com un estat emotiu d'inseguretat/por/recel/ sospita/ desconfiança/angoixa davant el fet (o la possibilitat) que una altra persona sigui preferida a nosaltres amorosament.

Es distingeix entre l'enveja i la gelosia en considerar que l'enveja refereix a quelcom que no es posseeix (la intel·ligència d'una altra persona, l'èxit professional d'una altra persona, la bellesa d'una altra persona, els béns materials d'una altra persona, etc.) mentre que la gelosia refereix a quelcom que es posseeix i es vol mantenir (l'amor de la persona estimada). Així, l'enveja acostuma a involucrar dues persones (la persona envejosa i la persona envejada), mentre que la gelosia acostuma a involucrar tres persones (la persona gelosa, la persona estimada i la persona "rival").

Hi ha gran diversitat de teories i explicacions sobre l'origen, la causa o la funció de la gelosia. Unes consideren que la gelosia és símptoma d'inseguretat i poca autoestima, altres consideren que és producte de l'egoisme característic de l'ésser humà, altres sostenen que té una explicació evolutiva atès que afavoreix la cura i la supervivència de les cries, altres que és cultural i no es dona en totes les societats, altres que prové dels valors associats a la instauració de la propietat privada, etc.

La gelosia no és "bona" ni "dolenta" en si. La gelosia té conseqüències que per a algunes persones poden ser desitjables: pot servir per iniciar un procés de reflexió sobre la relació de

115: *Los Micromasclismos*. Luis Bonino. Revista La Cibeles, nº2. Ayuntamiento de Madrid. 2004.

116: *Actitudes y prácticas sexuales*. Centro de Investigaciones sociológicas. Estudio 2738. 2008.

parella, pot ajudar a no donar per suposat l'amor de l'altra persona, pot aportar emoció a una relació monòtona, pot ajudar a cuidar i protegir la relació de parella, es pot utilitzar la gelosia d'una persona per seduir-la més fàcilment... Però la gelosia també pot tenir conseqüències que per a algunes persones poden ser no desitjables: pot bloquejar el pensament raonat i serè, pot distorsionar la resta de sentiments, pot aportar tensió molt negativa a una relació, pot restringir la llibertat de la persona estimada, pot desembocar en violència...

Per tant, els perills d'aquest mite que associa la gelosia amb l'amor apareixen quan la gelosia provoca (o s'usa com a justificant davant) relacions insatisfactòries, comportaments egoistes, controladors, aïllants, repressius i violents. La identificació de la gelosia amb l'amor pot remetre al terreny dels sentiments quelcom que no és més que un mecanisme de poder, control i dominació. És important fer entendre que no té perquè ser un signe d'amor que la parella et truqui molt freqüentment per saber on estàs, o que es presenti molt freqüentment per sorpresa als llocs on has quedat amb altra gent.

Finalment, per trencar la idea que la gelosia és incontrolable, pot ser útil atendre als enfocaments que distingeixen entre dos tipus d'emocions:¹¹⁷

- Emocions primàries (o bàsiques): inclouen la por, l'ira, el fàstic, la sorpresa i el pànic.
- Emocions socials: requereixen la relació amb altres persones per a manifestar-se. Inclouen la gelosia, la simpatia, la vergonya, la culpabilitat, l'orgull, l'enveja, l'admiració, etc. Tot i ser innates, algunes d'elles necessiten un estímul ambiental per a manifestar-se (ex: la por innata d'un mico davant les serps requereix una exposició del mico a l'expressió de por de la seva mare davant una serp. Només cal una exposició, però cal).

Aquest aprenentatge cultural no només activa

sinó que també modula l'expressió de les emocions que, a més, pot variar al llarg de la vida (ex: no riem del mateix quan tenim 4 anys, quan tenim 21 anys i quan tenim 83 anys). En el cas de la gelosia, la seva intensitat també està condicionada per consideracions socials. Per exemple, les societats influenciades pel catolicisme han mostrat tradicionalment menys preocupació per la infidelitat que les influenciades pel protestantisme, perquè el catolicisme prohibeix divorciar-se i per tant les infidelitats són menys amenaçadores per a la continuïtat del matrimoni.

Per tant, de la mateixa manera que l'agressivitat és innata però la podem regular per canalitzar-la (o no) en forma de violència, la gelosia també es pot modular i treballar. No és senzill, però un dels objectius de la nostra educació emocional ha de ser aconseguir interposar una fase de reflexió entre els estímuls i les nostres respostes emocionals.

- 7) el mite de la ceguesa: *l'amor és cec i aleatori, apareix quan vol, no es pot controlar, no té res de racional ni està influït per factors socials ni culturals.*

La idea que l'amor és cec ve representada per la imatge de Cupido, el Déu romà de l'amor, equivalent a l'Eros grec. Se'l representa amb un arc i unes fletxes que provoquen un amor instantani, i amb una bena els ulls per simbolitzar que l'amor és cec, aleatori i irracional.

Cupido, déu de l'amor

117: En busca de Spinoza. Neurobiología de la emoción y los sentimientos. Antonio Damasio. Ed. Crítica. 2006.

Davant aquest mite, cal tenir en compte que tot i que les persones vivim sota forts condicionants socials, culturals, econòmics, familiars, educatius, legals, publicitaris..., hem d'assumir que tenim un grau de llibertat (i per tant de responsabilitat) en les nostres decisions. D'altra banda, els estudis de neurobiologia de les emocions cada vegada mostren més l'estreta interacció existent entre els processos mentals que anomenem sentiments i els processos mentals que anomenem raó. Ni la raó és tan "freda" com sovint es diu, ni els sentiments són tan "irracional" com sovint es diu.¹¹⁸

	Més de la meitat	La meitat	Menys de la meitat	Ns/Nc
Mateixa classe social	70,1%	17,9%	4,2%	7,8%
Mateix nivell educatiu	58,6%	22,5%	9,5%	9,3%
Mateix país d'origen	69,7%	12,2%	11,2%	6,8%
Mateixes creences religioses	51,9%	18,2%	8,1%	21,8%

En aquesta línia, l'evidència empírica aportada per les investigacions sobre pautes d'emparellament (mercats matrimonials) mostra un seguit de regularitats que desmenteixen la idea que l'amor sigui aleatori: la majoria de matrimonis es produeixen entre persones que tenen una diferència d'edat de menys de 5 anys¹²⁰ (essent la diferència mitjana de només 1,3 anys)¹²¹, quan hi ha diferència d'edat en matrimonis heterossexuals és molt més freqüent que l'home sigui més gran que la dona¹²², la majoria de matrimonis es produeixen

El mite de la ceguesa pressuposa que l'amor no entén de classes socials, ni de nivells d'estudis, ni d'ideologies ni de religions. A la realitat, però, les persones de qui ens enamorem sovint són persones del nostre cercle d'amistats; i si atenem al que diu la gent a les enquestes, les nostres amistats no són "qualsevol tipus de persona" sinó que tendeixen a ser persones similars a nosaltres en molts aspectes:

"Aproximadament, quantes persones del seu cercle d'amistats són de la seva mateixa classe social, nivell educatiu, país d'origen i creences religioses?"¹¹⁹

entre persones del mateix nivell educatiu¹²³ (homogàmia educativa), són molt més freqüents els matrimonis entre un home nascut a Catalunya i una dona estrangera que els matrimonis entre una dona nascuda a Catalunya i un home estranger¹²⁴, etc. Suposant que la gent es casa per amor, les dades anteriors plantegen dubtes més que raonables sobre el fet que l'amor sigui aleatori, imprevisible, irracional, atzarós o cec. La bena als ulls de Cupido no sembla gaire ben col·locada.

En els tallers amb joves (i no tant joves), una forma d'introduir la reflexió entorn els anteriors set mites és demanar el grau d'acord o desacord respecte afirmacions com:

- si sento una mica de gelosia és que la meua parella m'importa.
- els homes i les dones ens complementem.

118: En busca de Spinoza. Neurobiología de la emoción y los sentimientos. Antonio Damasio. Ed. Crítica. 2006.
119: Encuesta sobre clases sociales y estructura social. Centro de Estudios Sociológicos (CIS). 2006.
120: Un siglo de ajustes por edad en los mercados matrimoniales: España 1922-2004. Anna Cabré, Clara Cortina, Albert Esteve. Centre d'Estudis Demogràfics. 2007.
121: La nupcialitat a Catalunya l'any 2008. Nota de premsa. Institut d'estadística de Catalunya (Idescat), 2009.
122: La nupcialitat a Catalunya l'any 2008. Nota de premsa. Instituto de Estadística de Catalunya (Idescat), 2009.
123: Cambio social y homogamia educativa. Dolores Mayoral y Lluís Samper. Revista Internacional de Sociología. N°43. 2006.
124: La nupcialitat a Catalunya l'any 2008. Nota de premsa. Instituto de Estadística de Catalunya (Idescat), 2009.

- puc estimar més d'una persona alhora.
- puc tolerar un insult de la meua parella.
- perquè una parella funcioni, el sexe és molt important.
- de vegades quan es diu que *no* es vol dir que *sí*.
- a tothom li agrada el sexe.
- per amor renunciaria a alguna cosa important a la meua vida.
- si a la meua parella no li agrada alguna peça de roba no me la poso.
- l'amor és cec.
- si no tinc una relació oberta és per por a perdre la parella.
- la gent que es posa roba "sexy" és per provocar.
- l'amor implica patiment.
- les persones homosexuals són més promíscues.
- les persones tendim naturalment a viure en parella.
- l'amor va perdent intensitat a mesura que passa el temps.
- he tingut relacions sexuals sense tenir gaire ganes.
- ...

En el posicionament personal davant aquestes afirmacions no hi ha respostes correctes ni incorrectes, ni els mites que s'hi relacionen són bons ni dolents en si. D'una banda cal tenir en compte que persones diferents ens trobem còmodes en models de relació diferents, i que a cadascú de nosaltres ens pot venir de gust un model diferent en funció de la persona amb qui estiguem, o en funció de l'etapa de la nostra vida (algunes èpoques podem desitjar algú que ens protegeixi, en altres èpoques algú amb qui sentir-nos lliures, en altres èpoques no estar amb ningú, o en altres èpoques algú apassionat i seductor). Però, d'altra banda, també cal tenir en compte

que algunes creences associades a formes d'amor com l'amor cortès o l'amor romàntic associen perillosament l'amor amb el patiment, el destí i l'entrega absoluta a l'altra persona, de forma que poden provocar relacions molt insatisfactòries o, fins i tot, abusives i violentes.

Per tant, amb el qüestionament dels mites de l'amor romàntic el que es pretén és reflexionar sobre quines implicacions poden tenir en les nostres relacions, que no en fem una acceptació acrítica i que no actuem per inèrcia. Es tracta de reflexionar col·lectivament sobre com ens sentim en les nostres relacions, com creiem que se senten les persones que estimem, donar eines per identificar quins comportaments es poden considerar violència (espitar, controlar, aïllar, cridar, pegar, amenaçar, ridiculitzar...), què sentim quan exercim poder, comprendre la seqüència de les fases del cicle de la violència (tensió, violència, penediment, lluna de mel, tensió, violència, penediment, lluna de mel, tensió...), reflexionar sobre el perfil de persona de qui ens acostumem a enamorar, donar eines per respondre a situacions o formes de relació que ens desagraden, etc.

En definitiva, es tracta de fomentar un intercanvi d'experiències, contradiccions i opinions que ens facilitin recursos per adreçar-nos a un tipus de relacions amoroses més igualitàries i més satisfactòries ☺

Els continguts teòrics, conceptuals i de reflexió que hem vist al llarg d'aquesta publicació es complementen amb un recull d'activitats i tallers per realitzar amb infants i joves de diferents edats. Per motius d'espai i per dotar de dinamisme aquest recull (de forma que pugui ser modificat i ampliat), l'hem allotjat en una pàgina web a internet:

www.escolaelisol.org/genere

Les activitats proposades tracten qüestions com la diversitat d'orientacions sexuals, la prevenció de la violència i les relacions abusives, els models d'atracció, les noves masculinitats, el

culte al cos, els estereotips a la publicitat, els estereotips als contes i cançons, les expectatives amoroses, la transsexualitat, els mites de l'amor romàntic, l'assertivitat, la regulació cultural de la sexualitat, els micromasclismes, la diversitat de models familiars, l'espai personal, l'expressió de sentiments, l'evolució històrica de l'amor, el sexisme i les joguines, la sexualitat no coïtal, les dissidències sexuals, les tasques domèstiques i de cura, els drets sexuals, etc.

La majoria de les activitats proposades provenen d'altres publicacions, pàgines web o col·lectius, i entre elles trobaràs les següents:

- Sexe o gènere?
- Imatges de revistes que parlen per elles mateixes
- Teatre: representem les relacions
- La imatge del cos masculí
- El nostre barri amb mirada de gènere
- Taller de cuina
- El llenguatge ocult a les lletres de les cançons
- Stop-petonet
- Quines joguines m'agraden?
- Aprendre a dir "no"
- La família: poder, treball i sentiments
- Les excuses de la violència
- La meua història d'amor favorita
- Models amorosos i espai personal
- La sexualitat en altres cultures
- Festa "petting" a la sèrie Física o química
- Transsexuals: trencant gèneres
- El sistema sexe-gènere
- Intersexualitat
- Desitjos i masculinitats
- Una enquesta estranya
- El cicle de la violència
- Adaptem els clàssics
- Micromasclismes
- La cura de les persones
- Tècniques assertives
- Jo i l'homosexualitat
- Els drets sexuals
- Quin amor t'agrada més?
- Mites sobre l'amor romàntic
- De l'amor a la violència: posa-hi tu el límit
- Revistes femenines, revistes masculines
- La imatge corporal
- La riquesa de la diversitat
- Amors impossibles
- Despertar-se al matí essent de l'altre sexe
- La transsexualitat a les clares
- Com sóc, com volen que sigui i com vull ser
- Entenguem la diversitat
- Els rols, una manera d'etiquetar
- Rin Rin, la granota groga
- Ho farem... quan voldrem
- A casa també hi ha feina
- Etc.

"Els límits del meu llenguatge són els límits del meu món"
Wittgenstein, Tractatus logico-philosophicus (1921)

"El que no s'anomena no existeix"
Eslògan feminista

A

Abús sexual infantil
Acció afirmativa
Acció positiva
Agent d'Igualtat
Agressivitat
Amor platònic
Amor romàntic
Androcentrisme
Asexual
Assertivitat
Assetjament per raó de sexe
Assetjament sexual
Avaluació de l'impacte de gènere

B

BDSM
Bigènere
Bisexual
Bretxa salarial

C

Cadena simbòlica
Ciberfeminisme
Coeducació
Conciliació
Consell de dones
Coresponsabilitat en el treball reproductiu
Custòdia compartida

D

Dades desagregades per sexe
Desigualtat
Despatologitzar
Determinisme biològic
Determinisme cultural
Dicotomia
Diferència
Dimorfisme sexual
Discriminació
Discriminació directa
Discriminació indirecta
Discriminació positiva
Disfòria de gènere
Divisió sexual del treball
Doble jornada/presència
Dret al propi cos

Drets sexuals i reproductius

E

Ecofeminisme
Educació diferenciada
Educació mixta
Empoderament
Equitat de gènere
Espai domèstic/familiar
Espai personal
Espai privat
Espai públic
Essencialitzar
Estereotip
Etnocentrisme

F

Família extensa
Família homomaterna
Família homoparental
Família homopaterna
Família monomaterna
Família monoparental
Família monopaterna
Família nuclear
Femella
Femellisme
Feminisme
Feminisme de la diferència
Feminisme de la igualtat
Feminisme de la "primera onada"
Feminisme de la "segona onada"
Feminisme de la "tercera onada"
Feminisme d'Estat/institucional
Feminisme lèsbic
Feminisme liberal
Feminisme radical
Feminisme socialista
Fornicació

G

Gai
Gelosia
Generalitzar
Gènere

H

Hermafrodita
Heteronormativitat
Heteropatriarcat
Heterosexisme
Heterosexual
Homofòbia
Homosexual
Hormona
Hormones sexuals

I

Identitat de gènere
Igualtat de gènere
Igualtat de tracte
Igualtat d'oportunitats
Igualtat formal/legal/de dret
Igualtat real/efectiva/de fet
Informació genètica
Innat
Interseccionalitat
Intersex
Invisibilització

L

Laïcitat
Leaking pipe
Lesbiana
LGTB
Llistes cremallera

M

Mainstreaming de gènere
Mascle
Masclisme
Masculinisme
Matriarcat
Micromasclismes
Misogínia
Model male bread-winner
Monogàmia

N

Naturalitzar
Nous usos del temps
Noves masculinitats

O

Orientació sexual

P

Pansexual
Paritat de gènere
Patriarcat
Permisos iguals i intransferibles de naixement i adopció (PPIINA)
Perspectiva de gènere
Pla d'igualtat
Poder
Poliamor
Poliàndria
Poligàmia
Poliginia
Pornografia
Prejudici
Pressupost amb perspectiva de gènere
Problematitzar
Prostitució

Q

Quota de gènere

R

Radical
Relativisme cultural
Rol de gènere

S

Segregació horitzontal
Segregació vertical
Selecció natural
Sexe
Sexe cerebral
Sexe genètic
Sexe genital
Sexe gonadal
Sexe legal
Sexisme
Sexualitat
Síndrome d'alienació parental (SAP)
Socialització
Socialització de gènere
Sororitat
Sostre de vidre

Sufragisme

T

Tasques de cura

Teleològic/a

Teoria de l'evolució

Teoria queer

Terra enganxós

Testosterona

Trans

Transfòbia

Transgènere

Transsexual

Transversalitat de gènere

Transvestit/ida

Treball productiu

Treball reproductiu

Treball sexual

Triple jornada

V

Victimitzar

Violència

Violència ambiental

Violència de gènere/masclista/contra les dones

Violència domèstica

Violència econòmica

Violència física

Violència institucional

Violència psicològica

Violència sexual

A

Abús sexual infantil: participació d'infants i adolescents en activitats sexuals que no estan en condicions de comprendre, que són inapropiades per al seu desenvolupament psicosexual i per a les que no tenen capacitat de donar el seu lliure consentiment a causa de la desigualtat de poder en la relació. La persona agressora utilitza la persona víctima per a estimular-se sexualment ella mateixa, a l'infant o a una altra persona. L'abús pot ser comés per una persona menor d'edat que és significament més gran que la víctima o hi té una posició de poder i control

Acció afirmativa: també anomenada *acció positiva* (i antiga-ment *discriminació positiva*). Mesura adreçada a un col·lectiu amb la qual es pretén aconseguir la igualtat d'oportunitats tot suprimint o compensant el seu desavantatge inicial, obstacles, subrepresentació, etc. És una estratègia temporal, fins que s'assoleixi la igualtat buscada. Un exemple són les subvencions i ajuts per facilitar la contractació de dones en sectors laborals o nivells de responsabilitat on estan subrepresentades.

Acció positiva: sinònim d'*acció afirmativa*.

Agent d'igualtat: professional que dissenya, implementa i avalua polítiques d'igualtat entre homes i dones, així com el principi de transversalitat de gènere. Implanta plans d'actuació que tenen per finalitat la promoció, la incorporació i l'empoderament de les dones en totes les esferes de la vida.

Agressivitat: tendència instintiva i innata de l'individu que el porta al desig d'atacar persones o coses, físicament o verbalment. No confondre amb violència.

Amor platònic: originalment refereix a la concepció de Plató segons la qual l'amor [eros] és l'atracció per allò que ens manca. L'eros pren com a punt de partida els cossos bells, per anar progressivament elevant-nos cap a la bellesa de l'ànima fins assolir finalment la contemplació de la Idea de bellesa (la bellesa com a model ideal, com a realitat eterna, perfecta i immutable). Així, per a Plató l'amor és una emoció de naturalesa espiritual, mental, sense motivació física o sexual. Actualment, l'amor platònic, en el llenguatge col·loquial refereix a l'amor no correspost, inas-solible o ideal.

Amor romàntic: model de relació amorosa basat en una barreja de desig emocional i sexual (a diferència de l'amor platònic, que es centra en el vessant espiritual, o dels matrimonis arreglats/pactats per la família). Entre les seves característiques i creences hi trobem: la idealització de l'altra persona, l'entrega total a l'altra persona, el desig de presència constant, l'amor com a element central de l'existència humana, el perdó i la justificació de qualsevol comportament en nom de l'amor, la llibertat d'elecció de parella, la vinculació d'amor i sexe, l'exclusivitat sexual, la capacitat de l'amor per triomfar davant qualsevol adversitat, la presumpció d'heterosexualitat, la presumpció d'amor etern, la consideració que la gelosia és un signe d'amor, la vinculació d'amor i patiment, la consideració que l'amor es cec...

Androcentrisme: del grec [andros] *home*. Visió del món i de les relacions socials centrada en el punt de vista masculí. Fa de l'home, de la seva experiència i les seves necessitats un model vàlid per a totes les persones.

Asexual: 1. ésser que no està dotat de sexe. 2. persona que no sent atracció amorosa i/o sexual cap a altres persones.

Assertivitat: habilitat per dir el que es pensa i es sent de forma clara i directa però sense faltar al respecte de les altres persones. És un punt intermedi entre la passivitat i l'agressivitat.

Assetjament per raó de sexe: comportament agressiu contra una persona d'un sexe determinat només pel fet de pertànyer a aquest sexe, que pretén atemptar contra la dignitat d'aquesta persona i crear un entorn intimidador, degradant, humiliant o ofensiu.

Assetjament sexual: assetjament basat en qualsevol comportament verbal o físic de naturalesa sexual que tingui com a propòsit o produeixi l'efecte d'atemptar contra la dignitat d'una persona, en particular quan es crea un entorn intimidador, degradant o ofensiu (ex: promeses implícites o explícites de tracte preferent o beneficis a canvi de favors sexuals, apropaments i contactes corporals no desitjats i considerats ofensius per a la persona que els pateix, etc.).

Avaluació de l'impacte de gènere: valoració de l'efecte que una proposta d'actuació té sobre les dones i els homes, per a neutralitzar els efectes discriminatoris i fomentar la igualtat d'oportunitats.

B

BDSM: acrònim de les següents pràctiques sexuals: "bondage" (cordes i lligadures), disciplina/dominació, sadisme i masoquisme.

Bigènere: persona que, en relació a la seva identitat de gènere, s'identifica tant amb el gènere femení com amb el masculí, ja sigui simultàniament o seqüencialment.

Bisexual: persona que sent atracció amorosa i/o sexual cap a homes i cap a dones.

Bretxa salarial: diferència entre el sou mitjà dels homes i el de les dones dins una mateixa població de referència.

C

Cadena simbòlica: sistema que estableix una norma sobre

com ha de ser la relació entre el sexe de les persones, la seva identitat de gènere, els seus rols de gènere, la seva orientació sexual i les seves pràctiques sexuals. Per exemple, si una persona neix biològicament com a mascle, s'espera que se senti un home, que es comporti com un home, que li agradin les dones i que hi practiqui coit vaginal. Alternativament, si una persona neix biològicament com a femella, s'espera que se senti una dona, que es comporti com una dona, que li agradin els homes i que hi practiqui coit vaginal. Qualsevol desviació d'aquesta norma es considera anormal i és sancionada socialment, ja sigui amb un insult, amb una mirada despectiva, amb haïllament social, amb la discriminació laboral, etc. Així, queden fora de la norma les persones intersex, les persones transsexuals, els homes efeminats, les dones masculines, les lesbianes, els gais, les persones bisexuals, els homes que reben penetració anal, etc.

Si anomena *cadena* simbòlica perquè és un sistema que lliga inexorablement el sexe biològic amb la identitat de gènere, amb l'orientació sexual i amb les pràctiques sexuals, i perquè lliga les persones a unes normes sobre què s'espera d'elles. La cadena simbòlica també es coneix com a *sistema normatiu de gènere*.

Ciberfeminisme: moviment que promou l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) per a l'empoderament de les dones i el seu treball en xarxa.

Coeducació: model educatiu que té com a objectiu contribuir a l'eliminació dels estereotips entre sexes i a les derivades desigualtats que es produeixen per motiu de la identitat de gènere i l'orientació sexual de les persones. Reconeix i té en compte uns valors culturals i pràctiques tradicionalment associades a les dones, i unes altres tradicionalment associades als homes (a diferència de l'educació mixta, que no fa distinció entre les persones per motiu del seu sexe). Per això, aplicar el model coeducatiu no vol dir només que els nois i les noies participin junts en una mateixa activitat, sinó que es replantegin noves formes de relació entre ells i elles, i inclou la possibilitat de tracte diferent a persones que tenen interessos i necessitats diferents per motiu del seu sexe o orientació sexual.

Conciliació: possibilitat d'una persona de fer compatibles l'espai personal, l'espai familiar, l'espai social i l'espai laboral, i de poder desenvolupar-se satisfactòriament en aquests diferents àmbits.

Consell de dones: espai d'interlocució de les organitzacions de

dones i organitzacions feministes amb els poders públics, creat per enfortir la participació i facilitar la implementació i exercici de la política municipal (o en altres àmbits territorials) per a les dones. Es tracta, per tant, d'un mecanisme de participació permanent en el qual es troben normalment representants d'entitats i de grups polítics, i té caràcter consultiu i sectorial.

Coresponsabilitat en el treball reproductiu: participació equilibrada de dones i homes en les tasques i responsabilitats de la vida familiar, tant del treball domèstic com de la cura de persones dependents.

Custòdia compartida: situació legal mitjançant la qual, en cas de separació matrimonial o divorci, ambdós progenitors exerceixen la custòdia legal dels seus fills o filles menors d'edat, en igualtat de condicions i de drets sobre els infants.

D

Dades desagregades per sexe: conjunt de dades i informacions estadístiques desglossades per sexe, la qual cosa permet fer una anàlisi comparativa entre dones i homes per a detectar les desigualtats de gènere i possibles discriminacions.

Desigualtat: diferència d'oportunitats i probabilitats dels individus per accedir als béns i als recursos socials (sobretot a l'educació, l'habitatge, la salut i el treball, però també l'accés a la informació, la presa de decisions, el tracte, les oportunitats, l'autonomia, la presència i visibilitat pública, etc.). És important destacar que no només es tracta de tenir les mateixes oportunitats sinó també les mateixes probabilitats reals. La desigualtat implica l'existència d'un grup afavorit/privilegiat que té poder sobre un altre grup desafavorit/discriminat. No confondre amb *diferència*.

Despatologitzar: deixar de considerar unes característiques o un comportament com a una malaltia. Per exemple, existeixen diverses campanyes internacionals i organitzacions que reivindiquen la despatologització de la transsexualitat tal com ja es va aconseguir amb l'homosexualitat, que des de 1990 no és considerada una malaltia per l'Organització Mundial de la Salut (OMS).

Determinisme biològic: (o biologicisme) consideració que les accions humanes són conseqüència inevitable de les propietats bioquímiques de les cèl·lules de l'individu, que al seu torn estan determinades pels seus gens. Per tant, la naturalesa humana està determinada pels gens. Un dels problemes d'aquesta visió és que sovint és usada ideològicament per justificar

les desigualtats: com que les desigualtats són determinades biològicament aleshores són inevitables i immodificables.

Determinisme cultural: consideració que la naturalesa humana és totalment plàstica, totalment modificable culturalment i educativament, per tant les característiques de les persones són socialment construïdes. En néixer, les persones som una mena de taula rasa, com un full en blanc que s'emplena a través de l'aprenentatge i l'experiència social. Des d'aquest punt de vista, fins i tot a qualsevol malaltia, patiment o dolor se li pot buscar l'origen en el sistema econòmicocial.

Dicotomia: mètode de classificació en què les divisions i subdivisions tenen dos elements i són mútuament excloents (són binàries).

Diferència: qualitat o aspecte pel qual una persona o una cosa es distingeix d'una altra. L'antònim de la diferència no és la igualtat sinó l'homogeneïtat.

Dimorfisme sexual: diferència física (de formes, coloracions o mides) entre mascles i femelles. Per exemple, en algunes espècies (insectes, aranyes, rèptils...) les femelles són més grans que els mascles, i en altres (com els mamífers) són els mascles els que tenen una mida més gran. El dimorfisme sexual es dona en major o menor grau en la majoria d'espècies, tot i que sovint no és evident a simple vista (hi ha espècies en què els animals reconeixen l'altre sexe per l'olor).

Discriminació: aplicació de distincions i de pràctiques desiguals i arbitràries que una col·lectivitat fa a una persona o grup en un determinat àmbit per motius de sexe, ètnia, ideologia, edat, orientació sexual...

Discriminació directa: situació en què es tracta de manera desfavorable una persona a causa del seu sexe, raça/ètnia, religió, discapacitat, orientació sexual, edat, etc. (ex: no contractació de dones embarassades o que preveuen tenir un fill o filla a curt termini).

Discriminació indirecta: situació en què una llei, una política o una mesura aparentment neutral té a la pràctica un impacte desfavorable sobre un grup social d'un determinat sexe, raça/ètnia, religió, discapacitat, orientació sexual, edat, etc. (ex: programar reunions o accions formatives en horari extralaboral i que això suposi una dificultat per a les dones a causa de les responsabilitats familiars que socialment se les assigna). Si una mesura "neutral" afecta de forma estadísticament diferencial i significativa un grup social, aquesta mesura no és neutral sinó

indirectament discriminatòria (ex: si d'una bonificació per puntualitat laboral es beneficien molt més els homes que les dones, i es mostra que aquestes no arriben tan puntuals a la feina a causa de les majors responsabilitats que socialment se'ls ha atribuït sobre la cura dels fills i filles, aquesta bonificació és indirectament discriminatòria).

Discriminació positiva: terme en desús que ha quedat substituït per *acció positiva* o *acció afirmativa*.

Disfòria de gènere: terme mèdic per designar la disconformitat entre el sexe assignat en néixer i el percebut com a propi. En tant que terme mèdic, molts col·lectius trans el consideren patologitzador i usen alternativament el terme *transgènere*.

Divisió sexual del treball: aassignació social de tasques i responsabilitats diferents a homes i a dones (ex: els homes assignats a feines productives de treball remunerat i les dones a treballs domèstics i de cura no remunerats).

Doble jornada/presència: suma de la jornada de treball en el mercat laboral remunerat i una jornada de treball dedicada principalment a les tasques domèstiques i de cura.

Dret al propi cos: acostuma a referir als *drets sexuals i reproductius*, i al dret a la mort (suïcidi o eutanàsia). En un sentit més ampli també inclou el dret a disposar del propi cos per al treball sexual o per a comerciar-ne amb les parts (venda d'òvuls, venda d'espermatozoides, venda d'òrgans, etc.).

Drets sexuals i reproductius: drets que tota persona té per decidir lliurement amb qui, quan i com té relacions sexuals, si vol tenir o no fills i filles, quants en vol tenir, disposar d'informació sexual i de planificació familiar, disposar de mètodes anticonceptius de fàcil accés, dret a no ser sotmesa a violència ni a explotació sexual, dret a no ser sotmesa a pràctiques de mutilació genital, dret a elegir la parella, dret a ser o no sexualment activa, dret a la confidencialitat de l'ús de serveis de salut sexual, etc. Suposa que les persones assumeixen de manera compartida les responsabilitats i conseqüències que es deriven dels seus comportaments sexuals.

E

Ecofeminisme: corrent feminista que considera que la destrucció del medi ambient i dels éssers que viuen a la Terra està íntimament relacionada amb el sistema patriarcal. Existeix una connexió entre l'opressió del patriarcat cap a les dones i l'opressió cap a la naturalesa. Destaca com a

representant la pensadora índia Vandana Shiva, activista en defensa del medi ambient i dels drets de les dones i premi Nobel de la Pau el 1993. Algunes línies de l'ecofeminisme sostenen que la protecció de la naturalesa equival a la protecció de les dones pel fet que aquestes s'identifiquen més amb la naturalesa que els homes, que s'identifiquen més amb la tecnologia i el creixement econòmic.

Educació diferenciada: educació de nois i noies en espais diferenciats. Parteix de la consideració que els nois i les noies són diferents i que tenen capacitats i ritmes madurats diferents. Per tant, perquè progressin de forma més adequada, perquè se'ls pugui atendre de forma més adaptada a les seves característiques i perquè obtinguin millors rendiments acadèmics cal educar-los per separat (en escoles o espais per a nois, i escoles o espais per a noies). Des dels sectors crítics amb aquest corrent també se l'anomena *educació segregada*.

Educació mixta: educació de nois i noies en el marc de la mateixa institució. Es basa en el principi democràtic d'igualtat entre totes les persones, i per tant defensa l'educació conjunta i igualitària tant en els continguts com en el mètode pedagògic. Dins aquest model no tenen especial rellevància les polítiques de gènere ja que es parteix de la idea que a l'escola hi ha igualtat entre nois i noies i, per tant, han de ser tractats iguals.

Empoderament: de l'anglès, *empowerment*. Procés de desenvolupament de les pròpies capacitats personals per arribar a una plena participació en els processos de presa de decisions i en la possessió de drets, béns, habilitats, recursos (materials i intel·lectuals), espais, etc. Procés pel qual les persones prenen consciència de les dinàmiques de poder que operen en el seu context i impulsen canvis per assolir un control sobre les seves vides. La filosofia de l'empoderament té el seu origen en el moviment negre dels anys 50 als EUA. Posteriorment també va influir en l'enfocament de l'educació popular desenvolupada als anys 60 per Paulo Freire, i als anys 80 diversos moviments de dones li donen el sentit feminista. Terme fixat a la Conferència Mundial de les Dones de Beijing (Pekin). L'empoderament té un vessant col·lectiu (presència i capacitat de decidir de les dones en espais de participació pública) i individual (autonomia, autoestima, presa de decisions en l'àmbit familiar, en l'àmbit sexual, etc.). No és una paraula reconeguda normativament; al diccionari normatiu apareix la paraula apoderament, però en tenir una connotació de "prendre possessió" des dels feminismes s'ha preferit encunyar el nou terme *empoderament*.

Equitat de gènere: de vegades s'usa com a sinònim d'igualtat i altres vegades com a terme diferenciat, entenent que la igualtat posa l'accent en l'equiparació de drets i obligacions entre les persones (igualtat formal, igualtat del punt de partida, igualtat d'oportunitats) mentre que l'equitat atén a la situació real de les persones (igualtat real, igualtat del punt d'arribada, igualtat de resultats) i al qüestionament de les relacions de poder. En aquest segon sentit, l'equitat posa l'accent en el procés, en les mesures i en la possibilitat de tractar diferent persones que tenen realitats desiguals per compensar el desequilibri històric i aconseguir que un dia es pugui assolir la igualtat real. Es diu que sota el paradigma de la igualtat sovint es pretén que les dones s'adaptin a les estructures, valors i comportaments associats als homes. En canvi, l'enfocament d'equitat té en compte la diversitat de necessitats d'homes i de dones en cada context.

Espai domèstic/familiar: àmbit dedicat a les tasques de la llar i a l'atenció, l'afecte i la cura de persones dependents, que normalment s'inclou dins de l'àmbit privat i s'identifica amb l'àmbit reproductiu.

Espai personal: àmbit dedicat a les activitats que una persona realitza durant el seu temps lliure.

Espai privat: també anomenat *àmbit privat* o *esfera privada*. Conjunt que inclou l'espai domèstic i l'espai personal.

Espai públic: també anomenat àmbit públic o esfera pública. Àmbit dedicat a les activitats que una persona realitza en relació amb el treball i la participació social, política i cultural. Espai relatiu a la comunitat. En un sentit més estricte, l'espai públic també refereix a la institució/edifici/infraestructura/servei que és de titularitat de l'administració pública i que és d'accés per a tota la ciutadania. Així, un centre comercial és un espai de lliure accés per a tota la ciutadania però de propietat privada, per tant no és un espai públic. Si filem encara més prim, el carrer tampoc seria un espai públic sinó un espai social, doncs no es considera que la titularitat sigui de l'administració pública i les normes són més laxes que en un espai públic (per això, debats com el de l'ús del mocador islàmic es plantegen sobre espais com les escoles i els jutjats i no tant sobre espais com el carrer).

Essencialitzar: atribuir a una característica o comportament una naturalesa intrínseca/consustancial. Per contraposició a allò accidental o contingent, allò essencial no és modificable. Un sinònim aproximat és *naturalitzar*. Per exemple, en el cas

de les dones, essencialitzar la seva actitud de cura cap a altres persones suposa considerar que les dones, pel fet de ser dones, incorporen aquesta major propensió que els homes independentment de les condicions culturals, educatives o històriques.

Estereotip: generalització distorsionada, inexacta, exagerada, simplista o falsa sobre un grup social. Habitualment expressen una valoració negativa sobre aquest grup. Es construeixen i es reforcen mitjançant l'educació, el llenguatge, els costums, els acudits, les cançons, els anuncis publicitaris, els contes...

Etnocentrisme: té com a mínim dos significats: un significat d'actitud de superioritat (consideració que la pròpia cultura o grup ètnic és superior als altres) i un significat més "neutre" (anàlisi del món d'acord als paràmetres de la pròpia cultura o grup ètnic). Davant aquest segon significat hi ha qui subratlla que és una actitud no desitjable i hi ha qui subratlla que és una actitud inevitable.

F

Família extensa: família en què conviuen altres membres de la família a més dels progenitors i fills/filles. Per oposició a *família nuclear*.

Família homomaternal: família constituïda per dues dones lesbianes i fills/filles. Alternativament, hi ha qui usa l'expressió homomarental per simetria a l'expressió *homoparental*; però cal tenir en compte que homoparental no prové de pare sinó de parens (en llatí), que significa persona progenitora (que pot ser el pare o la mare). Per tant, és preferible l'ús del terme homomaternal.

Família homoparental: família constituïda per dues lesbianes o dos gais i fills/filles. Hi ha qui considera que l'expressió homoparental evoca només les famílies de persones de parens homosexuals masculins (*homopaternal*s), per això es defensa que per visibilitzar també les dones no s'usi la forma genèrica sinó la forma doble: *famílies homomaternals i homopaternal*s.

Família homopaternal: família constituïda per dos homes gais i fills/filles.

Família monomaternal: família formada per un o més fills/filles menors de 21 anys (o de 26 anys si estudien) que depenen econòmicament i conviuen només amb la mare.

Família monoparental: família formada per un o més fills/filles menors de 21 anys (o de 26 anys si estudien) que depenen econòmicament i conviuen només amb la mare (família mono-

maternal) o només amb el pare (família monoparental).

Família monoparental: família formada per un o més fills/filles menors de 21 anys (o de 26 anys si estudien) que depenen econòmicament i conviuen només amb el pare.

Família nuclear: família en què hi conviuen només els progenitors i els fills/es. Per oposició a la família extensa.

Femella: el terme *femella* refereix a característiques biològiques (sexe) i el terme dona a característiques culturals (gènere). Hi ha qui els usa com a sinònims en considerar que no només el gènere, sinó també el sexe, està condicionat per factors culturals i ideològics (ex: la decisió sobre els criteris per determinar el sexe dels nounats té elements de decisió arbitrària).

Femellisme: actitud de prepotència i d'atribució de superioritat de les dones respecte als homes. El femellisme (i no el feminisme) és el moviment simètric al masclisme. No és una actitud que tingui un moviment polític organitzat i rellevant, com sí passa amb el feminisme. En alguna de les seves formes, molt minoritàries, es proposa el genocidi masculí com a estratègia per aconseguir l'emancipació de les dones (per exemple en el Manifest SCUM, Society for cutting up men, de Valerie Solanas). Així i tot, hi ha qui opina que el manifest SCUM respon més a una voluntat de provocació que a un posicionament polític sincer.

Feminisme: moviment social i polític que té com a finalitat aconseguir la igualtat (jurídica, política, econòmica, d'oportunitats, de tracte, etc.) entre dones i homes. Si bé fa molts segles que hi ha persones que defensen la igualtat real entre homes i dones, les primeres manifestacions del feminisme com a proposta política organitzada van sorgir al segle XVIII. Actualment, el moviment feminista és tan divers que és més adequat parlar de feminismes, en plural. El feminisme té un doble vessant: és una teoria política (que analitza de forma crítica les relacions de poder entorn el gènere) i alhora és un moviment social (que reivindica, es manifesta i lluita tant en l'àmbit públic com en el de les relacions personals).

Feminisme de la diferència: posa l'accent en el fet que homes i dones són diferents. Defensa la igualtat però també el respecte a la diferència i que no es tracti de forma homogènia a persones que amb característiques i necessitats diferents. Creu que moltes polítiques d'igualtat apliquen a les dones la lògica de funcionament dels homes. Reivindica les formes de ser que considera més pròpies de les dones (cura dels altres, empatia, col·laboració, diàleg, etc.) que no pas les que considera

més pròpies dels homes (violència, avidesa sexual, afany de domini, competició, etc.). Un exemple de grup defensor de la diferència sexual és el Centre de recerca de dones Duoda.

Feminisme de la igualtat: es nodreix dels principis bàsics de la Il·lustració, que considera universals, i aspira a una societat en què es superin els estereotips del sistema normatiu de gènere. Posa l'accent en aconseguir la igualtat de drets i oportunitats entre homes i dones (igualtat davant la llei, drets polítics, laborals, igual participació en tots els àmbits de la vida pública, etc.). Considera que l'origen de la discriminació de la dona no és de base biològica sinó que cal buscar-lo en relacions socials, històriques i materials, i que la masculinitat i la feminitat són construïts socialment, fomenten les desigualtats i, per tant, cal acabar amb ells

Feminisme de la "primera onada": entre finals del s.XIX i principis del s.XX, els moviments feministes es van centrar en l'equiparació de drets legals entre homes i dones (dret a la propietat, al vot, a l'herència, a l'educació, etc.).

Feminisme de la "segona onada": un cop assolida en bona mesura la igualtat davant la llei en els drets civils i polítics (igualtat legal/formal) durant els anys 60' el feminisme es va centrar en reivindicar la importància de la igualtat també en l'esfera econòmica, en l'esfera privada, en reivindicar els drets sexuals i reproductius, etc.

Feminisme de la "tercera onada": feminisme que a partir dels anys 90' s'ha centrat en la visibilització de la diversitat de les dones, fruit de la seva diversitat pel que fa a la seva classe, ètnia, edat, lloc d'origen...

Feminisme d'Estat/institucional: pràctica feminista exercida des d'instàncies governamentals o d'organismes oficials internacionals.

Feminisme lèsbic: corrent feminista que posa l'accent en l'organització política i l'anàlisi de la situació de les dones lesbianes. També s'anomena lesbofeminisme.

Feminisme liberal: corrent feminista que defensa la igualtat de drets i d'oportunitats de les dones i els homes dins les possibilitats que ofereix el marc institucional del sistema democràtic parlamentari liberal. Posa més l'accent en els drets i les accions individuals que en els drets i les accions col·lectives. Posa més l'accent en les reivindicacions legislatives que en les laborals. Alguns dels aspectes en què més s'han centrat les seves reivindicacions han estat el dret a vot per a les

dones, el dret a l'avortament i l'ocupació paritària de càrrecs i responsabilitats públiques.

Feminisme radical: la seva tesi fonamental és que el patriarcat és el sistema de dominació bàsic sobre el qual s'assenten la resta de dominacions (de classe social, de raça/ètnia, etc.). Considera que el patriarcat és un sistema interrelacionat amb el capitalisme però amb entitat pròpia, per tant les dones estan doblement oprimides (pel capitalisme i pel patriarcat) i per acabar amb l'opressió de les dones no hi ha prou de lluitar contra el capitalisme (tesi que, en canvi, ha defensat tradicionalment el feminisme socialista). Destaca com a representant Kate Millet i el lema "allò personal és polític", amb què referia a la importància de la transformació, no només de les relacions de poder en l'espai públic, sinó també en l'espai privat, de les relacions personals, de la sexualitat, etc.

Feminisme socialista: en el seu origen històric plantejava que amb la consecució de la societat socialista acabaria l'opressió de les dones. Actualment posa l'accent en la lluita contra el binomi capitalisme-patriarcat. Destaquen com a representants Alexandra Kollontai, Flora Tristán, Clara Zetkin, Nancy Fraser, etc.

Fornicació: segons el catecisme de l'Església Catòlica, és la unió carnal entre un home i una dona fora del matrimoni. És qualificada de greument contrària a la dignitat de les persones i de la sexualitat humana, considerada naturalment destinada a la procreació.

G

Gai: home que sent atracció amorosa i/o sexual continuada cap a altres homes.

Gelosia: estat emotiu d'inseguretat/por/recel/sospita/desconfiança/angoixa davant el fet (o la possibilitat) que una altra persona sigui preferida a nosaltres amorosament.

Generalitzar: aplicar a un conjunt d'elements una característica observada en un nombre limitat d'aquests. Es distingeixen dos tipus de generalització: completa i incompleta (i les dues es poden fer correctament o incorrectament). Una generalització completa és aquella generalització forta, absoluta, que pretén cobrir tots els casos d'un conjunt. Per a fer-la cal que es puguin analitzar tots els casos (ex: tots els presidents de la Generalitat de Catalunya han estat homes). Una generalització completa queda refutada si es mostra una o més excepcions. La generalització incompleta s'usa quan no es poden analitzar tots els casos/exemples del conjunt. Pretén reflectir el que amb

molta probabilitat serà cert per al conjunt de casos, encara que puguí existir alguna excepció (ex: la majoria de morts juvenils són provocades per accidents de trànsit).

Gènere: conjunt de característiques, comportaments, desigualtats, rols, valors i expectatives culturalment associades als sexes. Aquestes varien en funció de la societat i l'època històrica. En tant que construït és també modificable. El sistema normatiu de gènere no és una simple diferenciació perquè també jerarquitzava i marca una norma sobre com hem de ser (tothom ha de ser o bé clarament mascle o bé clarament femella, allò masculí és habitualment més valorat que allò femení, allò heterosexual és habitualment més valorat que allò homosexual, etc.). Per tant, i malgrat moltes polítiques de gènere s'adrecen a les dones, les relacions de gènere afecten tant a dones com a homes. El concepte de gènere es va introduir per distingir entre les diferències biològiques (sexe) i les desigualtats socials construïdes sobre elles (gènere). El gènere va molt lligat a l'anàlisi de les relacions de poder. Pel que fa a l'origen del gènere com a variable d'anàlisi social, el 1935 l'antropòloga nord-americana Margaret Mead va publicar Sex and Temperament in Three Primitive Societies, on plantejava la idea que el concepte de gènere és cultural i no biològic, i que pot canviar en entorns diferents.

H

Hermafrodita: animal o planta que conté els òrgans masculins i femenins alhora (o un aparell mixt), de forma que pot produir cèl·lules sexuals masculines i femenines. En el cas dels éssers humans, aquest terme està en desús per ser considerat pejoratiu i s'ha substituït per intersex, menys carregat valorativament i que recull una major diversitat de combinacions en no estar centrat en les característiques de l'aparell reproductor. A més, en humans no es coneix cap cas d'autèntic hermafroditisme en el sentit de tenir la capacitat, un mateix individu, de produir tant òvuls com espermatozoides. Tampoc està documentat cap cas de la teòrica possibilitat que una persona hermafrodita autèntica hagi gestat i donat a llum nous individus.

Heteronormativitat: consideració de l'heterosexualitat com a norma a seguir.

Heteropatriarcat: forma de denominar el *patriarcat* que posa l'accent en la consideració que aquesta estructura sociocultural és legitimadora, no només del sexisme, sinó també de la institució de l'heterosexualitat com a norma. L'heteropatriarcat estableix un seguit de rols, normes i valors, i els jerarquitzava:

allò masculí és superior a allò femení, i allò heterosexual és superior a allò homosexual.

Heterosexisme: consideració de l'heterosexualitat com a norma a seguir, i discriminació cap a altres formes d'orientació sexual.

Heterosexual: persona que sent atracció amorosa i/o sexual continuada cap a persones de l'altre sexe.

Homofòbia: odi, rebuig, discriminació o por cap a les persones homosexuals.

Homosexual: persona que sent atracció amorosa i/o sexual continuada cap a persones del seu sexe.

Hormona: substància química segregada per una glàndula i que és transportada pel corrent sanguini per regular l'activitat d'alguna cèl·lula, teixit o òrgan que es troba a certa distància del seu lloc d'origen. Sovint, l'explicació d'algunes diferències entre homes i dones (ex: agressivitat) s'atribueixen a la diferència en les seves hormones.

Hormones sexuals: hormones segregades per les glàndules sexuals (testicles i ovaris) i que afecten el desenvolupament sexual, tant anatòmic com de comportament. Als andrògens se'ls coneix com a hormones sexuals masculines i als estrògens com a hormones sexuals femenines.

I

Identitat de gènere: situació en què totes les persones (independentment del seu sexe, la seva identitat de gènere o la seva orientació sexual) tenen llibertat per comportar-se, prendre decisions i accedir a béns i recursos socials sense estar limitades per estereotips, rols, discriminacions o violència. No es tracta que les persones siguin uniformes/homogènies, sinó que tinguin els mateixos drets, obligacions, oportunitats reals i tracte.

Igualtat de gènere: situació en què totes les persones (independentment del seu sexe, la seva identitat de gènere o la seva orientació sexual) tenen llibertat per comportar-se, prendre decisions i accedir a béns i recursos socials sense estar limitades per estereotips, rols, discriminacions o violència. No es tracta que les persones siguin uniformes/homogènies, sinó que tinguin els mateixos drets, obligacions, oportunitats reals i tracte.

Igualtat de tracte: absència de tota discriminació, directa o indirecta per raó de sexe o d'orientació sexual. En el cas de l'àmbit laboral, prenen especial rellevància les discriminacions

derivades de la maternitat, l'assumpció d'obligacions familiars i l'estat civil.

Igualtat d'oportunitats: més enllà de la igualtat formal/legal, la igualtat d'oportunitats remet a la possibilitat i la probabilitat real que totes les persones accedeixin als mateixos béns, serveis, llocs de responsabilitat, etc. Perquè això es doni cal igualtat legal però també cal igualtat de condicions de partida. Per exemple, formalment tant homes com dones tenen dret a ocupar la presidència de la Generalitat de Catalunya (igualtat legal), però la presència de les dones com a caps de llistes electorals és molt menor que la dels homes (no hi ha igualtat de condicions de partida), per tant no hi ha la mateixa probabilitat; no hi ha igualtat d'oportunitats.

Igualtat formal/legal/de dret: condició de ser iguals, dones i homes, en la legislació.

Igualtat real/efectiva/de fet: condició de ser iguals, dones i homes, de forma manifesta, no només en el seu reconeixement teòric o legal.

Informació genètica: informació necessària perquè les cèl·lules duïen a terme les seves funcions vitals (alimentar-se, créixer i reproduir-se) i que determina algunes característiques de l'individu (en el cas de l'ésser humà, si és alt, baix, ros, moreno, etc.). Tota aquesta informació es troba en el nucli de les cèl·lules, en els cromosomes.

Innat: (o congènit) que ha nascut amb l'individu, que es té des del naixement. Això no vol dir que totes les característiques innates, siguin o no heretades, no es puguin modificar (ex: la calvície és hereditària però es pot tractar).

Interseccionalitat: anàlisi de com interactuen i s'acumulen en una persona o col·lectiu diferents categories de discriminació. La interseccionalitat constata que els sistemes d'opressió dins la societat no actuen de forma independent uns dels altres sinó que s'interrelacionen. Per a cada societat concreta, les condicions d'una persona s'han d'interpretar atenent (de forma combinada) a la seva classe social, sexe, lloc d'origen, edat, orientació sexual, discapacitat, ètnia, religió, llengua, etc.

Intersex: persona que té uns trets sexuals que no es corresponen amb els de les típiques categories home o dona, i que socialment es consideren trets "ambigus" o "mixtes".

Invisibilització: omissió de la presència de determinat grup social. Els processos d'invisibilització afecten particularment

els grups socials subjectes a relacions de dominació, com les dones, les persones homosexuals, les minories ètniques, etc. Sol estar relacionada amb processos i actituds destinades a la imposició de la superioritat d'un grup social sobre un altre, com el racisme, el masclisme, l'eurocentrisme, l'homofòbia i els processos de discriminació en general.

L

Laïcitat: actitud vers el coneixement i l'ètica basada en la llibertat de la persona, l'ús de la raó, el respecte per la diversitat i l'esperit crític. La laïcitat defensa una separació institucional entre l'Estat i les confessions religioses, de forma que cap religió tingui caràcter oficial estatal, de forma que ni s'afavoreixi ni es perjudiqui cap confessió i de forma que les decisions de govern es prenguin sense la ingerència de cap religió ni dels seus representants o institucions. Per tant, un estat laic no és ateu ni antireligiós, sinó un estat que reconeix el dret a la llibertat de consciència de tots els ciutadans i ciutadanes, creients i no creients per igual, prenent una postura neutra pel que fa a la religió o altres formes de creença espiritual o filosòfica.

Leaking pipe: (terme anglosaxó) abandonament gradual i voluntari de la carrera professional (que majoritàriament pateixen les dones) a causa de la dificultat per a conciliar la vida personal, familiar i social amb la laboral, i a causa de les exigències associades als llocs de treball amb major responsabilitat.

Lesbiana: dona que sent atracció amorosa i/o sexual continuada per altres dones.

LGTB: sigles que denominen el conjunt de col·lectius i persones lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals. De vegades s'usa l'expressió LGBTQI per incloure també els col·lectius i persones queer i intersex.

Llistes cremallera: alternança d'homes i dones en les posicions ordenades de les llistes electorals.

M

Mainstreaming de gènere: la traducció literal de l'anglès *gender mainstreaming* seria "situar el gènere en el corrent principal" però la traducció més adequada al seu ús és *institucionalització de la perspectiva de gènere*. És l'organització, desenvolupament i avaluació dels processos polítics, de forma que una perspectiva de gènere s'incorpori en totes les polítiques, a tots els nivells i en totes les etapes per part de les persones involucrades en l'adopció de mesures polítiques.

Té una doble dimensió: 1) considerar les relacions de gènere de manera transversal en totes les accions i 2) treballar cap a l'empoderament de les dones.

Mascle: el terme mascle refereix a característiques biològiques (sexe) i el terme home a característiques culturals (gènere). Hi ha qui els usa com a sinònims en considerar que tant el sexe com el gènere estan condicionats per factors culturals i ideològics.

Masclisme: forma de pensar i comportar-se en què s'atribueix superioritat i major valoració als homes que a les dones, a les que es discrimina.

Masculinisme: reivindicació de la igualtat entre dones i homes, en considerar que actualment els homes estan discriminats.

Matriarcat: tipus d'organització social en què l'autoritat i la riquesa són ostentades per les dones. Durant l'era neolítica i l'antic Egipte el matriarcat era el sistema dominant i la propietat passava de mares a filles (sistema matrilineal).

Micromasclismes: conductes quotidianes, subtils o invisibles que constitueixen estratègies de control i violència que atempten contra l'autonomia personal de les dones, o dels homes que no responen als patrons de la masculinitat hegemònica. Sovint estan legitimades i tolerades per l'entorn social. Algunes de les seves manifestacions són: intimidar amb la mirada o el to de veu, no tenir en compte l'opinió de l'altra persona, ridiculitzar, controlar els diners, monopolitzar espais o béns comuns (ex: l'ús del televisor), fer xantatge emocional, expressar sentiments contradictoris constantment, parar trames de confiança, envair la intimitat, enganyar, amenaçar amb l'abandonament, controlar les activitats i l'ús del temps, pseudoajudar en les tasques domèstiques, castigar amb el silenci, etc.

Misoginia: actituds i comportaments d'odi o menyspreu cap a les dones.

Model male bread-winner: (de l'anglès, literalment "model en què l'home guanya el pa") model sociològic basat en l'assignació diferenciada de rols que atribueix als homes el paper de caps de família i proveïdors principals d'ingressos, i a les dones el paper de mestressa de casa i proveïdores secundàries d'ingressos o no proveïdores.

Monogàmia: del grec, [monos] *un* i [gamos] *matrimoni*.

Relació amorosa i/o sexual entre dues persones de tipus exclusiu, ja sigui durant tota la vida o durant un període de temps. En la monogàmia serial es donen relacions d'exclusivitat que duren un temps limitat; en concloure una relació s'inicia una altra, també monògama i exclusiva.

N

Naturalitzar: atribuir a la naturalesa/essència d'una persona característiques o comportaments que realment són adquirits culturalment.

Nous usos del temps: nova manera d'organitzar socialment la realitat quotidiana, tenint en compte la necessitat de les persones de conciliar el temps personal, el temps laboral i el temps social.

Noves masculinitats: models de masculinitat alternatius a la masculinitat tradicional/hegemònica. Models de masculinitat basats en la igualtat, el respecte, el diàleg i els sentiments. Aquest moviment reivindica que no només són les dones qui han de canviar i amb qui s'ha de treballar (ex: actualment la majoria de polítiques de gènere són polítiques per a dones), sinó que els homes també han de canviar i que aquest canvi de la masculinitat més tradicional beneficiarà les dones però també els propis homes. Aquesta línia de treball aprofundeix en l'estudi dels costos que els homes també paguen en una societat masclista i heterosexista.

O

Orientació sexual: atracció amorosa i/o sexual continuada per persones en funció del seu sexe. Són més convenients els termes *orientació sexual*, *inclinació sexual* o *preferència sexual* que no pas el terme opció sexual, perquè és discutible que l'atracció sigui una qüestió que es pugui escollir. L'orientació sexual és diferent de la conducta o pràctiques sexuals: les persones poden expressar o no la seva orientació sexual en les seves pràctiques (ex: es pot ser homosexual i tenir pràctiques heterosexuales).

P

Pansexual: persona que sent atracció amorosa i/o sexual continuada cap a persones que poden ser de diferents sexes (homes, dones, intersex, trans, etc.). No vol dir que li agradin totes les persones, sinó que les persones que li agraden no són d'un sexe predeterminat.

Paritat de gènere: participació equilibrada de dones i

homes en les posicions de poder o de presa de decisions. Per aconseguir-ho sovint s'estableix una *quota de gènere*. A la Llei orgànica 3/2007 per a la igualtat efectiva de dones i homes s'hi estableix que aquest equilibri consisteix en què cap dels dos sexes no sigui representat per més del 60% ni menys del 40%.

Patriarcat: sistema d'organització familiar, social, ideològic i polític que a través de la força, els rituals, la llei, el llenguatge, l'educació i la divisió del treball atorga més poder, privilegis i valoració als homes. Organització sociocultural en què el domini dels homes estructura el conjunt de les relacions socials. Literalment significa "govern dels pares". Les relacions patrilineals suposen que els fills entren a formar part del grup a què pertany el pare i en prenen noms, drets i poders, que transmeten als descendents directes en línia masculina.

Permisos iguals i intransferibles de naixement i adopció (PIINA): proposta que els permisos per naixement i/o adopció es concedeixin a cada progenitor/a de tal forma que siguin intransferibles, d'igual durada, amb la mateixa part obligatòria i pagats al 100%.

Perspectiva de gènere: consideració de la variable *gènere* en l'anàlisi de les condicions, oportunitats, drets, polítiques, comportaments, etc. de les persones i de les institucions. Introduir la perspectiva de gènere és una forma d'interpretar la realitat i d'intervenir en ella que té com a objectiu la modificació de les estructures de desigualtat de gènere en tots els nivells i àmbits de la vida.

Pla d'igualtat: conjunt de mesures, adoptades després de realitzar un diagnòstic de situació, que busquen assolir en les empreses la igualtat de drets, oportunitats i tracte entre dones i homes, i eliminar la discriminació per motiu de sexe. Des de l'any 2007, aquests plans són obligatoris per a les empreses de l'Estat espanyol que tenen més de 250 treballadors/es i el seu contingut és desenvolupat, juntament amb altres mesures de promoció de la igualtat, a la Llei d'igualtat de dones i homes.

Poder: capacitat de fer valer la pròpia voluntat en el comportament d'altres persones (en l'àmbit social, familiar, sexual, etc.). Aquesta és la conceptualització més habitual, però també existeix la que considera que a més d'aquest "poder sobre" algú (doncs remet a domini, opressió, control, imposició) també hi ha un "poder per a" fer coses de forma individual o organitzada amb altres persones, no *contra* altres persones. Aquesta segona és una concepció del poder que remet a la creació, la capacitat de decisió, l'autonomia i l'empoderament.

Poliamor: pràctica consistent en tenir simultàniament més d'una relació amorosa duradora amb el ple consentiment de totes les persones involucrades.

Poliàndria: tipus de poligàmia en què una dona manté una relació amb dos o més homes. Un matrimoni poliàndric és la unió legítima d'una dona amb dos o més homes.

Poligàmia: aparellament d'un individu amb dos o més individus de l'altre sexe. La poliginia és el tipus de poligàmia en què un home s'aparella amb dues o més dones i la poliàndria és el tipus de poligàmia en què una dona s'aparella amb dos o més homes.

Poliginia: tipus de poligàmia en què un home manté una relació amb dos o més dones. Un matrimoni poliginic és la unió legítima d'un home amb dos o més dones.

Pornografia: imatges, sons, reproduccions audiovisuals o relats que representen actes sexuals explícits amb el fi de provocar l'excitació sexual de la persona receptora. Es discuteix si la pornografia és intrínsecament/necessàriament violenta i reproductora de relacions de poder, o no.

Prejudici: opinió sobre una realitat, una persona o un col·lectiu formada sense coneixement i anàlisi d'aquest. Està relacionat amb els *estereotips*.

Pressupost amb perspectiva de gènere: pressupost que pren en consideració les diferents necessitats, privilegis, drets, obligacions i usos dels recursos que tenen homes i dones.

Problematitzar: fer, d'algun concepte o situació, objecte d'anàlisi amb esperit crític i de qüestionament. Entendre com i per què alguna cosa ha adquirit l'estatus d'evidència.

Prostitució: pràctica de mantenir relacions sexuals amb finalitat de lucre.

Q

Quota de gènere: proporció de càrrecs, responsabilitats, escons, etc. que són assignats a un o altre sexe per tal de corregir desigualtats històriques i assolir la paritat de gènere. És considera una mesura transitòria fins que les condicions d'igualtat facin innecessàries les quotes. Habitualment es marquen proporcions de 50% i 50%, o proporcions d'entre el 40% (mínim) i el 60% (màxim) per a tots dos sexes.

R

Radical: que afecta l'arrel o que canvia del tot, de dalt a

baix, una realitat. En el llenguatge quotidià també s'usa com a sinònim d'extrem o extremista (pel que fa als objectius o als mètodes), o d'intransigent, o de fanàtic (en el sentit d'irracional), etc.

Relativisme cultural: principi segons el qual tots els sistemes i pràctiques culturals han de ser explicats i avaluats dins el sistema en què apareixen. No es poden fer anàlisis universals d'aspectes culturals, cal contextualitzar-les. Sovint està associat al *relativisme moral*, segons el qual totes les creences i pràctiques mereixen el mateix valor i respecte, i no hi ha idees o pràctiques millors que altres.

Rol de gènere: conjunt de comportaments, tasques i actituds que en una societat i en un moment històric determinat s'assignen a les persones en funció del seu sexe.

S

Segregació horitzontal: concentració d'homes i dones en sectors d'activitat o llocs de treball diferents. Generalment, la segregació horitzontal de l'ocupació fa que les dones es concentrin en llocs de treball de menor valoració social i remuneració.

Segregació vertical: concentració d'homes i dones en nivells de responsabilitat i poder diferents. Generalment, la segregació vertical de l'ocupació fa que les dones es concentrin en llocs de treball de menor responsabilitat.

Selecció natural: en el marc de la teoria de l'evolució per mitjà de la selecció natural de Darwin, conservació de les diferències i variacions individualment favorables per a la reproducció, i destrucció de les que en són perjudicials.

Sexe: conjunt de característiques biològiques a partir de les quals es divideix els individus d'una espècie en mascles, femelles, intersex...

Sexe cerebral: criteri de classificació sexual basat en les característiques de l'hipotàlem, el lòbul frontal, l'escorça límbica, l'amígdala, l'activitat neuronal, el cos callós, etc.

Sexe genètic: també anomenat sexe genotípic/cromosòmic. Criteri de classificació sexual basat en els cromosomes sexuals (XX, XY, XXY, XXX, X?, XYY, etc.).

Sexe genital: criteri de classificació sexual basat en els òrgans sexuals interns (pròstata, úter, trompes de Fal·lopi, etc.) i externs (escrot, penis, vagina, vulva, clitoris, etc.).

Sexe gonadal: criteri de classificació sexual basat en les glàndules sexuals i les hormones sexuals (testicles, espermatozoides, nivell de testosterona, ovaris, òvuls, nivell d'estrògens, etc.).

Sexe legal: també anomenat sexe civil. Criteri de classificació sexual que consta en els documents d'identificació oficial d'una persona (partida de naixement, DNI).

Sexisme: ideologia que defensa la divisió de la societat per raó de la diferència de sexe i el manteniment d'unes normes de comportament i rols corresponents a aquesta divisió.

Sexualitat: manera de comportar-se respecte a l'instint sexual i a la seva satisfacció. Conjunt de fenòmens sexuals, acompanyats o no de reproducció. La sexualitat és un concepte més ampli que el de sexe doncs abasta moltes dimensions de l'ésser humà (hi interactuen factors biològics, psicològics, socioeconòmics, culturals, ètics, religiosos i d'elecció personal).

Síndrome d'alienació parental (SAP): suposat conjunt de símptomes que resulten del procés pel qual un progenitor transforma la consciència dels seus fills/es a fi de trencar els seus vincles amb l'altre progenitor. Es diu "suposat" conjunt de símptomes, perquè el SAP no està avalat per la comunitat científica.

Socialització: procés pel qual un individu interioritza els esquemes de conducta del medi sociocultural al qual pertany

Socialització de gènere: educació diferenciada d'homes i de dones a l'hora d'aprendre els valors, les expectatives i els rols de la societat en què han nascut.

Sororitat: germanor, aliança, complicitat entre dones.

Sostre de vidre: límit invisible en la carrera laboral i professional de les dones que les impedeix accedir a llocs de màxima responsabilitat i presa de decisions. La invisibilitat del sostre refereix al fet que no existeixin normes ni obstacles explícits que impedeixin a les dones traspassar-lo. Les seves causes es vinculen a prejudicis (d'homes i de dones) sobre la capacitat de les dones per desenvolupar tasques d'alta direcció o entorns molt competitius, a la disponibilitat laboral en relació a la maternitat i les responsabilitats familiars i domèstiques, etc.

Sufragisme: moviment polític sorgit al s.XIX a l'Europa Occidental i els EUA que defensa l'extensió del dret de vot (sufragi) a les dones i, per tant, a tota la població (sufragi universal).

T

Tasques de cura: tasques de sosteniment de la vida d'altres persones al llarg del cicle biològic (alimentació, amor, educació, companyia, etc.).

Teleològic/a: del grec [telos] *finalitat*. Significa "que té una finalitat". Les visions teleològiques sostenen que totes les coses que existeixen, existeixen perquè tenen un fi. Cal no confondre-ho amb visió teològica ("relativa a Déu") tot i que són compatibles: si es considera que existeix una finalitat última del món i que aquesta depèn de Déu, la visió és teleològica i teològica.

Teoria de l'evolució: la teoria de l'evolució per mitjà de la selecció natural de Charles Darwin dóna explicació del procés biològic que regeix l'evolució de la vida i que serveix de base a l'opinió que en l'organització de la naturalesa no hi ha cap intencionalitat i que les espècies animals i vegetals no som fruit d'un pla, ni d'un disseny, ni d'un objectiu predeterminat, sinó que l'evolució es fonamenta en l'atzar, els incidents, els errors en la còpia de la informació dels progenitors als descendents. No cal una entitat metafísica per a explicar la complexitat de la realitat natural; la capacitat de produir estructures de complexitat creixent i de reproduir-se és inherent als elements que componen la matèria.

Teoria queer: de l'anglès, *queer*, «estrany». Teoria sobre les relacions de gènere que afirma que la identitat de gènere i l'orientació sexual de les persones són el resultat d'una construcció social i que, per tant, no existeixen rols sexuals essencials o biològicament inscrits en la naturalesa humana, sinó formes socialment variables de desenvolupar un o diversos rols sexuals.

Terra enganxós: concentració de dones en els nivells més baixos del mercat de treball, ja sigui en els llocs de treball que exigeixen menors qualificacions o en els que ofereixen pitjors salaris o condicions més vulnerables.

Testosterona: hormona sexual sintetitzada principalment en els testicles i en menor quantitat en l'escorça suprarenal i l'ovari. Es anomenada *hormona sexual masculina*.

Trans: concepte genèric que refereix a les persones transsexuals, transgènere i transvestides.

Transfòbia: odi, rebuig, discriminació o por cap a les persones transsexuals.

Transgènere: persona que té un cos d'un sexe però se sent d'un altre sexe, és a dir, persona en què el seu sexe biològic i la seva identitat de gènere no coincideixen. Sovint també se les coneix, de forma un tant essencialista i victimista, com a "dones atrapades en un cos d'home" o "homes atrapats en un cos de dona".

Transsexual: persona que se sotmet, per via hormonal o quirúrgica, a un procés de canvi de sexe (procés de reassignació sexual). Per exemple, la vaginoplàstia és una cirurgia de transformació del penis en vagina.

Transversalitat de gènere: el principi de la transversalitat de gènere es va encunyar a la IV Conferència sobre la Dona de Beijing (Pekin) el 1995. Fa referència a la idea que la perspectiva de gènere ha de ser aplicada en totes les polítiques, programes i processos, i en totes les fases d'aquests.

Transvestit/ida: també anomenat *travesti*. Dona que es vesteix d'home o home que es vesteix de dona de forma freqüent, perquè no se sent satisfet desenvolupant exclusivament el gènere assignat i li agrada representar ambdós gèneres, o perquè li desperta excitació sexual, o com a joc eròtic. A diferència de les persones transsexuals i transgènere, accepten el seu sexe i no tenen conflictes amb el seu cos.

Treball productiu: conjunt d'activitats remunerades que produeixen béns i serveis, tant a l'economia mercantil i formal com a l'economia submergida i informal.

Treball reproductiu: conjunt d'activitats no remunerades relacionades amb el treball domèstic i amb l'atenció i la cura dels membres de la família (alimentació, allotjament, abric, supervivència, necessitats afectives, etc.). Dins d'elles s'acostuma a distingir entre tasques domèstiques (més orientades a la llar) i tasques de cura (més orientades a les persones).

Treball sexual: concepte anàleg al de prostitució, però que posa l'accent en la consideració de l'activitat sexual com un treball i, per tant, vinculada a un reconeixement, una legitimitat i uns drets.

Triple jornada: *doble jornada* a la qual s'afegeix una jornada posterior dedicada principalment a activitats associatives, polítiques o comunitàries.

V

Victimitzar: assignar a algú el paper de víctima d'una situació, entenent per víctima una persona oprimida que té una actitud

passiva (és a dir, que no té cap tipus de responsabilitat ni de reacció davant la situació d'opressió).

Violència: acció intencional encaminada a sotmetre i controlar una altra persona o persones a través de l'ús del poder. No confondre amb *agressivitat*.

Violència ambiental: acció exercida en l'entorn d'una persona per tal d'intimidat-la (trencar objectes, amagar objectes, etc.).

Violència de gènere/masclista/contra les dones: violència (física, psicològica, ambiental, etc.) exercida contra una persona amb motiu del seu sexe o la seva orientació sexual. La "Llei de violència de gènere" (Llei Orgànica 1/2004) restringeix la seva definició a la violència exercida contra les dones.

Violència domèstica: violència que s'exerceix dins l'àmbit de la llar. El terme està en desús perquè es considera que pot invisibilitzar la implicació social i política del fenomen (en poder-se associar allò domèstic amb allò privat). Actualment ha quedat substituït per *violència de gènere*, *violència masclista* o *violència contra les dones*.

Violència econòmica: accions que afecten la supervivència o la independència econòmica d'una persona, com ara el control del seu salari.

Violència física: acció no accidental que provoca o pugui provocar dany físic, malaltia o risc de patir-la.

Violència institucional: violència exercida per institucions (govern, policia, exèrcit, església, legislació, grups paramilitars...).

Violència psicològica: accions que alteren el context afectiu necessari per al desenvolupament psicològic normal d'una persona, tals com insults, amenaces, humiliacions, aïllament...

Violència sexual: accions dirigides a l'execució d'actes sexuals en contra de la voluntat d'una persona; actes sexuals dolorosos, humiliants, abusant del poder, autoritat, i amb engany o per desconeixement en el cas de menors d'edat.

Ja hem comentat al principi d'aquest text que el seu objectiu era fer una aproximació a algunes qüestions entorn les relacions de gènere, aportar arguments per a alguns debats freqüents, i proposar recursos concrets per a l'acció educativa amb infants i joves.

Ens agradaria molt que col·laboressis en aquesta tasca fent-nos algun comentari després de la lectura d'aquesta publicació, o després d'haver dut a la pràctica alguna de les activitats proposades. Segur que has trobat a faltar algun tema, o tens alguna esmena a nivell teòric i conceptual, o coneixes alguna referència

bibliogràfica interessant, o vols recomanar alguna web o col·lectiu, o vols compartir alguna experiència.

T'agraïm que ens facis arribar alguna aportació a:
elsol@escolaelisol.org

Finalment, esperem que aquesta publicació hagi contribuït a aprendre algunes coses, a desaprendre altres, a fer algun replantejament personal, i a incorporar una mirada de gènere transformadora de les nostres realitats i les de persones que tenim al voltant.

Bona feina i bon humor ☺

7 BIBLIOGRAFIA, ASSOCIACIONS I RECURSOS RECOMANATS

Per aprofundir en algun dels temes que hem anat introduint al llarg del text, pots consultar la selecció de bibliografia, associacions i recursos que et recomanem a continuació.

Sobre coeducació:

- Pàgina personal de Rosa Sanchis. www.rosasanchis.com
- *Guia de coeducació per als centres educatius: pautes de reflexió i recursos per a l'elaboració d'un projecte de centre.* Departament d'Educació i Institut Català de les Dones. Generalitat de Catalunya, 2008.
- *Coeducació: educant pel present, educant pel futur.* Escola Bressol El Tren, CEIP El Barrufet, IES Manuel Carrasco i Formiguera. Consorci d'Educació de Barcelona. 2010. Documental. 2010. www.edubcn.cat/ca/noticies/detall?37873,8,176
- Programa de Coeducació. Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya (XTEC). Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya. www.xtec.cat/innovacio/coeducacio
- *Juguem... Guia d'activitats per a la coeducació i la no violència de gènere.* Acció Escolta de Catalunya, 2004.
- *Billy Elliot.* Direcció: Stephen Daldry. 2000. Pel·lícula.

Sobre famílies homoparentals i diversitat de models familiars:

- *Homo baby boom.* Direcció: Anna Boluda. Producció: FLG- Associació de Famílies Lesbianes i Gais. 3a edició. 2010. Documental.

Sobre adolescència i diversitat afectivosexual:

- *Gent com tu? Adolescència i diversitat sexual.* Inclou: gais i lesbianes en l'educació. 2004.
- *Una clase dividida.* Direcció: Williams Peters. 1985. Documental. Disponible a Internet en format on-line.
- *Fucking Amal.* Direcció: Lukas Moodysson. 1998. Pel·lícula.

Sobre qüestions entorn la identitat de gènere, la transsexualitat, la intersexualitat i com la divisió en dos sexes està influenciada per convencions culturals:

- *Cuerpos sexuados. La política de género y la construcción de la sexualidad.* Anne Fausto-Sterling. Editorial Melusina, 2006.
- *Transitant per les fronteres del gènere.* Gerard Coll-Planas, Gemma Bustamante, Miquel Missé. Secretaria de Joventut, 2009. Disponible en PDF a Internet.
- *Diferents, iguals, nosaltres.* Joves per la Igualtat i la solidaritat (JIS). 2007. Documental.
- *Boys don't cry.* Direcció: Kimberly Peirce. 2000. Pel·lícula.
- *XXY.* Direcció: Lucía Puenzo. 2007. Pel·lícula.
- *Mi vida en rosa.* Direcció: Alain Berliner. 1997. Pel·lícula.
- *El test de la vida real.* Direcció: Florencia P. Marano. Xarxa de Televisions Locals. 2009. Documental. Disponible a Internet en format on-line.

Sobre prevenció de la violència i les relacions abusives entre joves:

- *Els paranyes de l'amor. Materials per treballar la prevenció de relacions abusives amb adolescents i joves.* Coordina: Montserrat Garcia Salomón. Ed. Octaedro, 2006.
- *Tot per amor? Una experiència educativa contra la violència a la dona.* Rosa Sanchis. Associació de Mestres Rosa Sensat, 2006.
- Programa *Talla amb els mals rotllos.* Secretaria de Joventut. Institut Català de les Dones. Generalitat de Catalunya. <http://www.gencat.cat/icdones/tmr>
- *Estima't: joc d'ordinador per a l'eradicació de la violència de gènere.* Acció Escolta de Catalunya, 2006.

Sobre prevenció d'abusos sexuals a menors:

- Fundación Vicki Bernadet. www.fbernadet.org

Per treballar amb infants les dicotomies, els contraris, que no tot és blanc o negre, bo o dolent, racional o emocional...

- *El libro de los grandes contrarios filosóficos.* Oscar Brenifier i Jacques Després. Barcelona: Editorial Cruïlla, 2008.

Sobre masculinitats:

- Programa Orfeu, coeducació i masculinitats. Homes Igualitaris i Departament d'Educació (Generalitat de Catalunya). http://www.xtec.cat/innovacio/coeducacio/orfeu/index_orfeu.htm
- *Reconstruir la identitat masculina: una necessitat política.* Daniel Gabarró. Premià de Mar: El Clavell, 2007. Disponible en PDF a Internet.
- Pàgina personal de Luis Bonino. <http://www.luisbonino.com>

Sobre l'ús del llenguatge de forma no sexista:

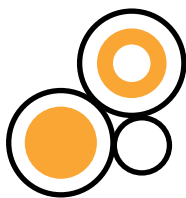
- *Marcar les diferències: la representació de dones i homes a la llengua.* Eulàlia Lledó. Barcelona: Departament de la Presidència. Generalitat de Catalunya, 2005. Disponible en PDF a Internet.

Associacions i col·lectius:

- Associació Candela. <http://candela.pimienta.org>
- Associació de Casals i Grups de Joves de Catalunya (ACJ). www.casaldejoves.org
- Associació de Famílies Lesbianes i Gais (FLG). www.familieslg.org
- Associació de Mares i Pares de Gais i Lesbianes (AMPGIL).

www.ampgil.org

- Cooperació. www.cooperaccio.org
- Drac Màgic. www.dracmagic.cat
- El Safareig, grup de dones feministes. <http://associaciosafareig.blogspot.com>
- Espais per a la igualtat. <http://espaisperalaigualtat.blogspot.com>
- Fil a l'agulla. www.filagulla.org
- Guerrilla Travolaka. <http://guerrilla-travolaka.blogspot.com>
- Homes en Diàleg. www.homesendialeg.org
- Homes Igualitaris. www.homesigualitaris.cat
- Inclou, gais i lesbianes en l'educació. www.inclou.org
- Joves per la Igualtat i la Solidaritat (JIS). www.joves.org/Ojdm8.htm
- Justa revolta. <http://justarevolta.blogspot.com>
- Sin Vergüenza. www.sinver.org
- Stop Trans Patologització 2012. www.stp2012.info/old/cat
- Teatruviesas. www.teatruviesas.org
- Xarxa d'Acció Trans-Intersex de Barcelona. www.xarxatransintersex.org
- ...

Per a més informació:

www.ahead-bcn.org

www.escolaelsol.org/genera